

2021

Мар'яна ЗАХАРІЙЧУК

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

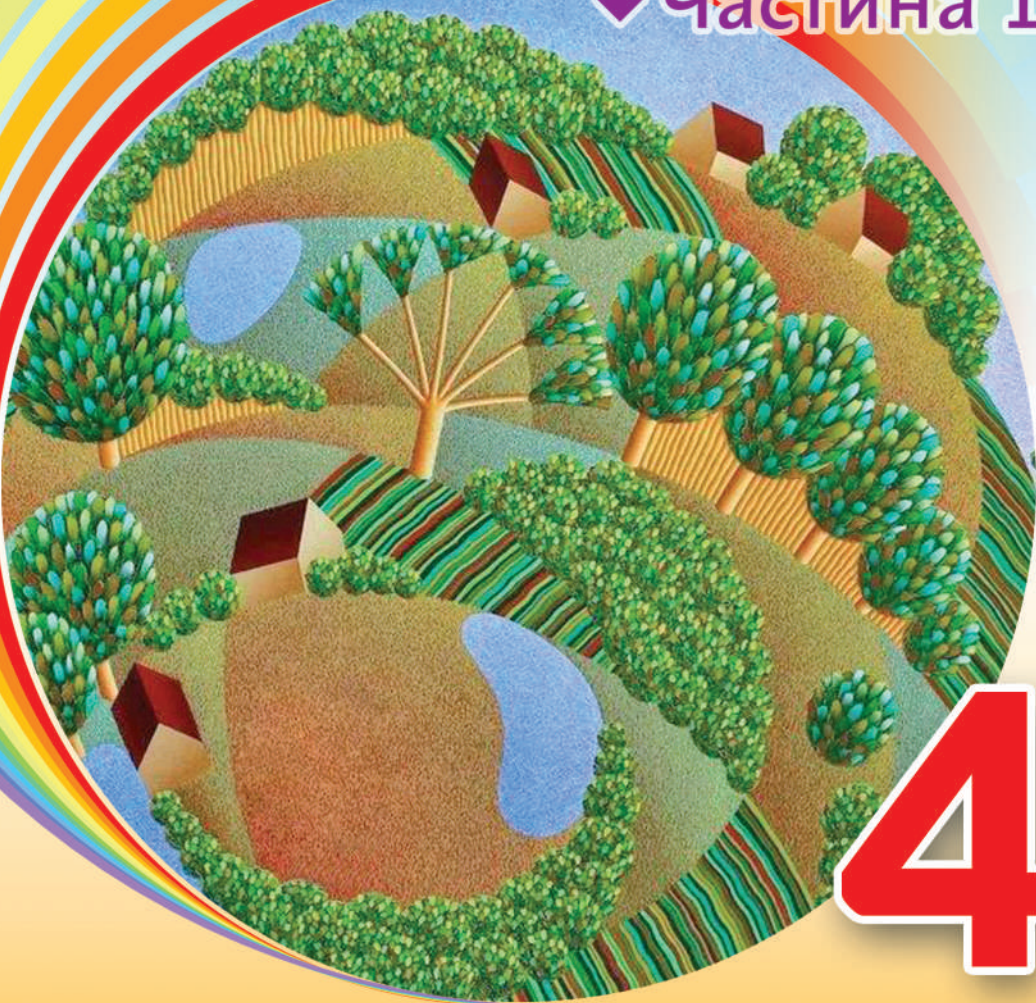

Мар'яна ЗАХАРІЙЧУК

4

УКРАЇНСЬКА МОВА та читання

◆ Частина 1

4

Дзвінки й глухі приголосні звуки

Дзвінки	[б]	[г]	[ґ]	[а]	[а']	[з]	[з']	[ж]	[дж]	[дз]	[дз']	-
глухі	[п]	[х]	[к]	[т]	[т']	[с]	[с']	[ш]	[ч]	[ц]	[ц']	[ф]
Дзвінки	[в]	[й]	[л]	[л']	[м]	[н]	[н']	[р]	[р']			
глухі	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

ІМЕННИК

Форма називного відмінка однини є **початковою формою іменника**.
Наприклад: (хто?) лікар, ластівка; (що?) школа, вікно.

Відмінювання іменників жіночого роду на -а, -я

Відмінювання іменників жіночого роду з нульовим закінченням у початковій формі

Схема розбору іменника як частини мови

- Аналізоване слово.
- Частина мови.
- На яке питання відповідає?
- Початкова форма (називний відмінок однини).
- Загальна чи власна назва.
- Назва істоти (хто?) чи назва неістоти (що?).
- Рід (чоловічий, жіночий, середній).
- Число (однина, множина).
- Відмінок.
- Яким є членом речення (головним чи другорядним)?

ПРИКМЕТНИК

Форма називного відмінка однини чоловічого роду (який?) є **початковою формою прикметника**: (який?) чорний, літній.

відмінок	питання (однина)	питання (множина)
Н.	який? яка? яке?	які?
Р.	якого? якої? якого?	яких?
Д.	якому? якій? якому?	яким?
Зн.	як у Н. в. або Р. в.	як у Н. в. або Р. в.
Ор.	яким? якою? яким?	яким?
М.	(на) якому? якій? якому?	(на) яких?

Схема розбору прикметника як частини мови

- Аналізоване слово.
- Частина мови.
- На яке питання відповідає?
- Початкова форма (називний відмінок однини чоловічого роду).
- Рід (чоловічий, жіночий, середній).
- Число (однина, множина).
- Відмінок (визначаємо за відмінком іменника, від якого залежить прикметник).
- Яким є членом речення (головним чи другорядним)?

**Державний Герб
України**

**Державний Прапор
України**

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика ***М. Вербицького***
Слова ***П. Чубинського***

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Мар'яна Захарійчук

УКРАЇНЬСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 1

УКРАЇНЬСЬКА МОВА

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

КИЇВ
«ГРАМОТА»
2021

УДК 811.161.2(075.2)
З-38

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 16. 01. 2021 № 53)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Відповідає Типовій освітній програмі
для 3–4 класів закладів загальної середньої освіти,
розробленій під керівництвом *О. Я. Савченко*

Умовні позначення:

	— робота в парах;		— театралізація;
	— робота в групах;		— розмежування уроків;
	— завдання на вибір;		— домашнє завдання;
	— ускладнене завдання;		— Медіагід.
	— словник;		

Захарійчук М.

З-38 Українська мова та читання : підруч. для 4 кл. закл. заг. серед. освіти (у 2-х частинах) : Частина 1 : Українська мова / Мар'яна Захарійчук. — Київ : Грамота, 2021. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-349-855-3

ISBN 978-966-349-856-0 (частина 1)

Навчальний зміст підручника дає можливість формувати ключові та предметні компетентності.

Теоретичний матеріал викладено на основі прийомів відкриття нового за допомогою ілюстративного матеріалу, художніх, наукових, інформаційних та енциклопедичних текстів.

УДК 811.161.2(075.2)

ISBN 978-966-349-855-3
ISBN 978-966-349-856-0 (частина 1)

© Захарійчук М. Д., 2021
© Видавництво «Грамота», 2021

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю зв'язну розповідь про ситуацію із життя

Ми знову разом!

1. Прочитайте вірш.

Що за диво-корабель Нас робота не лякає
Нас везе навкруг земель? Треба вчитись — кожен знає!
Пливемо морями знань Тож чекаєм побажань
Серед хвиль важких — питань. Під вітрилом в морі знань!

С. Гордієнко

- Як ти розумієш виділене речення? Яка нова подія сталася у твоєму житті сьогодні? Яких побажань ти чекаєш?

2. Розглянь фото.

— Прагну в 4 класі добре знати українську мову. Що нового ми будемо вивчати?

— Моя подруга перейшла до іншої школи.

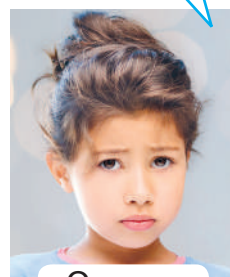
Андрій

Надія

Микола

Оксана

— Хочу закінчити 4 клас зразково!

— Я люблю математику!

- Прочитай, чого очікують твої ровесники та ровесниці від навчання в 4 класі. Що цікавить Надію?

- Розглянь фото Оксани. Чому в неї поганий настрій? Як можна її втішити?
- Склади й запиши кілька речень про очікування від навчання в цьому році.

 3. Розгляньте діаграму. Прочитайте назви розділів, які ви будете вивчати в 4 класі.

Діаграма — це малюнок, креслення чи графічне зображення, подані як певні позначення об'єктів і понять, що порівнюються, і можуть показувати відношення між ними.

 — це ти знаєш, умієш навести приклади;

 — це ти вивчатимеш, умітимеш навести приклади.

- Про що свідчить перевага блакитного кольору? А що означає помаранчевий колір? Прочитайте назви нових частин мови, які ви будете вивчати.
- Складіть кілька речень, використовуючи діаграму, які будуть відповіддю на запитання Надії (вправа 2).

4. Прочитай останнє речення вірша (вправа 1).

- Продовж речення побажаннями, яких ти чекаєш від рідних і друзів.

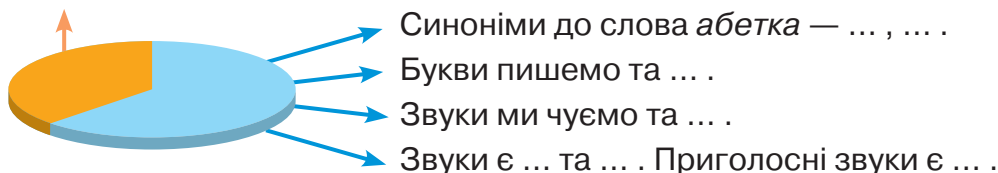
Я чекаю таких побажань:

МОВА І МОВЛЕННЯ

Українська абетка: звуки та букви

5. Розгляньте діаграму. Обговоріть її зміст. Визначте, що ви вже вивчили із цього розділу, а що будете вивчати. Повторіть вивчене.

Застарілі й нові слова

- Розглянь слово, написане різними мовами.

- Які з них ти можеш прочитати? А котрі — ні? Зроби висновок.

6. Прочитай текст.

Мова — давній витвір людини. Завдяки слову ми розуміємо одне одного. Без слова не було б ні книжки, ні пісні.

За допомогою мови створюються великі дива на Землі.

Кожна мова по-своєму прекрасна. Вона має власне звучання та наповненість. Серед інших мов українська мова виблискує багатством, красою і мелодійністю (За І. Цюпою).

Мелодійність — це властивість, що означає милозвучність чи наспівування.

- Спиши виділене речення. Склади два речення про те, які дива створюються за допомогою мови. Запиши.

— У 1934 р. на Лінгвістичному конгресі в Парижі провідні фахівці світу визнали українську мову третьою з-поміж усіх мов світу за мелодійністю та лексичним багатством. 9 листопада в Україні відзначають День української писемності та мови.

7. Прочитай прислів'я про мову.

Хто мови своєї цурається, хай сам себе стидається. **Від теплого слова й лід розмерзається.** Вода все сполоще, тільки злого слова нікбли. Красне слово — золотий ключ (Нар. тв.).

- Розкрий зміст виділеного прислів'я.
- Спиши виділене прислів'я. Познач префікс у підкресленому слові. Поясни орфограму.

8. Прочитай повідомлення Медіагіда. Доповни речення прочитаною інформацією.

Я горджуся тим, що українська мова визнана

День української писемності та мови відзначають

Розвиток мови Застарілі й нові слова

9. Прочитай вірш.

— Я читала, — повідала Люда
стишеній цікавій дітворі, —
що слова́ так само, як і люди,
молоді бувають і **старі**.

люди

Д. Білоус

- Що повідала Люда дітям? Чи погоджуєшся ти з думкою дівчинки, що слова́ бувають «молоді» і «старі»?
- Прочитай слово, написане прописним шрифтом. Зверни увагу на висоту букв та їхній нахил. Назви букви, вимов звуки в цьому слові.

10. Прочитай текст. Перекажи.

Мова допомагає нам жити в сучасному світі. Вона зберегла слова з минулих століть: княжих часів, життя запорозьких козаків.

Розвиток науки, культури, техніки та побуту вимагає нових назв і слів. Мова розвивається, постійно змінюється. Одні слова зникають з української мови, а інші з'являються. Отже, у мові є **застарілі** й **нові** слова (*З інтернету*).

- Продовж речення словами з тексту.

Мова допомагає ...

Мова зберегла ...

Мова розвивається, змінюється тому, що ...

- 11.** Прочитайте тексти. Про що в них розповідається? Порівняйте зміст текстів.

У самому кутку хати, у нірці, жила мишка. Вона всіх боялася. Тому тікала на подвір'я. Тут мишка не боялася нікого! Ні пишно вбраного півня, що ходив, мов **жандарм**. Ні старого вола, ні господині, що тарахотіла на все село **тёрлицею**. Мишка чула, як калатáli дзвони, — то склика́ли людей бра́ти **серпі** й іти жати жито (*За Б. Лепким*).

Комп'ютерна мишка Магіс сиділа на столі й сумно дивилася на пана **Монітора**. Раніше Магіс працювала в **геймера** Миколи. Він любив її. А що тепер? Пан Монітор дуже пихатий, бо має екран, як у **навігаторів** і **гаджетів**. Він любить сіру пані **Клавіатуру**. «Але ж вони без мене мертві, — подумала Магіс і додала: — Як і я без них» (*З інтернету*).

- Ознайомся зі значенням застарілих слів. У якому з текстів є такі слова? Чому їх називаємо *застарілими*?

Жандарм — особа, яка служила у військовій поліції; сучасний поліцейський.

Серп — сільськогосподарське ручне знаряддя праці.

Тёрлиця — ручне знаряддя для оброблення льону.

- Ознайомся зі значенням нових слів. Чому вони з'явилися?

Гаджет — будь-який цифровий електронний прилад: мобільний телефон, планшет, електронна книжка.

Геймер — людина, яка захоплюється відеогрою.

Навігатор — радіоелектронний пристрій, який допомагає визначити певне місце на Землі.

- Дай письмові відповіді на запитання, використовуючи слова з відповідних текстів. Підкресли застарілі й нові слова.
 - Що чула мишка, яка жила в кутку хати?
 - Яким був пан Монітор?

12. Які нові слова тобі відомі? Склади з ними два речення. Запиши.

Культура мовлення та спілкування

13. Прочитай вірш.

У світі є культура спілкування.
Народів стільки, скільки є ідей.
Вона включає і слова-звертання,
З якими ти приходиш до людей.
Тому слова повинен говорити,
Які приємність людям принесуть.

**Їх через серце маєш пропустити,
Бо криється в словах велика суть.**

В. Паронова

- Як ти розумієш зміст виділеного речення?
- Склади й запиши два розповідні речення за змістом тексту, який позначено блакитною рисою. Збережи думку авторки.

14. Прочитай текст. Перекажи.

Спілкування — це одне з найважливіших досягнень людства. Воно є великою цінністю для кожної людини, незалежно від раси, нації і кольору шкіри. Саме спілкування розкриває цінності людини: совість, добро, гідність, честь, милосердя та вихованість. Чи можна вважати культурною людину, яка поводить ся пихато, зарозуміло, не прислухається до думки інших, говорить, не даючи змоги висловитися співбесідникам? (За П. Панчем).

- Дай повну відповідь на запитання тексту. Запиши.

15. Прочитайте рубрику «Спілкуймося красно».

Спілкуймося красиво

Норми поведінки та правила чемності називають **етикетом**. В українському мовному етикеті передбачені репліки — відповіді на подяку. Їхній вибір залежить від того, за що дякують. Якщо за їжу, то відповідають: **на здоров'я, їжте на здоров'я**. Якщо дякують за якусь річ, то відповідають: **носить (-и) здорові (-а, -ий)**. Також поширені відповіді на подяку — **прошу й будь ласка**. Їх називають **етикетними формулами**.

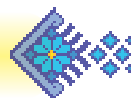
- Складіть діалог, використовуючи етикетні формули.

16. Прочитай підкреслене слово у вірші (вправа 13). Пригадай, що тобі відомо про розділові знаки при звертанні. Склади три речення зі звертаннями. Пам'ятай про розділові знаки при звертанні.

Голосні звуки. Букви, що їх позначають Поділ слова на склади

17. Прочитай слова кожного рядка.

Огі|рок, ясен, енот, іриси;
айва́, майка, лінійка, майно;
сьомий, гайок, район, бадьорість;
кукурудза, джмелик, дзюрчить, бджола;
в'язка, м'ясистий, м'якенький, подвір'я.

- Спиши слова кожного рядка окремо. Підкресли в словах першого рядка букви, що позначають два звуки: голосний та приголосний м'який.
- Поділи всі слова на склади для переносу за зразком першого.

18. Прочитай текст.

Був чудовий осінній день. Сонце м'яко освітлювало хризантеми, кущик лісового цикламену, фіолетові айстри, рожеві флокси, гладіолуси, струнки цинії та чорнобривці.

Позаду парку виднівся ставок. Там плавали качки, пара лебедів і білосніжні гуси, а біля берега в **калюжці** купалися горобці.

Ліна, учениця **лицею** № 17, готувала на конкурс десять фотографій на тему «**Мої місця**».

«Чудові будуть фото», — подумала Ліна (*За Й. Ягелло*).

- Випиши назви квітів за абеткою.
- Випиши назви птахів за абеткою.
- Записуючи слова, ураховуй не тільки першу букву, а й наступні.
- Випиши виділені слова. Зроби звукові схеми, вимов звуки, назви букви. Які звуки позначають букви **ю, ї** в цих словах?
- Підготуйте та проведіть фотоконкурс у класі на тему «Золота осінь». Визначте переможців.

— Цинія — родом із Мексики. У Європу вона потрапила дуже давно. Її виростив біолог Йоганн Цинна (Німеччина). Тому квітки назвали на його честь. В Україні їх називають *майорами*.

- Що нового ти дізнався (дізналася) з повідомлення Медіагіда?

19. Склади три речення про дівчинку Ліну (*вправа 18*), даючи відповіді на запитання.

Де навчається Ліна? • Яке в неї хобі? • До чого готується дівчинка?

- Випиши з тексту вправи 18 підкреслені слова, зроби звукові схеми. Які звуки позначає буква **я** в цих словах?

Ненаголошені голосні звуки [е], [и]

20. Прочитайте слова.

К[и^е]слотá — кіслий;

в[е^и]рбóвий — в.́рби;

ч[и^е]тáти — ч.́танка;

кл[е^и]нóвий — кл.́н;

в[и^е]шнéвий — в.́шня;

т[е^и]плі́ця — т.́пло.

- Пригадай правило правопису ненаголошених звуків [е], [и].
- Спиши слова, уставляючи пропущені букви за зразком першого. Поясни орфограму «Правопис ненаголошених звуків [е], [и]».

21. Прочитай закодовані слова.

Р○монт, кв□ток, кил□м, к○рмо, ок○ан, д□ректор, тр□вога, р○спубліка, в○дмідь, ч○решня.

- Подумай, чи можна перевірити правопис ненаголошених [е], [и] у цих словах за допомогою наголосу. Як називаємо ці слова? Перевір правопис розкодованих слів за словником, спиши.

22. Прочитай текст, уставляючи пропущені букви.

Малий Микола ще не вмiє читати. Він розглядає кн..жки (кнiги) старшої с..стри Олени. Микола знає тiльки букву «о». Вона до кол..са подiбна. Ось ст..жина веде до лiсу. Бiля п..нька вирости гр..би. За дер..вом заховався малий в..дмiдь. З куцiв виглядає хитра л..сиця. О-о-о, це цiкаво! (За Н. Ковпак).

- Спиши текст, уставляючи пропущені букви. У дужках запиши перевірні слова за зразком першого. Правопис якого слова треба перевірити за орфографічним словником?

23. Прочитай прислів'я, уставляючи пропущені букви.

В..рбова лоза пiднiмає i л..дачого пня. Про з..мельку пiклуйся — золотим з..рном милуйся. До доброї кр..ниці ст..жинка втоптана. Добро творити — себе в..селити (Нар. тв.).

- Спиши прислів'я, уставляючи пропущені букви.
- Розглянь поданий малюнок. До якого прислів'я він стосується? Створи власний малюнок до одного з прислів'їв.

Приголосні звуки Букви, що їх позначають

24. Розглянь таблицю «Дзвінки й глухі приголосні звуки» (див. форзац 1). Вимов дзвінки й глухі звуки парами. Вимов м'які дзвінки звуки, назви букви, які їх позначають.

25. Прочитай вірш.

Дай, **бабусю**, поцілую
Сивину твого **волосся**,
Теплим диханням **зігрію**
Снігом вибілені коси.

А. Костецький

- До кого звертається автор у вірші? Поясни розділові знаки при звертанні.
- Випиши виділені слова. Підкресли букви, які позначають м'які приголосні звуки.
- Випиши підкреслене слово. Зроби звуко-буквену схему, вимов звуки, назви букви.

26. Прочитай текст.

Коли народилася моя мама, дідусь посадив **черешню**. Навесні на гілках **з'явилися** чотири квітки. У мамин **сьомий** день народження черешня була справжнім деревом. В..сною вона вкривалася білим цвітом. Черешня поступово з..леніла, а потім ч..рвоніла.

— Якщо заплю..ити очі та зосередитися, то можна по..ачити купу всякої всячини — так, ніби очі в тебе ві..кри-ті. Послухай, як дихає черешня, — сказав якимось дідусь.

Тепер, з..адуючи дідуся, я пам'ятаю день, коли він навчив мене слухати, як дихають дерева (*За А. Нанетті, переклад А. Маслюх*).

- Яким у твоїй уяві постає дідусь? Чому онук із вдячністю згадує науку дідуся? Опиши квітку черешні (*усно*).

- Випиши виділені слова. Підкресли букви, які позначають м'які приголосні звуки.
- Спиши перший абзац тексту, упиши пропущені букви.

27. Прочитай повідомлення Медіагіда.

— Черешня була відома людям майже десять тисяч років тому. У народі її називали *пташиною вишнею*.

Черешневою столицею України називають місто Мелітополь. Тут є **пам'ятник** цій солодкій ягоді, а також Андрієві Корвацькому, який привіз сюди черешню та посадив черешневі сади.

- Що нового ти дізнався (дізналася) із прочитаного?
- Пригадай вірш Лесі Українки «Вишеньки». Запиши з пам'яті перше речення. У словах із м'яким знаком підкресли букви, які позначають м'які приголосні звуки.

28. Спиши з тексту вправі 26 другий абзац, уставляючи пропущені букви. Які звуки вони позначають?

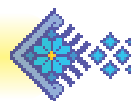

● Зроби звуковий аналіз виділеного слова у вправі 27 за зразком.

Зразок. Кризь: [к] — приголосний, твердий, глухий; [р'] — приголосний, м'який, дзвінкий; [і] — голосний; [з'] — приголосний, м'який, дзвінкий.

Вимова і правопис слів із дзвінками та глухими приголосними звуками

29. Розглянь таблицю. Прочитай слова.

вимовляємо

[прóз'ба]
[бород'ба́]
[вог'зál]

перевіряємо

просити
боротися
(за словником)

пишемо

просьба
боротьба
вокзал

- Зверни увагу на вимову глухих приголосних перед дзвінками в цих словах. Запам'ятай їхній правопис.

- Склади й запиши речення зі словами третього стовпчика.

30. Розгляньте таблицю. Прочитайте слова.

вимовляємо

[к'іхті]
[н'іхті]
[ле"хкій]
[бор'ітка]

перевіряємо

кіготь
ніготь
легенький
борода

пишемо

кігті
нігті
легкий
борідка

- Зверни увагу на вимову дзвінких приголосних перед глухими в цих словах. Запам'ятай їхній правопис.
- Склади й запиши речення зі словами третього стовпчика.

31. Прочитай текст, уставляючи пропущені букви.

Якщо дружити зі сте..кою, вона багато цікавого розпо..
вість. Тетяна вийшла на ґанок, а сте..ка неначе взяла її за
руку й повела за собою.

Довкола картопля цвіте, соняхи в золоті. Зелений огі..
рок випов.. із гря..ки на сте..ку: «А що тут діється?» А гар..
бу.. і гарбузиха з гарбузенятами поховалися під лапатим
листям, що.. сонце не напекло.

Через сте..ку снують мурашки. Бджоли летять по ме.. :
на горо.. , на леваду, у поле (*За В. Чухлібом*).

- Спиши перший і другий абзаци тексту, уставляючи пропущені букви. Підкресли слова, у яких уставлені букви відповідають вимовним звукам. Поясни написання сумнівних букв в інших словах.
- Розглянь малюнок до тексту. Склади розповідь про те, що росте на городі (*усно*).

32. Спиши третій абзац тексту вправи 31, уставляючи пропущені букви. Підкресли слова, у яких уставлені букви відповідають вимовним звукам. Поясни написання сумнівних букв в інших словах.

- Випиши підкреслені слова, зроби звуковий аналіз.

 Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

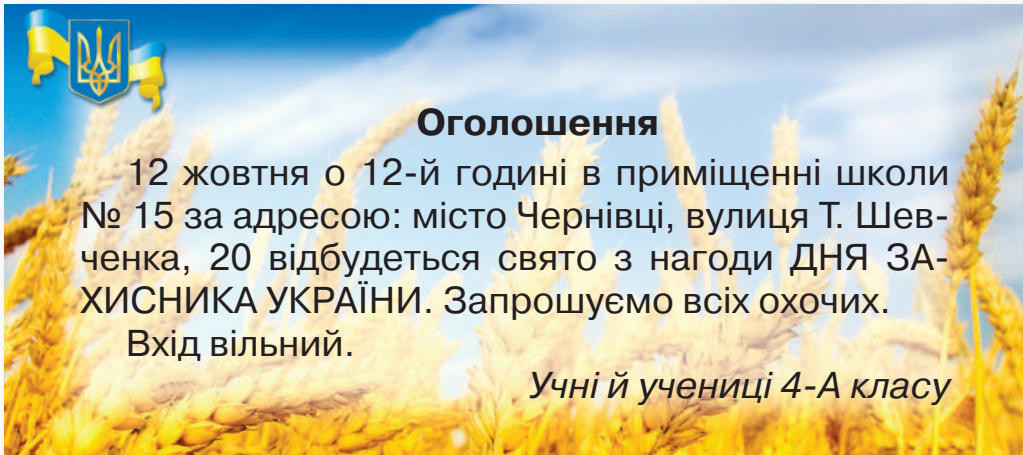
Створюю оголошення

до Дня козацтва та Дня захисника України

33. Послухай або прочитай у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення» інформацію про це свято.

34. Прочитай текст оголошення.

Оголошення — це документ, у якому подано інформацію, адресовану певному колу зацікавлених осіб. Оголошення має такий зміст: назва виду документа; дата, місце, зміст події; коло осіб, яких запрошують; умови входу; підпис того (тих), хто дає оголошення.

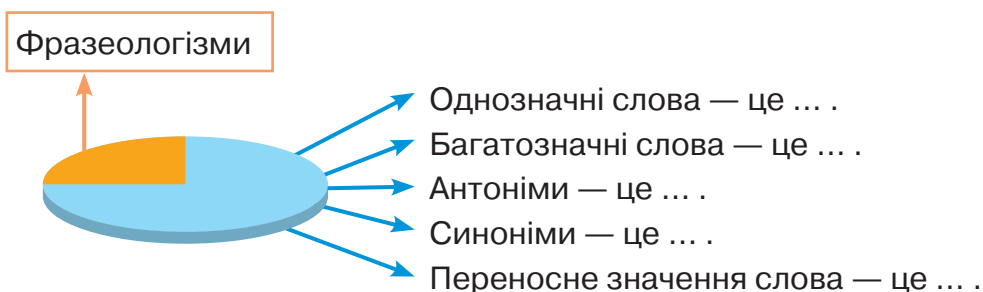

- Розкажіть, як ви готуетесь до цього свята. Створіть оголошення за зразком запропонованого. Скористайтеся допоміжними матеріалами, які є в «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення».

СЛОВО ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

Повторення та узагальнення вивченого про слово (антоніми, синоніми, переносне значення, багатозначні слова)

35. Розгляньте діаграму. Обговоріть її зміст. Визначте, що ви вже вивчили із цього розділу, а що будете вивчати. Повторіть вивчене.

36. Прочитай вірш.

Самі на себе дивляться ліси,
Розгублені од власної краси.
Немов пройшов незримий Левітан —
То там торкнувся пензликом, то там.
Осінній вітер одгуляв, затих.
Стоїть берізка — вся в іскрах золотих.

*І. Левітан. Золота
осінь*

Л. Костенко

- Прочитай сполучення слів.
Дивляться діти — дивляться ліси;
розгублені дівчатка — ... ;
братик затих — ... ;
стоїть бабуся —
- До слів, ужитих у прямому значенні, добери з вірша слова, вжиті в переносному значенні, за зразком першого.
- Розглянь подану репродукцію картини художника. Чи відповідає зображене на картині змісту вірша? опиши пору року, яку намалював художник, використовуючи слова та сполучення слів із вірша (*усно*).

 37. Прочитайте й обговоріть текст.

Це був малий і поганий садок із твердою травою. У ньому **виблискувала** чорна декоративна цибулька й ріс кущ великої фіолетової фіалки.

У тому саду жила тьмяна коноплянка, яка **дарувала** всім сумні пісні. Як тільки ввечері сходило холодне сонце, на кожний листок, кожну квітку падали глухі нотки пташиної пісні.

● Що в цьому тексті не так?

● Спиши перший абзац, замінивши підкреслені слова антонімами.

● Спиши другий абзац, замінивши підкреслені слова антонімами.

● Саме такий текст написав О. Уайльд.

38. Випиши виділені слова з вправи 37. Добери до них синоніми з поданих нижче слів. Запиши синонімічні ряди.

Сяяти, світитися, презентувати, спалахувати, обдарувати.

Фразеологізми

39. Прочитай вірш.

— От, — кажу я малечі, —
мовний вислів візьміть —
брати ноги на плечі.
Як його розуміть?

Стихли всі з настороги,
і хитринки в очах:
— Як це можна, щоб ноги
та були на плечах?

За Д. Білоусом

● Розглянь малюнки. До якого з них можна вжити вислів *брати ноги на плечі* в значенні «тікати»?

Тікати — брати ноги на плечі; накивати п'ятами; дати драпака; тягу дати; змотати вудки; п'яти підмазувати; братися в ноги; брати ноги за пояс; брати ноги в руки; дати дмухача; дати драла.

- Склади речення з одним із фразеологізмів.

Фразеологізми — це нероздільні стійкі сполучення слів. Їх можна замінити одним словом-синонімом. Наприклад: *пекти раків — червоніти*.

Тлумачення фразеологізмів подано у фразеологічному словнику.

40. Прочитайте й обговоріть написане в таблиці.

Сполучення слів

дати хліба

відкрита квартира

набити гулю

Сстійкі нероздільні сполучення слів (фразеологізми)

дати перцю (покарати)

відкрита душа (щира людина)

набити руку (навчитися)

- Склади два речення із фразеологізмами. Запиши.

41. Прочитай текст.

Ліда прийшла до нашого класу лише наприкінці навчального року. Вона трималася впевнено й могла будь-кому дати відкоша. Дівчата в Ліди за спиною баляндраси точили, але робили це тихцем. Її остерігалися зачіпати навіть хлопці, бо Ліда вміла постояти за себе. Усі були здивовані, коли зрозуміли, що новенька завела дружбу з «тихонею» Аркадієм. За нього вона могла кому завгодно намилити шию. Навіть наша вчителька якось пожартувала: «За нею Аркадій, як за кам'яною стіною» (За О. Сайко).

- Випиши речення з підкресленими фразеологізмами, які відповідають таким значенням: *розповідати про щось незначне, несерйозне; виявляти рішучу протидію; не дати скривдити себе*.

42. Випиши з тексту вправи 41 речення з підкресленими фразеологізмами, які відповідають таким значенням: *вилаяти за яку-небудь провину, побити; під чиїмось надійним захистом*.

Фразеологізми-антоніми Фразеологізми-синоніми

43. Прочитай групу фразеологізмів та їхні значення на блакитній плашці, а потім — на жовтій.

Тримати язик за зубами, проковтнути язик — *мовчати*; пробирають дрижаки, зуб на зуб не попадає — *мерзнути*; теревені правити, плести дурниці — *говорити нісенітниці*.

Байдики бити (*бути без діла*) — не покладаючи рук (*працювати, не знаючи втоми*); грати першу скрипку (*бути провідним у чомусь*) — пасти задніх (*відставати в чому-небудь*).

- Це фразеологізми-синоніми, тобто подібні за значенням, і фразеологізми-антоніми — протилежні за значенням.

- Самостійно вибери фразеологізми-синоніми та склади з ними два речення.
- Самостійно вибери фразеологізми-антоніми та склади з ними два речення.

44. Прочитай фразеологізми.

Брати до серця, бити на сполох, вітер у голові, утерти носа, зарубати на носі, пекти раків.

- Добери до фразеологізмів їхні значення з довідки. Запиши через ризик.

Довідка. Попереджувати про небезпеку, довести свою перевагу над ким-небудь, надовго запам'ятати, легковажний, червоніти, болісно сприймати.

45. Прочитай текст.

Ми з дідусем поспішаємо до пасіки. Він учив мене не бути без діла. Я стараюся не відставати в роботі. Бджоли в гіллі липи так гудуть! Попереджують про небезпеку! У густому зіллі видніється джміль. У щілині дерева, дуже

близько, — його домівка. Я зарубав на носі, як поводитися із цим красенем! (За В. Перепелюком).

- Спиши текст, замінюючи підкреслені сполучення слів фразеологізмами з вправи 43. Поясни значення виділеного фразеологізму.

46. Прочитай фразеологізми. З'єднай їх із відповідними значеннями, запиши. Скористайся словником фразеологізмів.

Ані рудої миші; берегти як зіницю ока; блудити словами; дірка від бублика; з дорогою душею; накивати п'ятами.

Старанно доглядати; безлюдно; говорити без потреби; немає нічого; із задоволенням; утекти.

Будова слова Повторення вивченого

47. Розгляньте діаграму. Обговоріть її зміст. Визначте, що ви вже вивчили із цього розділу, а що будете вивчати. Повторіть вивчене.

Правопис апострофа після префікса.
Префікси **при-**, **пре-**

48. Прочитай групи слів.

Вулиця, вулицею, на вулиці; берег, прибережний, берегова; квітка, квітник, квітникар, заквітчати; лікар, лікувати, лікарня, лікарський; ліс, лісом, у лісі; вулик, вулкан, вулиця; гуси, гусениця, густий.

- Спиши слова, розділивши їх на групи: 1) спільнокореневі слова; 2) слова з однаковим коренем; 3) форми одного й того ж слова.

49. Прочитай текст, уставляючи пропущені букви.

На величезному бе..крайому гречаному лану пасуться бджоли. Порядкує біля бджіл бджоляр дядько Роман. Він, кажуть, знає таємну бджолину мову. Дядько Роман і

вухом прикладеться до бджолиного вулика, і ..питає щось тихенько (За Олесем Гончаром).

- Випиши з тексту спільнокореневі слова. Познач частини слів.
- Випиши слова з префіксами **без-**, **с-**, уставляючи пропущені букви. Поясни орфограму.

50. Прочитай слова.

1. Сад, 2. Дуб, 3. Вода,

- Добери до першого слова спільнокореневі, познач будову кожного слова. До другого — форми слова. До третього — слова з однаковим коренем.

Корінь слова. Чергування приголосних [г], [к], [х] із [ж], [ч], [ш] і [з'], [ц'], [с']

51. Розгляньте таблицю. Обговоріть її зміст, зробіть висновок щодо чергування приголосних.

[г], [к], [х]	[ж], [ч], [ш]	[з'], [ц'], [с']
берег	бережкóм	на бéрезі
рука	ручка	у руці
вухо	вушко	у вусі

- Звірте свій висновок із правилом, поданим нижче.

У корені слів чергуються приголосні звуки: [г], [к], [х] із [ж], [ч], [ш] і [з'], [ц'], [с']. Наприклад: *роги* — *ріжки* — *на розі*; *бік* — *бочок* — *на боці*; *муха* — *мушка* — *мусі*.

52. Прочитай сполучення слів, розкриваючи дужки.

Я не в (змога); пишу тобі, (друг); даю води (папуга); стою на (берег); маленькі (роги); маленьке (птах).

- Спиши, змінюючи слова в дужках відповідно до змісту так, щоб відбулося чергування.
- Склади три речення з утвореними словами (*на вибір*).

53. Прочитай текст.

Самотіли чорні дерева. На дорозі утворилися великі калюжі. Сірко змерз, опустив вуха й навіть носа не хотів показувати з будки. Дениско потупцював на порозі, з калюжі зробив маленьку річку та сховався в теплу хату. А вночі йому приснилися великі білі мухи, що опускалися з неба. Уранці скочив на ноги — і до вікна. Гульк — аж там, куди тільки очі глянуть, сніг! (За М. Слабошпицьким).

- Випиши підкреслені слова. Добери до них спільнокореневі так, щоб відбулося чергування приголосних. Познач у словах корені.

54. Прочитай вірш, розкриваючи дужки.

Ходить дощ у синім (капелюх),
Із прозорою сережкою у (вухо)...
Ходить дощ по чагарях у лісі,
По хатині — на зеленій (стріха).
А скажіть, чи хто на світі знає,
Де той дощ, коли його немає.

дощ

Г. Кирпа

- Спиши речення, змінивши слова в дужках так, щоб відбулося чергування приголосних. Познач у словах корені.
- Прочитай слово, написане прописним шрифтом. Зверни увагу на з'єднання букв **ощ**. Назви букви в слові, вимов звуки.

Чергування голосних [о], [е] з [і] у коренях слів

55. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст. Зробіть висновок щодо чергування голосних [о], [е] з [і] у коренях слів.

[о], [е]	[і]
зоря	зірка
нора	нірка
семи	сім
осені	осінь

- Звірте свій висновок із правилом, поданим нижче.

У коренях слів можуть чергуватися звуки [о], [е] з [і]. Наприклад: **ножі** — **ніж**; **шести** — **шість**.

56. Прочитай сполучення слів.

Дерев'яні столи — дерев'яний ... ;

Літні громи — літній ... ;

Кухонні ножі — кухонний ... ;

Щирі слова — щирих

дерев'яний

- Допиши пропущені слова, змінивши їх так, щоб у коренях відбулося чергування. Познач у цих словах корені.
- Поясни правопис слова, написаного прописним шрифтом. Зверни увагу на з'єднання букв, після яких і перед якими пишеться апостроф.

57. Прочитай текст, розкриваючи дужки.

Папуга сидів на гілці між великими яблуками й чекав (ніч). Він — вільний, але (радість) було мало. Де ж його бабуся? А трапилось ось що. Бабуся пішла з (дім) й залишила квартиру відчиненою. Там було дуже цікаво! Птах пролетів над (кіт), який лежав у (двір), і сів на яблуню.

Папуга сумно розглядав вікна. Раптом він побачив бабуся! Від (радість) птах заверещав: «Пор-ра вставати! Вар-рити кашу!» (За М. Слабошпицьким).

- Випиши речення зі словами в дужках. Зміни слова так, щоб у корені відбулося чергування. Познач у цих словах корені.

58. Прочитай слова.

Кріль, папір, міль, пиріг, річ, піч.

- Зміни слова так, щоб у коренях відбулося чергування. Запиши. Познач у цих словах корені.
- Склади три речення зі словами (на вибір).

 Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю запрошення до Дня бабусь і дідусів

59. Послухай або прочитай у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення» інформацію про це свято.

60. Прочитай текст запрошення.

Запрошення

Дорогі бабусю та дідусю!
Запрошую вас на святкування Дня бабусь
і дідусів, яке відбудеться 28 жовтня о 12-й годині
в приміщенні школи № 15 за адресою:
місто Чернівці, вулиця Т. Шевченка, 20.
Чекаю вашого приїзду.

Ваш онук Микола

Запрошення — це документ, який адресований конкретній особі та містить пропозиції взяти участь у події або заході. Обсяг запрошення може бути різним. Якщо запрошують шанованих, вищих за службовим становищем осіб, то в тексті вживають форми ввічливості: *шановний (шановна); вельмишановний (вельмишановна)*; якщо близьких людей — то звертання може містити слова *люба (любий); дорога (дорогий)*.

- Підготуйте для своїх рідних і близьких людей таке свято. Створіть запрошення за зразком запропонованого. Скористайтеся допоміжними матеріалами в «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення».

Префікс. Префікси, співзвучні з прийменниками

61. Прочитай слова, розкодовуючи їх.

☆ ◐ ◑ ◒ ◓ ◔ ◕ ◖ — частина слова.

☆ ◐ ◑ ◒ ◓ ◔ ◕ ◖ — окреме слово.

Префікс пишемо ...

Прийменник пишемо ...

- Запиши речення, доповнюючи їх пропущеними словами.

62. Прочитай прислів'я.

Рада б зірка зійти — чорна хмара (за)ступає. (З)великої хмари — малий дощ. Літо (з)бирає, а зима з'їдає. Хто про землю дбає, вона тому (по)вертає. Лічи курчат

(по)осені, а хліб мір'яй (по)весні. Десять разів (від)мір'яй, а раз (від)ріж. (Від)науки міцніють руки (*Нар. тв.*).

- Прочитай прислів'я, у яких слова в дужках є префіксами. Спиши, розкриваючи дужки. Познач префікси.
- Устав додаткові слова між прийменником та іменником (*усно*).

63. Прочитай текст.

Найдужче борсук любив тишу. Любив (по)ринати (в)спогади: (у)кластися на лежку, (під)мостити лапу (під)щоку й (з)гадувати. Шерхотить угорі напівсонна ялина. Матуся завжди казала, що вмілий майстер може (з)робити (з)неї дивовижні скрипки!

Борсук (за)плющив очі, уявив ту скрипку, ялину, а (за)нею його ліс. (До)брів (до)ялини, (при)тулився (до)стовбура, (по)гладив цупкі хвоїнки.

— Що, рідна, готова зимувати? — (с)питав борсук (*За К. Міхаліциною*).

- Спиши перший абзац тексту, розкриваючи дужки. Познач префікси.

● Зробіть взаємоперевірку виконаного завдання.

● Розгляньте малюнок до тексту. Обговоріть його зміст.

● Складіть невеликий текст-опис ялини (*усно*). Якою ви її бачите?

● Складіть невеликий текст-опис борсука (*усно*). Яким ви його уявляєте?

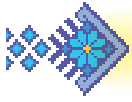

● Розглянь музичні інструменти, які роблять з ялини. Склади речення про один із цих інструментів.

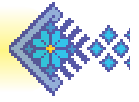

64. Спиши другий і третій абзаци тексту вправи 63, розкриваючи дужки. Познач префікси.

Збіг однакових приголосних на межі префікса та кореня

65. Утвори слова з префіксами **від-**, **без-**, **об-**.

- Подумай, чому в утворених словах відбувається подвоєння приголосних. Зроби висновок.
- Запиши утворені слова, підкресли букви, які позначають подвоєння.

66. Прочитай прислів'я, уставляючи пропущені букви.

Зароблене по́том — від..ають медом. Для людської думки немає від..алі. Хоча совість і без..уба, а до смерті загризти може. Рання пташка росу об..иває (*Нар. тв.*).

- Спиши прислів'я, уставляючи пропущені букви. Поясни правопис слів із пропущеними буквами.
- Створи малюнок до прислів'я, яке тобі подобається.

67. Прочитай текст, уставляючи пропущені букви.

Від..авна найдужчі орли злітаються до Черемошу полоскати свої дзьоби й крила. Химерні закрутини Черемошу від..зеркалюють задумливі Карпатські гори. Шумить, вирує та пиниться річка, від..звонює водограями, об..иває кам'яні без..ахисні береги, об..ризує їх дрібними намистинами. Які таємниці ховає в собі вічна мелодія Черемошу? (*За І. Пільгуком*).

- Спиши речення зі словами, у яких є подвоєння. Поясни правопис слів із пропущеними буквами. Познач префікси.
- Розглянь малюнок. Опиши гірську річку Черемош (*усно*).

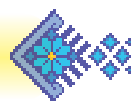

68. Прочитай слова. Порівняй правопис прийменників з іменниками та слів із співзвучними префіксами. Спиши, уставивши пропущені букви.

Без зубів — без..убий; без звуків — без..вучний; від дзеркала — від..зеркалює; без заперечень — без..апечний.

Апостроф після префіксів перед я, ю, є, ї. Перенос слів із префіксами

69. Прочитай слова.

Об'єднати, роз'їзд, під'їхав, приємний, приїзд, від'їхав, в'їхали, проїзд, об'ємний, з'явився, наїхати.

- Випиши слова, у яких префікс закінчується на букву, що позначає приголосний звук. Перед якими буквами вживають апостроф у словах із префіксами, які закінчуються твердим приголосним? Зроби висновок.

Апостроф вживаємо після префіксів із кінцевим твердим приголосним звуком перед **я, ю, є, ї**. Слова, у яких пишемо апостроф після префікса, переносимо по складах, як і інші слова. Апостроф залишаємо з попереднім складом. Наприклад: *під'-їхав, об'-ємний, з'я-вився*.

70. Утвори нові слова за допомогою префіксів.

об □ -
з □ -
від □ -

→ єднати

з □ -
об □ -
по □ -

→ їсти

з □ -
об □ -
до □ -

→ їхав

- Запиши утворені слова. Постав апостроф, де треба. Поясни орфограму «Правопис апострофа після префікса». Поділи ці слова на склади для переносу (*усно*).

71. Прочитай текст, розкодовуючи окремі букви.

Науковці стверджують, що бджоли з..вилися ще 40 мільйонів років тому! Ці комашки з..днані в дружну сім... Спозаранку з..вляються бджоли-розвідниці. Біля них з..рмилися бджоли-збиральниці. Розвідниці спеціальним танцем повідомляють, куди і як летіти. Усі об..днані турботою — зібрати якомога більше нектару (За С. Демченком).

- Випиши слова з апострофом після префіксів, поділи їх на склади для переносу.

- Зроби звуко-буквений аналіз підкресленого слова.

72. Прочитай префікси: **від-, під-, роз-, об-, з-, без-**. Утвори по два слова з апострофом після поданих префіксів перед **я, ю, є, ї**. Запиши.

Правопис префіксів **при-, пре-**

73. Прочитай слова.

Приліпити, приклеїти, предобрий, премилый, прибігти, превисокий.

- Укажи префікси в цих словах (*усно*).

- Проаналізуйте зміст таблиці.

Префікси **при-, пре-** розрізняють за значенням

при-	Означає приближення, приєднання, частковість або результат дії.	прибити, присісти
пре-	Означає перебільшення (можна замінити словом <i>дуже</i>).	прегарний, премудрий

- Спиши слова з префіксом **при-**. Укажи, що він означає в списаних словах (*усно*). Заміни префікс **пре-** словом *дуже*. Запиши.

74. Прочитай словосполучення.

Дуже добра; дуже зла; дуже гострий; дуже тугий; дуже великий; ділянка біля школи; дуже дорогий; поява птахів

навесні; поблизу моря; поблизу берега; поблизу вокзалу; поблизу кордону.

- Заміни словосполучення одним словом із префіксом **пре-** чи **при-**. Познач префікси. Обґрунтуй написання відповідних префіксів.

75. Прочитай текст, уставляючи пропущені букви.

Осін..і дні вмивалися туманами. Вітер у саду ..ривав золоті л..стки й ро..носив хвилями.

Пр..йшла пора збирання врожаю. Горіх роками дбав, щоб кутя на Святвечір пахла його плодами, щоб пр..красні діти об'їдалися горіхами й набиралися розуму та вітамінів.

Горіхи, ..ховані в шкаралупи, боязко поглядали на землю: де пр..землитися? Нарешті господар брав до рук палицю.

Вважають, що горіхи варто об..ивати, щоб рясніше родили. Горіхопад видався на славу! (*За Г. Гузовською-Корицькою*).

- Спиши текст, уставляючи пропущені букви. Поясни орфограми: «Правопис префіксів **при-**, **пре-**»; «Правопис апострофа після префікса»; «Збіг двох приголосних на межі префікса та кореня».
- Підкресли в тексті спільнокореневі слова. Познач корені.
- Прочитай у тексті, позначеному зеленою рисою, слова, вжиті в переносному значенні.

76. Прочитай слова.

Відв'язати, від'їхати, прегарний, відчепити, пресумний, віднести, прехороший, відхід.

- Добери до слів антоніми, запиши парами за зразком.

Зразок. Відв'язати — прив'язати.

Суфікс. Творення слів із суфіксами зменшення, здрібнілості, пестливості та згрублості

77. Прочитай вірш.

Все робить маленьким звук

Нам знайомий суфікс **-ик-**.

Кажем *хлопець* й кажем *хлопчик*,
Горобець й малий *горобчик*.

Перебільшить все чимдуж
Нам знайомий суфікс **-ющ-**.
Дуже *товстий* — це *товстющий*,
А *худий* — то це *худющий*.

худющий

З інтернету

- Випиши підкреслені слова. Познач суфікси. Якого значення вони надають словам?
- Прочитай слово, написане прописним шрифтом. Зверни увагу на з'єднання букв **ющ**. Назви букви в слові, вимов звуки.

78. Прочитай слова та суфікси в дужках.

Ліс, син, дощ (**-ок-, -ик, -очок**).

Сестра, слива, матуся (**-оньк-, -еньк-, -ичк-, -ечк-, -очк-**).

Вовк, вітер, хмара (**-ищ-, -иськ-**).

- Утвори від поданих слів нові слова за зразком: *перша група* — із суфіксами зменшення; *друга група* — із суфіксами пестливості; *третья* — із суфіксами згрубілості.

Зразок. Ліс — лісок, лісочок;

79. Прочитай текст легенди.

Давно це було. Їхав козаченько з далекого походу. Зупинився біля джерельця напиться кристалевої водички, але чує іржання коней та чужу мову. То були ворожі полчища. Блиснула на сонці козацька шабелька — і не стало жодного ворога...

Згодом люди на цьому місці викопали криничку. Дарує вона подорожнім цілющу джерельну водичку (*Нар. тв.*).

- Випиши слова із суфіксами пестливості. Познач суфікси. Вони надають словам значення *поваги, любові, ніжності* чи *ненависті*? Вибери правильну відповідь.

— Розглянь репродукцію картини.

Ілля Голота — відважний воїн, наказний гетьман, отаман. Його подвиги оспівано в «Думі про козака Голоту», а письменниця М. Пригара описала його життя в художньому творі.

М. Кудрявцева. Козак Голота

- Прочитайте повідомлення Медіагіда. Складіть кілька речень за змістом репродукції поданої картини. Розкажіть (усно).

80. Випиши з вправи 79 слово із суфіксом згрубілості. Цей суфікс надає словам значення *зневажливості, презирства, ненависті* чи *поваги*? Вибери правильну відповідь.

🌻 *Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю*

Створюю художній опис соняшника за поданим зразком, використовуючи інформацію з різних джерел

81. Послухай або прочитай у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення» інформацію про соняшник.

82. Прочитай текст. Зверни увагу на виділені слова. Використай їх у власному тексті-описі соняшника.

Цвітуть соняшники. Вони подібні до **круглих кобз** на **високих живих стеблах**. Кобза, **пахуча, припорошена жовтим пилом, поросла пелюстками, світиться та золотіє**. Потім щось промовляє своєю **широкою усмішкою**.

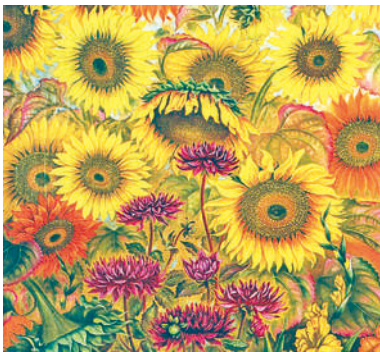
Скільки того сміху на городі! Коли заходить сонце, то й **соняхи вечоріють**. І вже того сміху не видно й не чути. Стоять мовчки, думають про своє (*За Є. Гуцалом*).

Кобза — старовинний народний струнно-щипковий інструмент, знаний ще з XIII ст. Відомий багатьом народам світу.

83. Розглянь репродукції картин художниць і художників, які зображали на своїх полотнах сонячну квітку.

Г. Самарська — українська художниця

М. Примаченко — українська художниця

В. Ван Гог — нідерландський художник

В. Микитенко — український художник

- Склади текст-опис соняшника. У своїй роботі використовуй подані твори, а також додаткові матеріали в «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення».

Мої навчальні досягнення

Карта пам'яті: від тексту — до мене

Слово. Значення слова

Прочитайте текст.

Був ясний осінній день. У повітрі плівли тоненькі павутинки. Д..рева скидали золоті л..стки. Високо в небі з'явився ключ журавлів. Вони приземлилися на лузі, немов раділися. Старий лека злітав, кружляв у небі й знову прилітав до родичів. Беззахисні молоді лелеки вперше летять у теплий край. У теплий, але чужий край. Бо Батьківщина там, де народився, зріс і почав літати (За В. Сухомлинським).

1

Зміст

1. Де й коли відбуваються події?
2. Куди вирушають журавлі?

2

Префікси

1. Випиши два слова з префіксом **при-**. Познач його.
2. Випиши слово з апострофом після префікса.
3. Випиши слово з подвоєнням приголосних на межі префікса та кореня.
4. Випиши слово з префіксом **з-**.

3

Суфікси

1. Випиши слова зі зменшено-пестливими суфіксами.
2. Випиши слово зі збігом двох однакових приголосних на межі кореня та суфікса.

4

Корінь

1. Випиши слова з пропущеними ненаголошеними **е, и** в коренях. Добери перевірні слова.
2. Випиши слово, у якому відбулося чергування в корені приголосних **[г], [к], [х]** із **[з'], [ц'], [с']**.

ІМЕННИК

Іменник як частина мови Повторення вивченого

84. Розгляньте діаграму. Обговоріть її зміст. Визначте, що ви вже вивчили із цього розділу, а що будете вивчати. Повторіть вивчене.

Початкова форма іменника. Відмінки іменника.
Відмінювання іменників

85. Розглянь малюнок.

- Дай відповіді на запитання за змістом малюнка.

Хто? — лисиця,

Що? — дуб,

Ч. р. — (хто?) їжак,

Ж. р. — (хто?) білка,

С. р. — (що?) озеро,

Множина — дерева,

Однина — дятел,

Мисця

- Прочитай слово, написане прописним шрифтом. Зверни увагу на з'єднання букв **ця**. Назви букви слова, вимов звуки.

Ім'єнник — це самостійна частина мови, яка називає предмети. За значенням іменники поділяють на **на́зви істот**: (хто?) сусід, сестра; і **на́зви неістот**: (що?) береза, книжка. Серед іменників розрізняємо: **загальні на́зви** — дочка, ріка; **власні на́зви** — Марійка, Дністер.

86. Прочитай текст, розкодовуючи слова.

У івчинки аталочки розпочався веселий ранок. Це відчуло навіть ошеня оржик. Сонце розігнало чорні хмари над істечком ишневе, де мешкала аталочка.

Дзєнькнув мобільний телефон. Тато оман єтрович установив дівчинці кумедний рингтон — монетка за монеткою сипалися в скарбничку. Це дзвонила єстричка атруся. Вона сфотографувала свого уделя ублика й надіслала фото. І знову дзелєнчать монетки: дзелєнь-дзелєнь-дзелєнь. Тепер телефонував днокласник арас (За А. Птіциним).

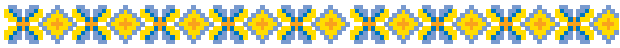

Рингтoн — сигнал дзвінка на мобільному телефоні.

- Випиши загальні та власні іменники за зразком. Поясни орфограму «Велика буква у власних назвах».

Зразок. Дівчинка Наталочка; кошеня Коржик;

- Розглянь малюнок. опиши кошеня Коржика (усно). Яке воно?

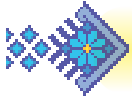
Спілкуймося красиво

Під час телефонної розмови ви маєте:

1. Привітатися, назвати своє ім'я та прізвище.
2. Звертатися до дорослих на *Ви*.
3. Використовувати слова ввічливості.

87. Прочитай рубрику «Спілкуймося красно» (с. 35). Склади речення зі словами ввічливості, які варто використовувати під час телефонної розмови.

Поняття предметності Іменники з абстрактним значенням

88. Прочитай слова.

Сад, соловейко, трава, зустріч, привітання, маяк, ранець, вірність, приязнь, учитель, захоплення, автомобіль, метелик, щука, тривога, радість, Полтава, кривда, сум.

- Запиши іменники у дві групи: *перша група* — іменники з абстрактним значенням; *друга* — з конкретним значенням.

До іменників з абстрактним значенням належать ті, які вказують на: **стан** (сон, тиша); **почуття** (кохання, ненависть); **процес** (хід, біг); **якість** (чорнота, ясність); **риси характеру** (доброта, злоба, вихованість); **вияви інтелекту людини** (знання, розум); **відносини між народами** та **стосунки між особами** (дружба, мир); **поняття етикету** (вітання) тощо.

89. Прочитай вірш.

Шепіт, шелест, шерех листя...
Ходить осінь золотиста,
Жовтокоса, багряниста,
З тихим шумом падолисту.

Шелест, шурхіт по діброві...
Стиха осінь колискові
Шепче нам про неба просинь.
Шепче осінь. Шепче осінь...

Т. Корольова

- Випиши іменники з абстрактним значенням.

- Прочитай сполучення слів.

Ходить юнак — ... ; жовтокоса дівчина — ... ; шепче бабуся —

- Випиши з тексту вірша сполучення слів, вжиті в переносному значенні до поданих.

90. Прочитай текст, розкодовуючи слова.

У ■ука ■ужка, ★ишки ★ишульки, 🦋щірки 🦋щуні та ▲абки ■еленушки велика радість. Вони спішать на день народження до ◆рота ◆рихітки. Друзі дійшли до струмка. Вони зробили з листка корабель і попливли. Відвага та завзятість допомагали друзям. Але раптом листок-корабель зачепився за гілку! Хто знає, чим би все закінчилося, якби не чапля Ходулька. Її сміливість і доброта всіх урятували (За М. Валдбергом).

- Спиши перше та друге речення, розкодовуючи слова. Поясни орфограму «Велика буква в кличках тварин».
- Прочитай підкреслені іменники. Випиши іменники з абстрактним значенням.
- Розглянь малюнок. Чому чапля має таку кличку? Що допомогло їй урятувати друзів? Вислов власну думку.

91. Прочитай вірш.

Із другом легше в світі **жити**,
Але й **дружити** треба вміти.
Слід другові **допомагати**,
В пригоді завжди **захищати**.
Слід жарту друга **розуміти**
Й самому **жартувати** вміти.

В. Остапчук

- Добери спільнокореневі іменники до виділених дієслів. Познач корені. Запиши за зразком.

Зразок. (що робити?) ж^ити — (що?) ж^иття.

Іменники-синоніми, іменники-антоніми, багатозначність іменників

92. Прочитай уривок із вірша.

Ой, яка чудова українська мова!
Де береться все це, звідкіля і як?!
Є в ній ліс-лісок-лісочок, пуща, гай, дїброва,
Бір, перелісок, чорноліс. Є іще байрак.
І така ж розкішна та гнучка, як мрія.
Можна «звідкіля» і «звідки», можна і «звідкіль».
Є у ній **хурделиця**, **віхола**, **завія**,
Завірюха, **хуртовина**, **хуга**, **заметіль**.

О. Підсуха

Байра́к — яр, порослий лісом і чагарником.

Чорнолі́сся — листяний ліс.

- Випиши спочатку підкреслені слова, а потім виділені. Як називаємо слова, близькі за значенням, але різні за звучанням?

93. Прочитай частини прислів'їв. З'єднай за змістом.

Без збутку

а з безділля — смуток.

З праці — радість,

як вогонь і вода.

Правда та кривда —

за велике безділля.

Маленька праця краща

немає прибутку.

- З'єднай і запиши прислів'я. Створи малюнок до одного з них. Підкресли в кожному прислів'ї іменники, протилежні за значенням. Як ми їх називаємо?

94. Прочитай текст.

У Києві є Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді. Його ще називають *Станцією юних натуралістів*. Юні натуралісти (юннати) — це дослідники природи. Тут є великий музей. В одному з його залів ми побачили нові експонати: лайку, котика, рись і піщаника.

Екскурсівка нам пояснила, що **лайка** — порода собак, **котик** — морська тварина, **рись** — хижий звір, **піщаник** — це маленький ховрашок (*З інтернету*).

- Добери з довідки до виділених слів слова з іншим значенням.
Довідка. Біг коня, гірська порода, сварка, маленький кіт.
- Запиши за зразком.
Зразок. 1. *Стан* — самопочуття людини. 2. *Стан* — фігура, постава людини.

95. Прочитай прислів'я.

Робиш добро — не кайся, робиш зло — на зло сподівайся. Із щастя та горя скувалася доля. Брехні багато, а правда одна. Учення — світ, а невчення — тьма (*Нар. тв.*).

- Спиши, підкресли іменники-антоніми. Добери самостійно два прислів'я з антонімами. Запиши.

Рід іменників: чоловічий, жіночий та середній

96. Розглянь малюнки.

- Пригадай, якого роду бувають іменники. Запиши слова-назви предметів у три колонки.
Ч. р. (*він, мій*); ж. р. (*вона, моя*); с. р. (*воно, моє*).

- Чи є на малюнку мама та її дитина? Склади й запиши про них два речення.

97. Прочитай вірш.

Де стояло літо

Облітає листя, висохла трава.
Дивиться з ялиці заспана сова.

Лис послухав тишу, обійшов яр^ок,
Кинувся на мишу, а спіймав лист^ок.
Стежечка розмита повертає вбік.
Де стояло лі^то — виріс бор^овик.

Л. Талалай

- Які почуття викликає в тебе зміст вірша? (Радість, сум, любов до природи.)
- Прочитай підкреслені слова. Випиши їх у три колонки за зразком вправи 96.

98. Прочитай текст.

Здавна слов'яни вирощували **ж**ито (с. р.), **п**шеницю, **я**чмінь, **п**росо, **о**вес, **г**речку. Любили чорний житній **х**ліб. З білого борошна на свято пекли пироги. Начинкою для пирогів були **р**иба, **м'**ясо та **к**апуста.

Вживали також овочі: **ц**ибулю, **ч**асник, **к**артоплю, **б**уряк, **р**іпу. Біля хат росли **я**блуня, **г**руша, **с**лива, **в**ишня, **г**оріх та обов'язково **к**ущ калини (За М. Слабошпицьким).

- Спиши частину тексту, яка позначена зеленою рисою. Напиши в дужках біля виділених іменників рід за зразком першого.

99. Спиши два останні речення вправи 98. Напиши в дужках біля виділених іменників рід за зразком першого.

Змінювання іменників за числами

100. Розглянь малюнки.

- Склади речення, у якому використай слова-назви намальованих предметів, вжиті в однині.
- Склади речення, у якому використай слова-назви намальованих предметів, вжиті в множині.

101. Прочитай прислів'я і народну прикмету.

Зима багата снігами (мн.), а осінь — снопами. Іде зима, а кожуха нема. Як у січні тріщать морози, улітку від хліба тріщатимуть вози. Плаче жовтень холодними сльозами. Такий мороз, аж зорі скачуть (*Нар. тв.*).

- Спиши прислів'я, указуючи в дужках число підкресленого іменника за зразком першого.
- Створи малюнок до одного з прислів'їв (*на вибір*).

102. Прочитай текст, розкриваючи дужки.

На дерев'яній (полиці, полицях) лежали велика надувна (кулі, куля), футбольний (м'ячі, м'яч), малий пластиковий (м'ячики, м'ячик).

Були там музичні інструменти: вигнута (труба, труби), круглий (барабани, барабан).

На нижній полиці розмістилися вантажний (автомобіль, автомобілі), підйомний (крани, кран) і пожежні (машини, машина). Усі мешканці полиць товаришували й ходили одне до одного в гості (*За М. Моліцькою*).

- Спиши частину тексту, яка позначена зеленою рисою. Розкриваючи дужки, добери іменник, що відповідає змісту. Укажи число.

Іменники переважно вживають як в однині, так і в множині: *автомобіль — автомобілі; зошит — зошити*.

Є іменники, що вживають тільки в однині: *юрба, рідня*.

Окремі іменники вживають тільки в множині: *ворота, окуляри, ножиці, канікули, шахи, сани*.

103. Спиши текст вправи 102 до кінця. Розкриваючи дужки, добери іменник, який відповідає змісту. Укажи число.

Відмінювання іменників

104. Прочитай текст. Перекажи, уникаючи повторів.

На пригірку стоїть **сосна**. Розлога, пошарпана, з повикручуваними вітром гілками. Здається, що вже зовсім

усохла. Глянеш угору — а **на сосні** вершечки живі. Не ми-нали **сосні** ні буревії, ні грози. Наглумилася над **сосною** і блискавиця: здерла в кількох місцях кору. Хотілося по-дякувати гордій **сосні** за її мужність (*За В. Тибелем*).

- Випиши виділені іменники відповідно до питань у дужках за зразком. Познач закінчення.

Зразок. (що?) — сосн **а**; (чого?) — ... ; (чому?) — ... ; (чим?) — ... ; (на чому?) —

Закінчення слугують для зв'язку слів у реченні.

У реченні іменники змінюють своє закінчення. Уста-новити зв'язок слів у реченні допомагають питання.

До іменників, що є назвами **істот**, ставимо питання **хто? кого? кому? ким? на кому?**

До іменників, що є назвами **неістот**, ставимо пита-ння **що? чого? чому? чим? на чому?**

- 105.** Прочитайте текст. Приготуйтеся переказати, уникаючи повторів.

Могутній беркут вилетів на полювання. Он біжить **за-єць**. Беркут побачив **зайця**. Що робити бідному **зайце-ві**? Ось-ось беркут зловить **зайця**. Нависла над **зайцем** небезпека! На **зайцеві** біла шубка — от і врятувала його! Виходь, **зайцю**, небезпека минула (*За О. Мисливою*).

- Перекажи текст, уникаючи повторів. Доповни сполучення слів виділеними іменниками. Познач закінчення в доповнених словах.

Біжить (*хто?*) ... ; побачив (*кого?*) ... ; що робити (*кому?*) ... ; зловить (*кого?*) ... ; нависла (*над ким?*) ... ; шубка (*на кому?*)

Іменники, що пов'язані в реченні з іншими словами, змінюються за **відмінками**. В українській мові є **сім відмінків**, кожний з яких, крім кличного, відповідає на певне питання.

Називний (Н. в.) — *хто? що?*; **родовий** (Р. в.) — *кого? чого?*; **давальний** (Д. в.) — *кому? чому?*; **знахідний** (Зн. в.) — *кого? що?*; **орудний** (Ор. в.) — *ким? чим?*; **місцевий** (М. в.) — *(на) кому? (на) чому?*; **кличний** (Кл. в.) — це звертання.

106. Розглянь малюнок. Прочитай текст, уставляючи пропущені іменники за змістом у потрібному відмінку.

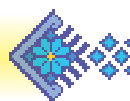
У Лесі є (*хто?*) Дівчинка дуже любить (*кого?*) Вона дає їсти й пити (*кому?*) Потім Леся гуляє (*з ким?*) (*на кому?*) ... виблискують медалі. Він — переможець змагань.

- Запиши доповнений текст. Назви відмінки іменників. У яких відмінках немає слів у тексті?

Відмінювання іменників Початкова форма іменників

107. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Відмінок	Питання	Приклади (однина)		
Н. в.	<i>хто? що?</i>	син	сова	поле
Р. в.	<i>кого? чого?</i>	сина	сови	поля
Д. в.	<i>кому? чому?</i>	синові (сину)	сові	полю
Зн. в.	<i>кого? що?</i>	сина	сову	поле
Ор. в.	<i>ким? чим?</i>	сином	совою	полем
М. в.	<i>на кому? на чому?</i>	(на) синові	(на) сові	(на) полі
Кл. в.		сину	сово	поле

- Проаналізуйте, як змінюються закінчення іменників кожного відмінка. Провідмінійте слова *верба, дуб, море*, користуючись таблицею. Позначте закінчення.

- Прочитайте в таблиці іменники, що стоять у називному відмінку.

Форма називного відмінка однини є **початковою ф́ормою** іменника. Наприклад: *(хто?) лікар, ластівка; (що?) школа, вікно.*

108. Прочитай словосполучення та слова.

Є (Н. в., <i>хто?</i>) подруга;	(Н. в., <i>що?</i>) клен;
немає (...) подруги;	(...) клена;
даю (...) подрузі;	(...) кленові (клену);
бачу (...) подругу;	(...) клен;
милуюся (...) подругою;	(...) кленом;
стрічка (на ...) на подрузі;	(на ...) на клені;
прийди, (...) подруго.	клене.

- Спиши словосполучення та слова, указуючи в дужках назву відмінка та питання за зразком початкової форми іменників. Познач закінчення.

109. Прочитайте текст. Перекажіть одне одному, розкриваючи зміст останнього речення.

Галявина вкрилася жовтогарячим **килимом**. Це жовтіє кульбаба. Кожна квітка кульбаби — наче маленьке сонечко. Рано-вранці земля віддає кульбабі свою **вологу**. Роса вмиває кульбабу. Кульбабою насолоджуються бджоли та джмелі. **Галявиною** спішить надвечір'я. На кульбабу падає сум. Недовгий вік сонячної **квітки...** (За Г. Гузовською-Корицькою).

- Випиши підкреслені іменники, указавши в дужках відмінок і питання.
- Випиши виділені іменники, указавши в дужках відмінок і питання.

110. Провідміній слова *автомобіль, ластівка, небо*, користуючись таблицею вправи 107.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Пишу вибірковий переказ з елементами опису

111. Послухай або прочитай у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення» текст М. Вінграновського «Гусеня».

● Зроби змістовий аналіз тексту за поданим планом.

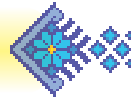
1. Про кого йдеться в тексті М. Вінграновського?
2. Де сів табун гусей?
3. Яка була погода?
4. Чиє відображення побачило гусенятко у воді?
5. Які були очі в гусака?
6. Який дзьоб і шия?
7. Що було на червоному дзьобі?
8. Які були в тата крила?
9. Які лапи мав гусак?

● Розглянь малюнок. Чи відповідає зміст малюнка змісту тексту? Перекажи частину тексту, у якій подано опис гусака. За окремими пунктами плану запиши текст. Скористайся додатковим матеріалом, який подано в «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення».

Закінчення іменників жіночого роду на -а, -я в родовому відмінку однини

112. Розгляньте таблицю, зверніть увагу на закінчення іменників у родовому відмінку однини.

Відмінок

Н. в.

Р. в.

Питання

хто? що?

кого? чого?

Приклади (однина)

парта, полуниця, каша

парті, полуниці, каші

● Запиши іменники *книжка, пісня, круча* в родовому відмінку однини, користуючись таблицею. Познач закінчення.

Іменники жіночого роду на **-а, -я** в родовому відмінку однини після твердого приголосного основи мають закінчення **-и**; після м'якого приголосного та **[ж], [ч], [ш]** — **-і**.

Наприклад: **книжка** — **книжки**; **житниця** — **житниці**; **круча** — **кручі**.

113. Прочитай словосполучення, розкриваючи дужки.

Прийшли до (*Р. в., чого?*) вулиці, (яблуна), (криниця); книжка в (подруга), (сестра), (учителька); чекаю (каша), (їжа), (тиша); боюся (хвиля), (лисиця), (куниця); не чути (синиця), (ластівка), (качка).

- Спиши словосполучення, розкриваючи дужки за зразком першого. Познач закінчення.

114. Прочитай приказки, прислів'я і прикмету.

Одна гнила груша сто груш згноїть. Де зеленіє вербиця — там здорова водиця. Весною калина білим цвітом квітує, а восени червоні ягідки дарує.

Нехай буде гречка, аби не суперечка. Яка пшениця — така й паляниця. Кожна капуста має свою голову. Як суниця червоніє, посій просо — не доспіє (*Нар. тв.*).

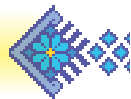
- Випиши підкреслені іменники. Постав їх у родовому відмінку однини, познач закінчення.

115. Добери по три іменники жіночого роду із закінченнями **-а, -я**, які означають: дні тижня; назви квітів; назви птахів. Запиши їх у родовому відмінку однини, познач закінчення.

Закінчення іменників жіночого роду на **-а, -я** в орудному відмінку однини

116. Розгляньте таблицю, зверніть увагу на закінчення іменників в орудному відмінку однини.

Н. в., ж. р., одн.

сова, книжка, лоза

тополя, межа, тиша

лінія, мрія, Євгенія

Ор. в., ж. р., одн.

совою, книжкою, лозою

тополею, межею, тишею

лінією, мрією, Євгенією

**Закінчення
в Ор. в.**

-ою

-ею

-єю

- Яке закінчення іменників в *Ор. в.* однини з основою на твердий приголосний, крім [ж], [ч], [ш]?
- Яке закінчення іменників в *Ор. в.* однини з основою на м'який приголосний та [ж], [ч], [ш]?
- Яке закінчення іменників в *Ор. в.* з основою на [й]?
- Зроби висновок, порівняй його з поданим нижче правилом.

Іменники жіночого роду на **-а, -я** в орудному відмінку однини мають закінчення **-ою, -ею, -єю**.

Закінчення **-ою** мають іменники з основою на твердий приголосний, крім [ж], [ч], [ш]: *мама — мамою*.

Закінчення **-ею** мають іменники з основою на м'який приголосний та [ж], [ч], [ш]: *пісня — піснею*.

Закінчення **-єю** мають іменники з основою на [й]: *мрія — мрією*.

- Запиши іменники жіночого роду на **-а, -я** *сестра, груша, Марія* в *Ор. в.* однини, користуючись таблицею.

117. Прочитай фразеологізми, розкриваючи дужки.

Піти за (вода) —	перестало існувати.
Поросло (трава) —	робити необдуманно.
Тримати камінь за (пазуха) —	зникнути безслідно.
Сторч (голова) —	приховані лихі наміри.
Кривити (душа) —	бути нещирим.

- Запиши фразеологізми, розкриваючи дужки. Познач закінчення змінених іменників. З'єднай фразеологізми з їхніми значеннями.

118. Прочитайте одне одному текст, розкриваючи дужки.

Жив у дачному містечку потішний капловухий цуцик Бориско. Цілими днями він гасав по двору зі своєю (подружка) (киця) (Миця). Ховатися Миця вміла. Зачаїться під (вишня) або (малина) — і ні мур-мур. У цій грі Бориско програвав.

— Годі бити байдики! — сказала якимось Борискові мама.

— А я нікого не бив. На ворону тільки погавкав.

— Повторюю: годі клеїти дурня! Пора за розум братися.

— У мене лапи брудні. Такими лапами за розум братися не можна, — заперечив син.

— Який ти в мене ще маленький. Розумієш усе буквально. А я мала на увазі... (За В. Герланцем).

- Спиши перший абзац, розкриваючи дужки. Укажи в дужках відмінок змінених іменників. Познач закінчення.

- Прочитайте діалог мами та сина, дотримуючись відповідної інтонації. Поясніть, що мама мала на увазі. Випишіть фразеологізми.

119. Прочитай словосполучення, розкриваючи дужки.

Розмовляєш із (мама, Оріся, Надія); захоплюєшся (музика, пісня, поезія); ідеш (вулиця, стежка, діброва); користуєшся (чернетка, дача, конвалія); милуєшся (береза, бабуся, сестра); зачарований (калина, тополя, настурція).

- Спиши словосполучення, розкриваючи дужки. Укажи в дужках відмінок і питання. Познач в іменниках закінчення, поясни правопис закінчень **-ою, -єю, -єю**.

Закінчення іменників жіночого роду з кінцевим приголосним

120. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Н. в., ж. р., одн.	Ор. в., ж. р., одн.	Закінчення в Ор. в.
ніч	ніччю	-ю [y]
сіль	сіллю	-ю [y]
подорож	подорожжю	-ю [y]

- Яке закінчення мають подані іменники в *Н. в.* однини?
- Яке закінчення мають ці іменники в *Ор. в.* однини? Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

Іменники жіночого роду з нульовим закінченням в орудному відмінку однини мають закінчення **-ю [y]**: *міддю, галуззю*. Подовження м'якого приголосного звука на письмі позначають дві однакові букви: *розкішшю, річчю*. Подовженими бувають **д, т, з, с, ц, л, н, ж, ч, ш** між двома голосними.

- Запиши іменники жіночого роду з нульовим закінченням *зелень, молодь, міль* в *Ор. в.* однини, користуючись таблицею.

121. Прочитай іменники в *Н. в.* й *Ор. в.*

Раді**сть** — раді**стю**; скатер**ть** — скатер**тю**; пові**сть** — пові**стю**; горді**сть** — горді**стю**.

- Спиши, підкресли закінчення іменників в *Ор. в.* Чи подвоюються приголосні в іменниках жіночого роду в *Ор. в.*? Зроби висновок. Звір його з поданим нижче правилом.

Якщо основа іменника жіночого роду в початковій формі закінчується сполученням приголосних, то в орудному відмінку подовження не відбувається: *ві**сть** — ві**стю**; які**сть** — які**стю***.

- Запиши іменники жіночого роду, які в початковій формі закінчуються сполученням приголосних, *раді**сть**, мудрі**сть**, віддані**сть*** в *Ор. в.* однини, користуючись правилом.

122. Прочитай словосполучення, розкриваючи дужки.

Далекою (подорож); теплою (піч); бабусиною (ніжність); білою (скатерть); дрібною (сіль); дідусевою (мудрість); зимовою (ніч); великою (радість); батьківською (гордість); працювати з (користь); новою (вість).

- Спиши словосполучення, розкриваючи дужки, за зразком.

Зразок. Далекою (*Ор. в., чим?*) подорожжю; ...

123. Прочитай прислів'я.

Який гість, така йому й честь. Чемність двері відчиняє. Користь від нього на два кроки, та й ті щербаті. Обережність — мати мудрості. Яка совість, така й честь. За морем радість, та чужа, а в нас і горе, та своє. Скромність прикрашає людину. Хліб-сіль кусай, а розумних людей слухай (*Нар. тв.*).

- Спиши підкреслені слова за зразком.

Зразок. Честь — (*Ор. в., чим?*) честю; ...

124. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Н. в., ж. р., одн.	Ор. в., ж. р., одн.	Закінчення в Ор. в.
любов	любов'ю	-ю [йу]
верф	верф'ю	-ю [йу]

Верф — місце, де будують чи ремонтують кораблі.

- Чи відбувається подовження приголосного основи в *Ор. в.*? Що пишемо в іменниках *Ор. в.* перед **-ю**? Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

Якщо основа іменника жіночого роду закінчується на **б, п, в, м, ф** і твердий звук [р], то в орудному відмінку подовження не відбувається, а перед закінченням **-ю [йу]** ставимо апостроф: *глазур* — *глазур'ю*; *кров* — *кров'ю*.

Глазу́р — спеціально приготовлений густий солодкий сироп, яким покривають кондитерські вироби.

125. Розгляньте схему «Відмінювання іменників жіночого роду на **-а, -я**» (форзац 1). Обговоріть її зміст.

- Прочитай словосполучення, розкриваючи дужки.

Не піднімаю (голова); іду до (Надія); обробленої (земля); книжка (сестра); стою на (круча); над (голова); дружу з (Надія); святкую із (сестра).

- Спиши словосполучення, ставлячи подані в дужках іменники в потрібну відмінкову форму. Укажи відмінок і питання. Користуйся опорною схемою.

126. Розгляньте схему «Відмінювання іменників жіночого роду з нульовим закінченням у початковій формі» (форзац 1). Обговоріть її зміст.

- Прочитай речення, розкриваючи дужки.

Поезія Тараса Шевченка вражає (мудрість), (мальовничість), (співучість), (плавність) та іншими відтінками чуття (*Олесь Гончар*).

- Спиши, розкриваючи дужки. Познач закінчення змінених іменників. Укажи відмінок і питання. Користуйся опорною схемою.

127. Прочитай уривок із вірша, розкриваючи дужки.

Маю я святе синівське право,
З (матір) побуть на самоті...

В. Симоненко

- Спиши, розкриваючи дужки. Познач закінчення зміненого іменника. Укажи відмінок і питання.

Закінчення іменників чоловічого роду в орудному відмінку однини

128. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Кінцевий приголосний основи іменників чоловічого роду

Відмінок	твердий	м'який	шиплячий	[й]
Н. в.	дуб	кінь	слухач	край
Ор. в.	дубом	конем	слухачем	краєм

- Яке закінчення мають іменники чоловічого роду однини в *Ор. в.*? Зверни увагу на кінцевий приголосний основи. Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

Іменники чоловічого роду в орудному відмінку однини мають закінчення **-ом, -ем, -єм**.

Закінчення **-ом** мають іменники з основою на твердий приголосний, крім [ж], [ч], [ш]: *мороз — морозом*.

Закінчення **-ем** мають іменники з основою на м'який приголосний та [ж], [ч], [ш]: *місяць — місяцем; читач — читачем; ніж — ножем*.

Закінчення **-єм** мають іменники з основою на [й]: *гай — гаєм; чай — чаєм*.

129. Прочитай словосполучення, розкриваючи дужки.

Спостерігаю за (сторож); розмовляю зі (слухач); їдемо (трамвай); користуємося (фартух); зупинилися перед (край); цікавлюся (футбол); солодким (чай).

- Спиши словосполучення, розкриваючи дужки.

130. Прочитай текст, розкриваючи дужки.

Ген-ген над тихим (*ч. р., Ор. в., чим?*) (Дунай), зеленою (лава) трав, кучерявим (гай), над тихою (річка) та високою (гора) стоїть на сторожі місяченько. Гірким (полин) віяло з далеких степів. Місяць гострим (серп) краяв моє серце. Над темною (вода) я летів думками до рідної домівки. Заплющу очі й бачу сад із квітучою (яблуня), запашною (груша), старою (слива). Над (кущ) бузку великий джміль. Я так сумую за (домівка) (*За М. Коцюбинським*).

- Спиши сполучення іменника з прикметником, розкриваючи дужки, за зразком.

Зразок. Тихим (*ч. р., Ор. в., чим?*) Дунаєм.

- Познач закінчення в змінених іменниках.

Іменники жіночого та чоловічого роду в орудному відмінку однини вживають із прийменниками **з, за, із, над, під, між, перед** або без них.

— Свята бувають не тільки в людей, а й у річок. Так, 29 червня 13 держав відзначають Міжнародний день Дунаю — другої за протяжністю європейської річки. Її довжина становить 2960 кілометрів. Дунай бере початок у горах Шварцвальда, у Німеччині. Річка протікає територіями 17 країн, а потім упадає в Чорне море.

- Постав підкреслені іменники в *Ор. в.* Познач закінчення.

131. Розглянь фото. Прочитай повідомлення Медіагіда. Створи текст-розповідь про Дунай, використовуючи іменники чоловічого роду в *Ор. в.* (*берег, ліс, місяць, степ* та інші).

- Що нового ти дізнався (дізналася) з інформації Медіагіда?

Закінчення іменників чоловічого роду — назв істот у давальному та місцевому відмінках однини

132. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Відмінок, питання

Іменники чоловічого роду — назви істот

Н. в. *хто? що?*

батько, Василь, добродій

Д. в. *кому? чому?*

батькові (-у), Василеві (-ю), добродієві (-ю)

М. в. (на) *кому? (на) чому*

(на) батькові (-у), (на) Василеві (-ю), (на) добродієві (-ю)

- Які закінчення мають іменники чоловічого роду — назви істот у *Д. в.* та *М. в.* однини? Зроби висновок, звір його з поданим правилом (с. 54).

Іменники чоловічого роду — назви істот у давальному та місцевому відмінках однини мають паралельні закінчення: **-ові (-у); -еві (-ю); -єві (ю)**. Наприклад: *брату* — *братові*; *королю* — *королеві*; *Сергію* — *Сергієві*.

- Прочитай іменники чоловічого роду в *Н. в.*: *герой, солдат, дідусь*. Запиши у формі *Д. в.*, а потім *М. в.* однини.

133. Прочитай іменники чоловічого роду.

Директор, герой, актор, господар, товариш, сусід, музикант, Анатолій, Валерій.

- Запиши подані іменники у формі *Д. в.* (*кому?*).
- Запиши подані іменники у формі *М. в.* (*на кому?*).
- Познач закінчення, укажи в дужках паралельне.

134. Прочитай текст, розкриваючи дужки.

У театрі працюють люди різних професій. Найбільше обов'язків має головний адміністратор театру. Він забезпечує високу культуру відпочинку кожному (шанувальник) театру. Головний балетмейстер допомагає (композитор, драматург, режисер) у створенні нових сценічних постановок. Головному (режисер) потрібно організувати й допомогти кожному (актор), щоб вистава пройшла на високому художньому рівні. Перед виставою завідувачка господарства видає (художник) декорації, (музикант) — пюпітри, а (касир) — додаткові квитки (*За Л. Черкаською*).

- Випиши речення зі словами в дужках. Запиши іменники в дужках у формі *Д. в.* та *М. в.* однини за зразком. Познач закінчення, допиши паралельне.

Зразок. Він забезпечує високу культуру відпочинку кожному (*Д. в.*, *кому?*) шанувальник **ові** (*-у*) театру.

135. Прочитай іменники в *Н. в.* Запиши їх у формі *Д. в.* та *М. в.* однини за зразком.

Зразок.

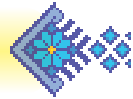
Н. в. (хто?) учитель, козак, кінь, Валерій.

Д. в. (кому?) учителеві (-ю);

М. в. (на кому?) на вчителеві (-ю);

Закінчення іменників чоловічого роду на **-ар, -яр** у родовому відмінку однини

136. Розгляньте таблицю.

Н. в., ч. р., одн.	Р. в., ч. р., одн.	Ор. в., ч. р., одн.
слюсар	слюсаря	слюсарем
столяр	столяра	столяром

- Які закінчення мають іменники чоловічого роду з основою на **-ар, -яр** у *Р. в.* й *Ор. в.* однини? Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

Іменники чоловічого роду з основою на **-ар, -яр** у родовому відмінку однини мають закінчення **-а, -я**; в орудному відмінку — **-ом, -ем**. Правопис закінчень таких іменників треба перевіряти за орфографічним словником.

- Прочитай іменники чоловічого роду з основою на **-ар, -яр**: *школяр, казкар*. Запиши їх у формі *Ор. в.* однини. Перевір правопис іменників за орфографічним словником.

137. Прочитай іменники.

Кобзарем, вівчаря́, бджоляра́, вуглярем, газетярем, зброяра́, каменярем, пісняра́, школярем, воротарем, друкаря́, секретаря́, аптекарем.

- Випиши іменники у формі *Р. в.*
- Випиши іменники у формі *Ор. в.*
- Перевір їхні закінчення за орфографічним словником.

138. Прочитай вірш.

Тесляре, тесляре, збудуй мені хижку
В зеленім садочку, в квітучім затишку.
Змуруй мені, муляре, піч та й рівненько,
Щоб в хаті зимою було всім тепленько.
Ти справ мені, столяре, двері й віконця,
Поріг — від дороги, а вікна — до сонця.
А ти мені, скляре, встав скло ясне в рамку,
Аби мені сонце світило від ранку.

М. Підгірянка

- До кого звертається авторка вірша? Випиши іменники у формі *Кл. в.* Постав їх у *Р. в.* та *Ор. в.* Познач закінчення. Користуйся орфографічним словником.

139. Склади й запиши п'ять речень з іменниками чоловічого роду на **-ар, -яр**.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю навчальний переказ розповідного змісту

140. Послухай або прочитай у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення» текст І. Шевчук «Білі ангели».

- Пригадай, як писати переказ («Зошит із розвитку усного та писемного мовлення»).
- Перекажи текст (*усно*). Запиши переказ самостійно.

Зміна приголосних [г], [к], [х] на [з'], [ц'], [с'] перед закінченням -і в іменниках

141. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст. Зробіть висновок щодо чергування приголосних.

О д н и н а						
ч. р.		ж. р.		с. р.		чергування
поріг	(на) порозі	нога	(на) нозі			[г] — [з']
байрак	(у) байраці	рука	(на) руці	молоко	(у) молоці	[к] — [ц']
горіх	(на) горісі	муха	(на) мусі	вухо	(у) вусі	[х] — [с']

- Як змінюються кінцеві приголосні основи [г], [к], [х] в іменниках чоловічого, жіночого й середнього роду перед закінченням -і? Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

В іменниках чоловічого, жіночого й середнього роду однини кінцеві приголосні [г], [к], [х] перед закінченням -і змінюються на [з'], [ц'], [с']: *круг — на крузі; око — в оці; дошка — на дошці.*

142. Прочитай сполучення слів, розкриваючи дужки.

На (подруга); у (луг); старшій (онука); у (яблуко); на дорослій (гуска); у вареному (молоко); на лівому (бік).

- Спиши сполучення слів, розкриваючи дужки. Укажи, які звуки чергуються.

143. Прочитай текст, розкриваючи дужки.

Нарешті в лісі сніг! Усе довкола, наче в (казка). Кожне дерево в білій (шапка). На калині й (вільха) — маленькі, а на (ялинка) — найбільша шапка.

Лісові тварини не бояться снігу й морозу: вони в теплій (шубка).

Під дуплом старого дуба (мишка) тепло в (нірка). Вона туди наносила тоненьких травинок і сухого моху. Вилізла з нори, озирнулася навкруги: на (гілка) сидить щось чорне й велике. То дятел жучків шукає: тук-тук дзьобом! Раптом стрибнула на пеньок білка: у (лапка) шишка соснова. (Білка) снідати пора (За О. Копиленком).

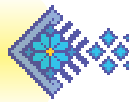
- Спиши, розкриваючи дужки, текст, який позначено зеленою рискою. Укажи, які звуки чергуються в іменниках у дужках.
- Запиши підкреслені іменники у формі *Ор. в.* Познач закінчення.
- Розглянь малюнок. Кого з описаних у тексті тварин художник забув намалювати? Розкажи.

- 144.** Спиши текст вправи 143 до кінця, розкриваючи дужки. Укажи, які звуки чергуються в іменниках у дужках.

Чергування кореневих голосних [о], [е] з [і] в іменниках жіночого та чоловічого роду з основою на приголосний

- 145.** Прочитай іменники.

і – о

ніч — **ночі**

сіль — **солі**

і – е

повінь — **повені**

лебідь — **лебедя**

- Спиши іменники, позначивши корінь. Які звуки чергуються в коренях іменників? Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

В іменниках чоловічого й жіночого роду зі зміною форми слова відбувається чергування голосних звуків [о], [е] з [і]: *піч* — *печі*; *осінь* — *осені*.

- 146.** Прочитай іменники.

Водопі́й, дохі́д, ка́мінь, лі́д, у́стрій, півні́сть, ра́дість, о́сінь, го́ра, нога́, сло́во, село́.

- Запиши іменники, змінюючи їхню форму так, щоб відбувалося чергування.

Зразок. Водопій — водопо́ю;

147. Прочитай вірш, розкодовуючи слова.

Падав сніг на   ,

   зліпив собі   .

Поки смажив, поки пік,

А пиріг водою стік.

Кіт не знав, що на пиріг

Треба тісто, а не сніг.

П. Воронько

- Спиши розкодовані слова, зміни їхню форму так, щоб відбулося чергування голосних звуків [о], [е] з [і].
- Запиши підкреслені іменники у формі *Ор. в.*, познач закінчення.

148. Прочитай текст.

Вечір. Море тихо гойдало хвилі. На небі сяяли місяць і **зорі**. На хвилях виблискувала місячна **дорога**. Капітан стояв на березі. Він був середнього **зросту**, широкоплечий. Мав міцні руки, якими вмів робити будь-що (За *Н. Дев'ятко*).

- Випиши виділені іменники, зміни їх так, щоб відбулося чергування голосних звуків [о], [е] з [і].

Відмінювання іменників у множині

149. Прочитай вірш.

Усі дерéва в інеї —

У білому, у синьому.

Ростуть димкі́ над хатами

Стовпцями волохатими.

Гілки́ похитує вітрець,

Снігур сніжок покльовує,

А Морозенко-пустунець
Нам вікна розмальовує.

А. Камінчук

- Випиши підкреслені слова за зразком.
Зразок. Дерéва: поч. ф. — дерево, с. р.; мн.
- Провідміняй підкреслений іменник чоловічого роду однини з основою на **-р**.
- Розглянь малюнок. Кого художник забув намалювати? «Намалюй» снігура за допомогою слів.

 150. Розгляньте таблицю відмінювання іменників чоловічого, жіночого й середнього роду множини.

Множина			
Відмінюнок	ч. р.	ж. р.	с. р.
Н. в.	сини, гаї	сестри, миші, землі	озера, моря
Р. в.	синів, гаїв	сестер□, мишей, земель□	озер□, морів
Д. в.	синам, гаям	сестрам, мишам, землям	озерам, морям
Зн. в.	синів, гаї	сестер□, мишей, землі	озера, моря
Ор. в.	синами, гаями	сестрами, мишами, землями	озерами, морями
М. в.	(на) синах, (на) гаях	(на) сестрах, (на) мишах, (на) землях	(на)озерах, (на) морях
Кл. в.	сини, гаї	сестри, миші, землі	озера, моря

- Назви відмінкові закінчення іменників чоловічого, жіночого та середнього роду множини.

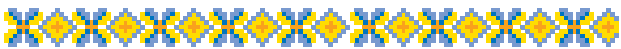
- У яких відмінках іменники вживають без прийменників, у яких — із прийменниками? Зроби висновок, користуючись таблицею. Звір його з поданим нижче правилом.

У називному й давальному відмінках іменники вживаємо без прийменників, у місцевому — тільки з прийменниками, а в усіх інших відмінках вживаємо з прийменниками або без них: *(біля) озер (Р. в.); (із) синами (Ор. в.)*.

- Провідміняй іменники *стеги, вёрби, вікна*, користуючись таблицею.

Спілкуймося красно

Для уникнення помилок у мовленні використовуймо словосполучення: *мешкаю за адресою; змагання з футболу; відсутній через хворобу; за всіма правилами; за нашими підрахунками*.

151. Прочитай текст, уставляючи з довідки пропущені іменники.

Огляньмося довкола. Нас чекає люта Які ... вказують на неї? Дуже рясно вродила А як багато ... , ... , лісових ... ! Виросло багато Це прикмети холодної зими. Природа саме так захищає своїх Оберегаймо мудру ... !
(За Н. Ковпак).

Довідка. Зима, прикмети, **горобина**, шишок, жолудів, яблук, грибів, мешканців, природу.

- Спиши текст, уставляючи з довідки пропущені іменники.
- Випиши виділений іменник. Зроби розбір іменника як частини мови, користуючись схемою, поданою на форзаці 1.

152. Провідміняй іменники *вагони, вулиці, дерева*, користуючись таблицею вправи 150.

- Склади речення з підкресленим словосполученням у рубриці «Спілкуймося красно». Запиши.

Карта пам'яті: від тексту — до мене

Іменник

Прочитайте текст.

У Західній Україні є село Нагуєвичі, що недалеко від міста Дрогобича. Тут народився український письменник Іван Франко.

У його батька була кузня, куди приходили різні люди: молоді та старшого віку, з далеких і близьких **сіл**. Івась із **радістю** слухав розповіді про давні **часи** України.

Хлопчик був дуже здібним. За два роки навчився читати (українська), (німецька) та (польська) мовами. Малий Івась записував коломийки, приповідки й казки. Після школи вступив до гімназії, а потім — до університету. Пізніше сам вивчив 14 іноземних мов (*З інтернету*).

1

1. Випиши три загальні іменники.
2. Випиши три власні іменники.

2

- Випиши іменники чоловічого, жіночого й середнього роду.

3

1. Випиши три іменники у формі однини.
2. Випиши три іменники у формі множини.

4

- Випиши підкреслені іменники, постав у форму *Ор. в.*

5

- Випиши виділені іменники, укажи початкову форму, рід, число та відмінок.

6

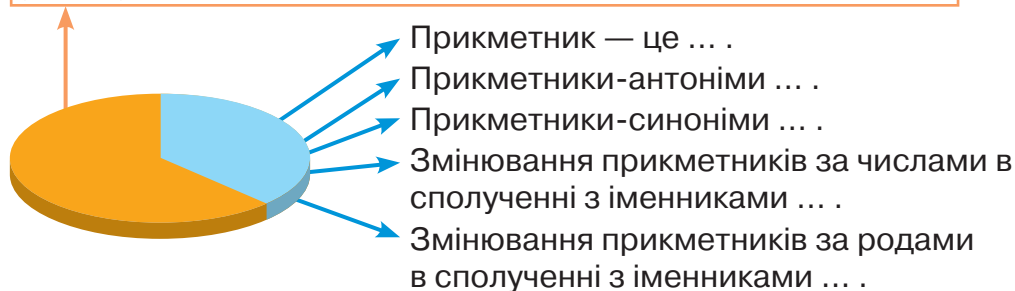
- Спиши підкреслене речення, розкриваючи дужки.

ПРИКМЕТНИК

Прикметник як частина мови

153. Розгляньте діаграму. Обговоріть її зміст. Визначте, що ви вже вивчили із цього розділу, а що будете вивчати. Повторіть вивчене.

Початкова форма прикметника. Відмінювання прикметників у сполученні з іменниками в однині та множині

154. Розглянь малюнки.

- Добери з довідки слова-ознаки намальованих предметів. Запиши за зразком.

Зразок. (що?) ... (який?) ... ,

Довідка. Літнє, зерниста, овальний, сортова, яскраве, ніжне, кислий, соковитий, висока, качаниста, жовтий, міцна, корисний, тепле, велике.

літнє

- Прочитай слово, написане прописним шрифтом. Зверни увагу на з'єднання букв **нє**. Назви букви, вимов звуку в цьому слові.

Прикметник — це самостійна частина мови, яка виражає ознаку предмета й відповідає на питання **який? яка? яке? які? чий? чия? чиє? чії?** Прикметник завжди пов'язаний з іменником. Він стоїть у тому ж роді, числі й відмінку, що й іменник. Наприклад: *солодка цукерка, солодкий кавун, солодкі вишні.*

155. Прочитай текст, уставляючи прикметники з довідки.

Незвичайний (*який?*) ... пейзаж! (*які?*) ... тони, ... лінії, ... відтінки. Чарівна природа! Зима хоче засліпити красу ... весни, ... літа, ... осені. Зимова краса виткана не з буйного ... листу, не з ... квітів, не із ... колосу, а зі звичайної води, що перетворилася на ... сніжинки. Хіба це не диво? (*За Д. Шеремет*).

- Спиши текст, уставляючи прикметники з довідки. Запиши в дужках питання за зразком першого речення.

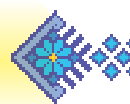
Довідка. Зимовий, білі, темні, блакитні, жовтогарячого, зеленого, золотої, розмаїтих, золотого, зеленої, чарівні.

156. Склади речення з прикметниками, які вказують на ознаки матеріалу, розміру та кольору. Запиши.

Прикметники-антоніми, прикметники-синоніми. Вживання прикметників у прямому й переносному значенні

157. Прочитай вірш.

На білу гречку впали роси,
Веселі бджоли відгули.
Замовкло поле стоголосе
В обіймах золотої мли.

М. Рильський

Мла — неосвітлений простір; темрява.

- Прочитай словосполучення.

Веселі дівчата —

Золота сережка —

- Випиши з вірша словосполучення з прикметниками, вжитими в переносному значенні.
- Розглянь малюнок. Чи відповідає він змісту вірша? Чому?

158. Прочитай прислів'я кожної групи, уставляючи найбільш влучний пропущений прикметник із синонімічного ряду.

1. Будь ... , але не надокучливим. ... слово кожному приємне. ... людину завжди радо зустрічають.

2. Від ... й смерть біжить. У ... є тільки безсмертя. На ... собака гавкає, а боягуза кусає.

Синонімічні ряди:

1. Ввічливий, чемний, привітний, люб'язний.

2. Хоробрий, сміливий, відважний, безстрашний.

159. Прочитай текст.

Катруся з батьками жила в маленькій квартирі багатоповерхового будинку.

У неї була своя велика кімнатка. Там стояли чорні стежкі, а на них кривими рядами сиділи ляльки, твердий ведмедик, лежали тьмяні кубики.

У кімнаті стояло велике ліжечко дівчинки. Біля нього лежав сумний килимок. Кімнатка була настільки брудною, що здавалося, ніби в ній ніхто не жив (*За М. Молицькою*).

- Чи відповідає зміст другого й третього абзаців тексту тому, про що йдеться в першому реченні?
- Випиши речення з підкресленими прикметниками, замінюючи їх антонімами для відтворення тексту, який написала М. Молицька.

160. Прочитай текст.

Находила степова буря. Попереду мчали сиві вітри. Співало сумну пісню кожне кволе стебло. Суха берізка перегнула на стежці свій тонкий хребет. **Злі** вітри схилили крихкі хліба додола. Сухорляве сонце в тьмі пилу було дивне (*За Г. Косинкою*).

- Добери антоніми до підкреслених прикметників, запиши парами.
- Добери два синоніми до виділеного прикметника.
- Випиши чотири словосполучення, у яких прикметники вжиті в переносному значенні.

Змінювання прикметників у сполученні з іменниками за родами, числами й відмінками. Початкова форма прикметника

- **161.** Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

іменник	прикметник	рід / число
дуб	молодий	ч. р., одн.
верба	молода	ж. р., одн.
дерево	молоде	с. р., одн.
дуби верби деревя	молоді	множина

- Назви закінчення прикметників чоловічого, жіночого й середнього роду в однині. Чи змінюється прикметник у множині за родами? Назви закінчення прикметника в множині. Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

В **однині** прикметники змінюються за родами й мають закінчення: чоловічий рід — **-ий, -ій**; жіночий — **-а, -я**; середній — **-е, -є**.

У **множині** прикметники за родами не змінюються та мають закінчення **-і** (у називному відмінку).

- Спиши словосполучення, додаючи закінчення до прикметників. Познач у дужках рід і число за зразком першого.

Торт солодк.. (ч. р., одн.);	олівець син.. ;
слива солодк.. ;	кулька син.. ;
цукерка солодк.. ;	озеро син.. ;
торти, сливи,	олівці, кульки,
цукерки солодк.. ;	озера син.. .

- **162.** Розгляньте таблицю відмінків і питань, за якими відмінюються прикметники (с. 67). Прочитайте питання відмінків одне одному. Запам'ятайте.

Відмінок	Питання (однина)	Питання (множина)
Н. в.	який? яка? яке?	які?
Р. в.	якого? якої? якого?	яких?
Д. в.	якому? якій? якому?	яким?
Зн. в.	як у Н. в. або Р. в.	як у Н. в. або Р. в.
Ор. в.	яким? якою? яким?	якими?
М. в.	(на, у) якому? якій? якому?	(на, у) яких?

Форма називного відмінка однини чоловічого роду (який?) є **початковою ф́ормою прикметника**: (який?) чорний, літній.

- Прочитай словосполучення.

Н. в. (який?) новий рюкзак; (яка?) нова хустка, (яке?) нове село;

Р. в. (...?) нового рюкзака; (...?) нової хустки; (...?) нового села;

Д. в. (...?) новому рюкзаку; (...?) новій хустці; (...?) новому селу;

Зн. в. (...?) новий рюкзак; (...?) нову хустку; (...?) нове село;

Ор. в. (...?) новим рюкзаком; (...?) новою хусткою; (...?) новим селом;

М. в. (у) (...?) новому рюкзаку; (у) (...?) новій хустці; (у) (...?) новому селі.

- Спиши словосполучення, уписуючи в дужках питання відмінків. Користуйся таблицею. Познач закінчення.

163. Прочитай словосполучення.

(який? Н. в., ч. р.) червоний кавун; (...) смачної картоплі; (...) великого поля; (...) цікавою книжкою; (...) глибоким морем; (...) високого дуба; (...) теплого сонечка; (...) стрункої берези; (...) висока тополя; (...) глибоке озеро; (...) дерев'яний стіл.

- Спиши словосполучення, указавши в дужках питання, відмінок і рід прикметника за зразком першого.

164. Прочитай прислів'я, розкриваючи дужки.

(Порожній) бочка торохтить, а (повний) мовчить. (Гіркий) правда краща, ніж (солодкий) брехня. (Гострий) словечко коле сердечко. (Добрий) слово багато важить (*Нар. тв.*).

- Спиши прислів'я, поставивши прикметники в потрібному за змістом роді, числі й відмінку.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

*Створюю переказ розповідного тексту,
використовуючи малюнки*

Періказ — це відтворення прослуханого або прочитаного тексту власними словами. Переказ може бути *усним* і *письмовим*.

165. Послухай або прочитай у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення» текст В. Ярош «Напередодні Нового року».

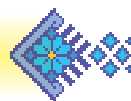
- Розгляньте малюнки. Обговоріть. Зіставте зміст малюнків із текстом. Чи відповідають зображення оповіданню В. Ярош?

- Перекажи текст (*усно*). Запиши переказ тексту, користуючись малюнками й інформацією, поданою в «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення».

Відмінкові закінчення прикметників з основою на твердий приголосний

166. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Відмінкові закінчення в однині

Відмінкові закінчення в множині

відмінок	ч. р.	ж. р.	с. р.	для всіх родів
Н. в.	довгий шлях	довга ніч	довге поле	довгі стежки
Р. в.	довгого шляху	довгої ночі	довгого поля	довгих стежок
Д. в.	довгому шляху	довгій ночі	довгому полю	довгим стежкам
Зн. в.	довгий шлях	довгу ніч	довге поле	довгі стежки
Ор. в.	довгим шляхом	довгою нічю	довгим полем	довгими стежками
М. в.	(на) довгому шляху	(у) довгій ночі	(на) довгому полі	(на) довгих стежках

- Порівняй відмінкові закінчення прикметників чоловічого, жіночого й середнього роду однини. Зверни увагу на кінцевий приголосний основи прикметника. Звір свій висновок із поданим нижче правилом.

Прикметники змінюються за відмінками. У називному відмінку однини прикметники з основою на твердий приголосний мають закінчення: чоловічий рід — **-ий**; жіночий — **-а**; середній — **-е**: *добрий, добра, добре*.

167. Прочитай текст.

Вузька (*Н. в., ж. р., одн.*) стежка підбігла до високої (...) кручі. Далі вона повилася крутим (...) берегом над річкою. Крізь густу (...) ліщину синів Дніпро. Довгим (...) поглядом Софія охопила широку (...) річку, піщані (...) острови, прибережну (...) косу (*За О. Донченком*).

- Спиши текст, укажи в дужках відмінок, число, рід (де можливо) за зразком першого речення. Користуйся таблицею вправи 166.

168. Прочитай речення, розкриваючи дужки.

Зовсім (маленький) хмаринка ставала дедалі (більший) хмарою, розпухала, була подібною то до (сивий) діда в (довгий) балахоні, то до ліжка з (величезний) подушками, то до (високий) гори, то до (білосніжний) вулканів (За В. Винниченком).

- Випиши сполучення іменників із прикметниками за зразком.

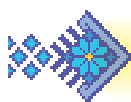
Зразок. Маленька (Н. в., ж. р., одн.) хмаринка.

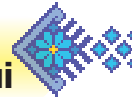
169. Прочитай словосполучення, уставляючи пропущені закінчення.

Радісн.. (погляд, усмішка, слово); радісн.. діти; блакитн.. (шарф, стрічка, небо); блакитн.. озéра.

- Провідмініяй словосполучення, користуючись таблицею вправи 166.

Відмінювання прикметників з основою на м'який приголосний в однині та множині

170. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Відмінкові закінчення в однині

відмінок	ч. р.	ж. р.	с. р.
Н. в.	осінній	осіння	осіннє
Р. в.	осіннього	осінньої	осіннього
Д. в.	осінньому	осінній	осінньому
Зн. в.	осінній (-ого)	осінню	осіннє
Ор. в.	осіннім	осінньою	осіннім
М. в.	(на) осінньому (-ім)	(на) осінній	(на) осінньому (-ім)

Відмінкові форми множини

Н. в.	осінні
Р. в.	осінніх
Д. в.	осіннім
Зн. в.	осінні (-их)
Ор. в.	осінніми
М. в.	(на) осінніх

- Зверни увагу на приголосний основи прикметника. Зроби висновок щодо закінчень прикметників з основою на м'який приголосний. Звір його з поданим правилом.

У називному відмінку однини прикметники з основою на м'який приголосний мають закінчення: чоловічий рід — **-ій**; жіночий — **-я**; середній — **-є**: **літній**, **літня**, **літнє**; у множині — **-і**: **літні**.

- Провідміняй прикметники *синій, синя, синє, сині*, користуючись таблицею.

171. Прочитай словосполучення.

(*Н. в., ч. р., одн.*) давній випадок; (...) давньому випадку; (...) давні випадки.

На мужньому воїнові; мужнього воїна; мужній воїн.

Рання пташка; ранньою пташкою; ранні пташки.

Безкрає небо; безкрайого неба; безкраїх небес.

- Спиши словосполучення, укажи в дужках відмінок, число, рід (де можливо) за зразком першої групи слів. Користуйся таблицею вправи 170.

172. Прочитай текст, розкриваючи дужки.

(Зелений) сосни стояли по коліна в (пухнастий) снігу. Вони одягли на себе (теплий) кошушки. (Сусідній) берізка була наче з кришталю. На (могутній) дубі ще виднілося (торішній) листя. (Вечірній) зоря розфарбувала все (фіолетовий) кольором. Тільки (червоногрудий) снігурі весело літали над (сумний) горобиною, збиваючи з неї (ранній) покривало зими (*За Н. Антоною*).

- Випиши сполучення іменників із прикметниками за зразком.

Зразок. Зелені (*Н. в., мн.*) сосни.

173. Прочитай словосполучення.

Хатній (килим, робота, відро); хатні турботи; сусідній (лан, нива, поле); сусідні степи.

- Провідміняй словосполучення, користуючись таблицею вправи 170.

Визначення відмінків прикметників за відмінками іменників

174. Розгляньте узагальнюючу таблицю відмінкових закінчень прикметників.

Від- мі- нок	З основою на твердий приголосний				З основою на м'який приголосний			
	однина			мно- жина	однина			мно- жина
	ч. р.	ж. р.	с. р.		ч. р.	ж. р.	с. р.	
	Н. в.	-ий	-а	-е	-і	-ій	-я	-є
Р. в.	-ого	-ої	-ого	-их	-ого	-ої	-ого	-іх
Д. в.	-ому	-ій	-ому	-им	-ому	-ій	-ому	-ім
Зн. в.	-ий, -ого	-у	-е	-і, -их	-ій, -ого	-ю	-є	-і, -іх
Ор. в.	-им	-ою	-им	-ими	-ім	-ою	-ім	-іми
М. в.	-ому (-ім)	-ій	-ому (-ім)	-их	-ому (-ім)	-ій	-ому (-ім)	-іх

- Провідміняй прикметники *гарний, осінній* за таблицею.

175. Прочитай групи слів.

1. Сусідні, **зимового**, на великій, грамотного, самотня, у соковитому, на високій, далека, солодких, на синіх, дерев'яного, цікавих.

2. Стола, сливах, апельсині, горі, плодів, дорога, людина, учня, ранку, сосні, села, книжок.

- З'єднай прикметники з іменниками за змістом і в потрібній формі. Запиши словосполучення у дві групи: 1) прикметники з основою на твердий приголосний; 2) прикметники з основою на м'який приголосний. Познач закінчення, укажи відмінок.

Щоб визначити відмінок прикметника, треба з'ясувати відмінок іменника, від якого залежить прикметник.

- Проаналізуйте виділений прикметник як частину мови за схемою розбору, яка подана на форзаці 1 підручника.

176. Прочитай текст, розкриваючи дужки. Перекажи.

Хто з дітей не любить сніжної (якої? Р. в., одн.) зими! Земля вкривається (пухкий) (чистий) снігом. І тоді з'являються

Снігобородьки! Вони — з (невеличкий) країни Естонії. (Кумедний) чоловічків із (великий) бородою називають (сніговий) бородайкама, (сніговий) бородачками, або просто Снігобородьками (*За І. Калинцем*).

- Спиши текст, змінюючи початкову форму прикметників у дужках. Укажи число та відмінок прикметників у дужках за зразком першого речення. Познач закінчення прикметників.

177. Прочитай прикметники.

Свіжих, у глибокому, широких, літні, пізніми, братній, ранньому, добрих, щирого.

- Добери до прикметників іменники за змістом. Укажи в дужках відмінок прикметників, число й рід (де можливо).

Вживання м'якого знака перед закінченням прикметників у родовому, давальному, орудному та місцевому відмінках однини

178. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

відмінок	З основою на твердий приголосний			З основою на м'який приголосний		
	ч. р.	ж. р.	с. р.	ч. р.	ж. р.	с. р.
Р. в.	сирого	сирої	сирого	літнього	літньої	літнього
Д. в.	сирому	сирій	сирому	літньому	літній	літньому
Ор. в.	сирим	сирою	сирим	літнім	літньою	літнім
М. в.	(на) сирому (-им)	(на) сирій	(на) сирому (-им)	(на) літньому (-им)	(на) літній	(на) літньому (-им)

- У яких відмінках перед закінченням прикметників чоловічого, жіночого та середнього роду з м'яким приголосним основи пишемо м'який знак? Звір свій висновок із поданим нижче правилом.
- Постав прикметник *мужній* у *Р. в.*, *Д. в.*, *Ор. в.* та *М. в.* Користуйся таблицею (с. 73).

У прикметниках з основою на м'який приголосний перед закінченням у родовому, давальному, орудному й місцевому відмінках пишемо м'який знак: *давнього*, *давньому*, *давньою*, *(на) давньому*.

У місцевому відмінку прикметники чоловічого й середнього роду можуть мати дві форми: *(на) ранньому*, *(на) раннім*.

179. Прочитай прикметники.

Осіній, рожевий, пізній, добрий.

- Випиши прикметники з основою на м'який приголосний. Постав їх у *Р. в.*, *Д. в.*, *Ор. в.* й *М. в.* однини. Запиши дві форми прикметників у *М. в.* Познач закінчення.

180. Прочитай текст, розкриваючи дужки.

Ліс стояв, наче молода під (весільний) вінцем. На (дорогий) (зимовий) уборі мигтіли й зникали блискітки. І все те диво світилось у (ранній) (сонячний) промінні. Жодну картину природи (осіній) чи (літній) дня не можна прирівняти до тієї (пишний), (фантастичний) картини (сонний) зими (*За І. Нечуєм-Левицьким*).

- Спиши текст. Постав прикметники в потрібному відмінку. Познач закінчення.

181. Прочитай прикметники.

Майбутній, весняний, братній, сумний, вечірній.

- Випиши прикметники з основою на м'який приголосний. Постав їх у *Р. в.*, *Д. в.*, *Ор. в.* й *М. в.* однини. Запиши дві форми прикметників у *М. в.* Познач закінчення.

**Вимова та написання закінчення -ій
у прикметниках жіночого роду
в давальному та місцевому відмінках**

182. Розглянь малюнки. Прочитай словосполучення.

Д. в. червон^{ій} троянді
М. в. на червон^{ій}
троянді

висок^{ій} березі
на висок^{ій}
березі

шкільн^{ій} парті
на шкільн^{ій}
парті

- Спиши словосполучення за зразком. Познач закінчення, правильно його вимовляючи.

Зразок. Червон^{ій} (якій? Д. в., ж. р., одн.) троянді.

183. Прочитай прикметники в початковій формі.

1. Далекий, широкий, швидкий, сонячний.

2. Дорозі, на ... дорозі; подорожі, у ... подорожі; машині, на ... машині; долині, у ... долині.

- З'єднай прикметники з іменниками за змістом у формі Д. в. та М. в. Познач закінчення прикметника, правильно його вимовляючи.

184. Прочитай текст, розкриваючи дужки.

На (білий) (пухнастий) хмаринці плив молодий місяць. Сріблясте проміння втопилося в (тихий) журбі молоді ялиці. На (сонний) землі лежала химерна тінь від кущів ліщини. Великі лопухи запахли ніччю, а на (гладкий) поверхні листків з'явилася роса. У (холодний) любові молодого місяця, у (короткий) дружбі предмети та їхні тіні зустрічали ніч (За Н. Ковпак).

- Випиши сполучення іменників із прикметниками за зразком вправи 182. Познач закінчення прикметників, правильно його вимовляючи.

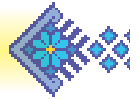
185. Прочитай прикметники в початковій формі.

1. Солодкий, веселий, добрий, рідний.
2. Цукерці, на (у) ... цукерці; розповіді, на (у) ... розповіді; бабусі, на (у) ... бабусі; сестрі, на (у) ... сестрі.

- З'єднай прикметники з іменниками за змістом у формі *Д. в.* та *М. в.* Познач закінчення прикметників, правильно його вимовляючи.

Вимова й написання найуживаніших прикметників на **-ський, -цький, -зький**

186. Прочитай уривок із вірша.

І на морі, і в степах
Наганяли вони страх,
Бо найкращі вояки —
Запорозькі козаки!
І не буде переводу
Українському народу,
Доки із глибин сторіч
Долина́ козацький клич.

Я. Яковенко

І. Дзись. Запорозькі козаки

- Прочитай іменники.
Запоріжжя —
Козак —
- Випиши з тексту вірша прикметники, які утворилися від поданих іменників. Підкресли в прикметниках суфікс.

У суфіксах прикметників **-ськ-, -цьк-, -зьк-** завжди пишемо м'який знак: *сільський, вінницький, празький*.

187. Прочитай текст. Що тобі відомо про річку Дунай?

Жителі Європи називають Дунай «річкою дружби». Могутня річка прикрашає та напуває німецькі, австрійські, словацькі, угорські, болгарські, румунські й українські землі. Окрім них, басейн Дунаю охоплює частини території сімнадцяти держав Європи. Це — Італія,

Словенія, Албанія, Македонія, Польща, Швейцарія, Чехія. Для цих країн Дунай є рідною річкою, яку люблять і березуть (З енциклопедії).

- Випиши назви земель, які прикрашає та напуває Дунай. Підкресли суфікси. Що пишемо в цих суфіксах?

188. Прочитай запитання.

- Як називають Січ, де жили українські козаки?
- Як називають сузір'я, за яким орієнтувалися чумаки?
- Як називають річки, що протікають у горах?
- Як називають берег моря?
- Як називають області, центрами яких є міста Вінниця, Київ, Харків, Чернівці, Чернігів?

- Запиши відповіді на запитання. Підкресли в прикметниках суфікси. Що пишемо в цих суфіксах?

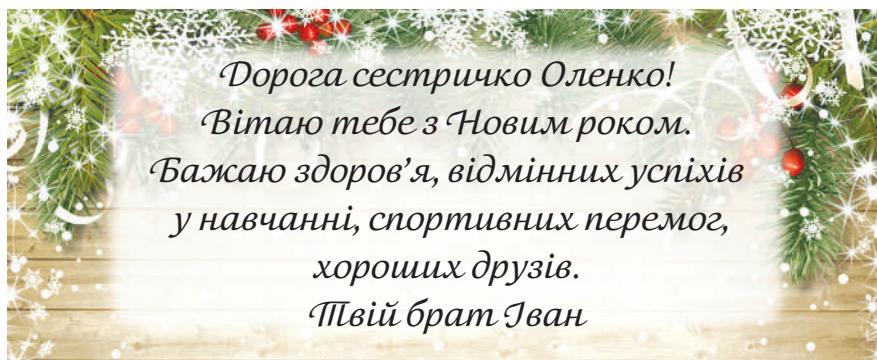

189. Випиши з вправи 187 назви всіх держав. Утвори від них прикметники із суфіксами **-ськ-**, **-цьк-**, **-зьк-**. Підкресли суфікси, поясни правопис.

 Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю
Створюю вітальну листівку з Новим роком

190. Послухай вірш І. Блажкевич «Новий рік». Розглянь подану листівку та створи свою.

Відмінювання прикметників у множині

191. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Від-мінок	Питання	Основа на твердий і м'який приголосний
Н. в.	які?	щасливі діти, могутні дуби
Р. в.	яких?	щасливих дітей, могутніх дубів
Д. в.	яким?	щасливим дітям, могутнім дубам
Зн. в.	які? яких? (як Н. в. або Р. в.)	щасливих дітей, могутні дуби
Ор. в.	якими?	щасливими дітьми, могутніми дубами
М. в.	(на) яких?	(на) щасливих дітях, могутніх дубах

- Зістав закінчення прикметників *Р. в.*, *Зн. в.* та *М. в.* множини з основою: а) на твердий приголосний; б) на м'який приголосний. Звір свій висновок із поданим нижче правилом.

У називному відмінку множини прикметники з основою на твердий і м'який приголосний мають закінчення **-і**. У родовому, знахідному та місцевому відмінках прикметники з основою на твердий приголосний мають закінчення **-их**, у прикметниках з основою на м'який приголосний у родовому та місцевому відмінках — закінчення **-іх**. Наприклад: *зелених*, *сусідніх*.

- Випиши з таблиці прикметник з іменником у *Р. в.*, *Зн. в.* та *М. в.* множини з основою: а) на твердий приголосний; б) на м'який приголосний. Познач закінчення.

192. Прочитай словосполучення.

Солодкий кавун, **сусіднє** село.

- Зроби аналіз виділеного прикметника як частини мови за поданою на форзаці 1 послідовністю.
- Провідміняй прикметники з іменниками в множині, користуючись таблицею вправи 191. Познач закінчення.

193. Прочитай текст.

Хто з вас бачив літак «Мрія»? Це — гордість і візит-на картка України, **найбільший** і **найпотужніший** літак у світі! Він увійшов до Книги рекордів Гіннеса, піднявши на висоту художню галерею завдовжки понад десять тисяч метрів! «Мрія» перевозить **найважчі** вантажі: трамваї, електростанції, тягачі, бульдозери, танки, автомобілі, медичне обладнання та навіть **найвищих** тварин — жирафів.

- Про що ти дізнався (дізналася) із цього тексту? Знайди в інтернеті цікаві повідомлення про інші літаки України.
- Прочитай виділені прикметники. Попрацюй над змістом таблиці.

	вищий ступінь порівняння	найвищий ступінь порівняння
солодкий	солодший	найсолодший
сумний	сумніший	найсумніший

Деякі прикметники мають вищий і найвищий ступені порівняння. Це означає, що в якомусь предметі більше чи менше певної якості.

Вищий ступінь порівняння прикметників утворюємо за допомогою суфіксів **-ш-**, **-іш-**.

Найвищий ступінь порівняння прикметників утворюємо додаванням до форми вищого ступеня префікса **най-**: *простий — простіший — найпростіший*.

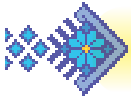
Спілкуймося красиво

*11 січня — Усесвітній день **спасибі**, найувічливіший день у році. Важливо пам'ятати, що справжня вдячність — це лише та, яка йде від щирого серця.*

194. Склади три речення про найбільший літак України, використовуючи прикметники найвищого ступеня порівняння. Запиши.

- Провідмінняй підкреслене словосполучення у вправі 193. Користуйся таблицею вправі 191.

Побудова сполучень слів і речень із прикметниками, уведення їх у текст

195. Прочитай групи слів.

1. Ранки, роса, настрій; посуд, очі, поглядом; сережки, березою, серце.
2. Весняний, скляний, золотий.

- Утвори сполучення іменників із прикметниками за змістом, узгоджуючи в числі, роді та відмінку. Запиши в першу групу ті, у яких прикметники вживають у прямому значенні, а в другу — у переносному.

196. Прочитай прислів'я, уставляючи з довідки пропущені прикметники.

... приятель — то ... скарб. ... колос до землі гнеться, ... догори пнеться. ... день довший за ... тиждень (*Нар. тв.*).

Довідка. Вірний, найбільший, повний, порожній, літній, зимовий.

- Спиши прислів'я, уставляючи з довідки пропущені прикметники.

197. Прочитай текст, розкриваючи дужки. Перекажи.

(Жовтий), у (зелений) смужку огрядна пані Гусениця страшенно боялася (холодний) осені. Вона знала: (холодний) осінь сама не ходить. (Холодний) дощі вбираються в (сірий) тумани, які завжди приводять (сніжний) зиму. Сніг любить (білий) фарбу. Вона буде сипатися доти, доки від (огрядний) пані Гусениці не залишиться ні (жовтий) цятки, ні (зелений) смужки (*За Г. Кирпою*).

- Спиши текст, розкриваючи дужки. Випиши підкреслені словосполучення. Укажи в дужках число, рід (де можливо), відмінок. Познач закінчення в прикметниках.

- Розглянь малюнок. Опиши почуття, які переживає пані Гусениця, використовуючи прикметники з тексту (*усно*).

198. Випиши виділені словосполучення з тексту вправи 197. Укажи в дужках число, рід (де можливо), відмінок. Познач закінчення в прикметниках.

Мої навчальні досягнення

Карта пам'яті: від тексту — до мене

Прочитайте текст.

Падає білий лапятий сніг. Пухнастий, як ковдра, що подарувала моя бабуся. Світ повілі стає по-дібним до чарівної казки. Зранку голубе небо не обіцяло зміни погоди. А перед обідом чисте небо вкрилося (сірий) хмарами. Вони опустилися дуже низько. Суха трава побіліла. Голі дерева гойдалися від зимового вітру. А завтра місто прокинеться в білій льолі. Жваві колядники заспівають йому веселих колядок (За З. Живкою).

Прикметник

1

Зміст

1. Де відбувається подія?
2. Коли відбувається подія?
3. Хто веде розповідь?

2

Словосполучення

1. Випиши словосполучення, у якому прикметник стоїть у початковій формі.
2. Випиши словосполучення, у яких прикметник у формі середнього роду; жіночого роду.

3

1. Випиши підкреслені прикметники. Укажи число та відмінок.
2. Випиши виділений прикметник. Укажи число, рід і відмінок.

4

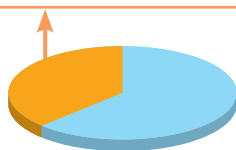
- Спиши підкреслене речення, розкриваючи дужки. Укажи число, рід (якщо можливо), відмінок зміненого прикметника. Познач закінчення.

ЧИСЛІВНИК

Числівник як частина мови Повторення вивченого

199. Розгляньте діаграму й обговоріть її зміст. Визначте, що ви вже вивчили із цього розділу, а що будете вивчати. Повторіть вивчене.

Відмінкові форми числівників

Числівник — це ...

Словесні формули на позначення часу.

200. Розглянь малюнки.

- Прочитай запитання.

Скільки учнів у твоєму класі? Скільки хлопців зображено на малюнку? Скільки дівчат? Скільки дітей із футбольними м'ячами? Котра на малюнку за порядком лічби дівчинка-футболістка? Котрий на малюнку за порядком лічби велосипедист? А скейтбордист? Котра на малюнку за порядком лічби дівчинка з обручем?

Скейтбóрд (англ., скорочено *скейт*) — дошка на чотирьох колесах для скейтбордингу. *Скейтбóрдинг* — ковзання на дошці.

- Запиши відповіді на запитання. Підкресли слова, що відповідають на питання *скільки? котрий? котра?*

Числі́вник — самостійна частина мови, яка позначає кількість предметів або їхній порядок під час лічби й відповідає на питання *скільки? котрий? котра? котре?*

Наприклад: **скільки?** — *вісім*; **котрий?** — *восьмий*;
котра? — *восьма*; **котре?** — *восьме*.

201. Прочитай фразеологізми, уставляючи з довідки числівники за змістом.

... нога тут, ... — там; ... дорогою обминати; на всі ... вітри; знати, як свої ... пальців; намолоти ... мішків гречаної вовни.

Довідка. Друга, одна, десятою, чотири, п'ять, сім.

- Спиши фразеологізми, уставляючи з довідки числівники за змістом. Назви, на які питання відповідають числівники (*усно*).

202. Прочитай числівники.

П'ятнадцять, п'ятнадцятий, п'ятнадцята, п'ятнадцяте;
дев'ять, дев'ятий, дев'ята, дев'яте; вісімнадцять, вісімнадцятий, вісімнадцята, вісімнадцяте; одинадцять, одинадцятий, одинадцята, одинадцяте.

- Запиши числівники в чотири стовпчики відповідно до питань.
скільки? котрий? котра? котре?

Відмінкові форми окремих числівників

203. Розгляньте таблицю відмінювання окремих числівників.

Відмінок	Числівники		
Н. в. (<i>скільки?</i>)	сорок ☐	дев'яно́сто	сто
Р. в. (<i>скільких?</i>)	сорока́	дев'яно́ста	ста
Д. в. (<i>скільким?</i>)	сорока́	дев'яно́ста	ста
Зн. в. (<i>скільки?</i> <i>скільких?</i>)	сорок ☐	дев'яно́сто	сто
Ор. в. (<i>скількима?</i>)	сорока́	дев'яно́ста	ста
М. в. (<i>на скільких?</i>)	на (у) сорока́	на (у) дев'яно́ста	на (у) ста

- Зістав закінчення числівників *дев'яносто* й *сто* в *Н. в.* та *Зн. в.* Назви закінчення числівників *сорок*, *дев'яносто*, *сто* в *Р. в.*, *Д. в.*, *Ор. в.* й *М. в.* Зроби висновок, звір його з поданим правилом (с. 84).

Числівники **сорок, дев'яносто, сто** в усіх відмінках, крім називного й знахідного, мають закінчення **-а**. Наприклад: *до сорока днів, сорока робітникам, з дев'яноста учнями, на ста сторінках.*

Правильно вимовляй і пиши! П'ятдесят — п'ятдесяти́, шістдесят — шістдесяти́, сімдесят — сімдесяти́, вісімдесят — вісімдесяти́.

204. Прочитай речення.

У вчительки є 40, 90, 100 зошитів. Спостерігаю за 40, 90, 100 птахами. Вони сидять на 40, 90, 100 деревах. У шкільному гербарії зібрано 40, 90, 100 метеликів. До 50, 70 додати 10. Від 60 відняти 5 (*М. Братко*).

- Спиши речення, замінюючи подані числа словами. Підкресли закінчення.

205. Прочитай загадки.

Стоїть дуб, а на нім (*скільки?*) 12 гілок, а на кожній гілці по 4 гнізда, а в кожному гнізді по 7 пташенят. 1 баранець пасе 1000 овець. 7 соколят на одній подушці сплять. Має 7 шкір, витискає сльози всім. 32 білі брати сидять у темниці, коли ця темниця відчиняється, вони не виходять (*Нар. тв.*).

- Спиши загадки, замінюючи числа словами. Запиши в дужках питання за зразком першого.

206. Прочитай фразеологізми, уставляючи з довідки числівники.

Сидіти в ... стінах; ... колесо до воза; ... чоботи — пара; ... дорогою обійти; ... разів відмір, а ... раз відріж.

Довідка. Чотири, п'ять, два, десять, сім, один.

- Запиши утворені фразеологізми.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю зв'язну розповідь про ситуацію із життя

207. Послухай або прочитай у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення» розповідь четвертокласниці Насті про ситуацію з її життя.

- Розкажи про цікаві випадки зі свого життя (усно). Запиши.

Словесні формули на позначення часу протягом доби

208. Прочитайте рубрику «Спілкуймося красно».

Спілкуймося красно

В українській мові годину завжди вказуємо числівником, який відповідає на питання **котра?** (*сьома, восьма ...*), а хвилини та секунди — на питання **скільки?** (*двадцять п'ять, десять ...*).

Щоб дізнатися про час, **завжди** запитуй так:
— *Котра зараз година? О котрій годині?*

Згаяного часу й конем не доженеш.

На все свій час.

Час — найліпший лікар.

- Прочитай, як правильно відповідати на запитання про час.
- Спиши прислів'я про час.

- 209. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

10.45	Дванадцята година	11.15
<p>десята сорок п'ять за п'ятнадцять одинадцята за чверть одинадцята п'ятнадцять до одинадцятій чверть до одинадцятій</p>		<p>одинадцята п'ятнадцять п'ятнадцять по одинадцятій чверть по одинадцятій п'ятнадцять на дванадцяті чверть на дванадцяті</p>
	пів на ...	

- Склади п'ять речень із правильними формулами на позначення часу, які подані в таблиці (на вибір). Запиши.

210. Прочитай слова та формули на позначення часу.

Працював ... о сьомій годині п'ятнадцять хвилин.
 Прокинулася ... до тринадцятій години.
 Зателефонував ... чверть по одинадцятій.
 Показує ... о десятій годині.

- З'єднай слова та формули на позначення часу. Запиши.

211. Розглянь малюнки.

- Запиши по дві словесні формули на позначення часу, який показують годинники.

ЗАЙМЕННИК

Займенник як частина мови Роль займенників у тексті

212. Розгляньте діаграму й обговоріть її зміст. Про що свідчить суцільний колір діаграми?

- Розгляньте малюнки.

Я — Дядько Федір.

Він — пес Шарко.

А ти — кіт Матроскін.

Воно — галченя Хапайко.

Вона — корова Мурка.

Вони (кіт, пес, галченя, корова, листоноша) — друзі Дядька Федора.

Ми — тато й мама Дядька Федора.

- Прочитайте виділені слова. Поставте до них питання.

Виділені слова називаємо **займенниками**.

Займє́нник — самостійна частина мови, яка вказує на предмети, їхні ознаки, кількість, але не називає їх. Наприклад: іменники *учень, учениця, вікно, учні* можна замінити займенниками **він, вона, воно, вони**; прикметники *солодкий, солодка, солодке, солодкі* — займенниками **такий, така, таке, такі**; числівники *чотири, шість* — займенниками **стільки, скільки**. Займенники відповідають на ті ж питання, що й частини мови, замість яких їх вживаємо.

- Заміни іменники *мама, дідусь, старий, добра, дитя, діти* займенниками.

213. Прочитай текст.

Усю ніч лив дош. Дош ішов і наступного дня. Сонце заховалося за хмари. Сонце не обігриває мокрі дерева й куці. Мокра земля чекає тепла. Земля втомилася від безкінечного дощу. Горобці купаються в калюжах. Горобці підказують: тепло буде!

- До якої частини мови належать підкреслені слова? Заміни підкреслені іменники займенниками, щоб не було повторів. Запиши. Яка роль займенників у тексті?

214. Прочитай текст.

Хлопчика звали Дядько Федір, бо **хлопчик** був дуже серйозним і самостійним. У **шість** років сам собі варив суп. І в **шість** років любив самостійно все вирішувати за себе.

Одного разу йде Дядько Федір сходами й бутерброд їсть. А на вікні кіт сидить (...).

— А звідки ти знаєш, як мене звати?

— Я в нашому будинку всіх знаю: на горіщі живу й мені все видно, — відповідає кіт (За Е. Успенським).

- Прочитай виділені слова. Спиши перший абзац, уникаючи повторів. До якої частини мови належать слова, якими ти замінив (замінила) іменники та числівники?
- Випиши займенники із частини тексту, позначеної зеленою рисою.

215. Прочитай слова. До яких частин мови вони належать?

Комп'ютер, клавіатура, море, окуляри, високе, щирий, добра, хоробре, п'ятдесят, дев'ять.

- Заміни іменники, прикметники й числівники займенниками з довідки.

Довідка. Він, вона, воно, вони, такий, така, таке, скільки, стільки.

Особові займенники

216. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Особа	Число		На що вказують займенники
	однина	множина	
1-ша	я	ми	я — на особу, яка говорить про себе; ми — на осіб (двох і більше), які говорять про себе
2-га	ти	ви	ти — на особу, до якої звертаються; ви — на осіб, до яких звертаються
3-тя	він, вона, воно	вони	він, вона, воно — на особу, про яку щось говорять; вони — на осіб чи предмети, про які говорять

- Прочитайте виділені слова в таблиці. Це **особові займенники**.

Особові займенники вказують на особу, осіб, інших істот, предмети, явища та поняття, відповідають на ті ж питання, що й іменники: **хто? що?** Особові займенники змінюємо за *числами* та *відмінками*; займенник **він** змінюємо за *родами*.

- Випиши особові займенники.

Перша особа — ... (однина); ... (множина).

Друга особа — Третя особа —

217. Прочитай сполучення слів.

... з братом; ... читаєш; ... побачила; ... гріло; ... слухали; ... малювали; ... відповідали; ... ідеш; ... працює.

- Спиши сполучення слів, уставляючи пропущені особові займенники. Користуйся таблицею вправі 216.

218. Прочитай прислів'я. Поясни зміст.

Гарно ти граєш, та танцювати неохота! Як ми до людей, так і люди до нас. Слівце мачухи — як зимове сонце: воно хоч і світить, а не гріє. Вербка — як лугова трава: її викосиш, а вона знову виросте. Він і з води сухим вийде. Я свою вину на Івана зверну. Ви не тіштеся із чужої біди, бо вона завтра може бути ваша (*Нар. тв.*).

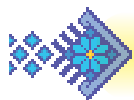
- Прочитай особові займенники. Спиши прислів'я в такій послідовності: спочатку прислів'я із займенниками 1-ї, 2-ї, 3-ї особи однини, а потім — 1-ї, 2-ї, 3-ї особи множини. Підкресли особові займенники.

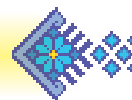
219. Прочитай текст, уставляючи пропущені особові займенники.

... працюю. ... працюєш. ... , ... , ... працює. ... працюємо. ... працюєте. Бо ... — працьовитий народ.

- Спиши текст, уставляючи пропущені особові займенники.

Відмінювання особових займенників 1-ї та 2-ї особи однини й множини

220. Розгляньте таблицю відмінювання особових займенників 1-ї та 2-ї особи однини й множини.

**Відмінок,
питання**

Н. в. (хто?)
Р. в. (кого?)
Д. в. (кому?)
Зн. в. (кого?)
Ор. в. (ким?)
М. в. (на кому?)

1-ша особа

однина	множина
я	ми
менé	нас
менí	нам
менé	нас
мною	нами
(на) менí	(на) нас

2-га особа

однина	множина
ти	ви
тебé	вас
тобí	вам
тебé	вас
тобо́ю	вами
(на) тобí	(на) вас

- Яких відмінкових форм набувають особові займенники 1-ї особи однини та множини? Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

Займенники **1-ї** особи **я** (однина), **ми** (множина) під час відмінювання набувають таких форм:

я — мене, мені, мною, (на) мені (в однині);
ми — нас, нам, нами, (на) нас (у множині).

- Прочитай слова.

Прийти (до кого? Р. в.) до мене (одн.), до нас (мн.);
гордитися (ким? ...) ... , ... ; обов'язки (на кому? ...) ... , ... ;
розмовляла (з ким? ...) ... , ... ; знайшла (кого? ...) ... ,

- Спиши, уставляючи в дужках відмінок і пропущені особові займенники 1-ї особи у відповідному відмінку однини та множини за зразком першого. Укажи число.

221. Розглянь таблицю вправи 220.

- Яких відмінкових форм набувають особові займенники 2-ї особи однини та множини? Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

Займенники **2-ї** особи **ти** (однина), **ви** (множина) під час відмінювання набувають таких форм:

ти — тебе, тобі, тобою, (на) тобі (в однині);
ви — вас, вам, вами, (на) вас (у множині).

- Прочитай словосполучення.

Підготував (кому? Д. в.) тобі (одн.), вам (мн.); знайшов (кого? ...) ... , ... ; сумую (за ким?) ... ,

- Спиши, уставляючи в дужках відмінок і пропущені особові займенники 2-ї особи за зразком першого. Укажи число.

222. Прочитай сполучення слів, розкриваючи дужки.

З'їв за (ти); познайомився з (ви); розказав про (ви); купався з (ти); принесли до (ти); розбудив (ви); чекаю (ти); надсилаю (ти); сумую за (ви).

- Спиши, розкриваючи дужки й узгоджуючи особові займенники 2-ї особи однини та множини у відповідному відмінку. Укажи в дужках питання, відмінок і число.

Спілкуймося красно

Щоб виявити повагу до адресата, займенник **Ви** у вітаннях і запрошеннях пишемо з великої букви. Наприклад: «Шановна Марино Петрівно! Вітаємо Вас...»; «Шановний Павле Івановичу! Запрошуємо Вас...» Іменник використовуємо в кличному відмінку.

223. Прочитай прислів'я.

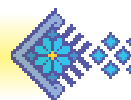
Жди, грибе, може, тебе хтось знайде. Я би тобі сказав щось, та хай тобі скаже хтось. За тобою золоті верби ростуть. У вас як із рога достатку. Ти як у воду опущений (Нар. тв.).

- Випиши особові займенники за зразком.

Зразок. Тебе — 2-га особа, Зн. в., одн.

Відмінювання особових займенників 3-ї особи однини та множини

224. Розгляньте таблицю.

Від- мінок	3-тя особа однини			3-тя особа множини
	ч. р.	ж. р.	с. р.	
Н. в.	він	вона	воно	вони
Р. в.	його (до) нього	її (до) неї	його (до) нього	їх (до) них
Д. в.	йому	їй	йому	їм
Зн. в.	його (про) нього	її (про) неї	його (про) нього	їх (про) них
Ор. в.	ним	нею	ним	ними
М. в.	(на) ньому	(на) ній	(на) ньому	(на) них

- Визначте, які особливості відмінювання особових займенників 3-ї особи. Зверте свій висновок із поданим нижче правилом.

Займенники **3-ї** особи однини змінюємо за родами: **ВІН** (чоловічий), **ВОНА** (жіночий), **ВОНО** (середній).

Займенники **ВІН**, **ВОНО** мають однакові відмінкові форми, крім **НАЗИВНОГО** відмінка.

- Прочитай словосполучення.
Чекаю (кого?) він, сумую за (ким?) вона, прилетіло до (кого?) воно, розкажу (про кого?) вони.

- Зміни форму займенників. Укажи рід, число і відмінок (усно).

225. З'єднай слова першої групи з поданими займенниками в другій групі за зразком.

1. Сказати (кому?), спитати (кого?), пишатися (ким?), прийти до (до кого?), прийшли (хто?).

2. Йому, їй, йому, їм; ним, нею, ним, ними; його, її, його, їх; нього, неї, нього, них; вони.

Зразок. Написати (кому? Р. в., одн.) йому (ч. р.), їй (ж. р.), йому (с. р.), їм (Р. в., мн.).

226. Прочитай прислів'я. Поясни їхній зміст.

У нього не дістанеш і серед зими льоду. Настав йому палець, а він усю руку тягне. Прислів'я — мов комарів хоботок, а мудрості в ньому озеро (Нар. тв.).

- Випиши особові займенники за зразком.

Зразок. У нього — 3-тя особа (у кого? Р. в., одн., ч. р.).

227. З'єднай слова першої групи з поданими займенниками в другій групі за зразком вправ 225.

1. Іти з (ким?), дати (кому?), провідати (кого?), телефонувати до (до кого?).
2. Ним, нею, ним, ними; йому, їй, йому, їм; його, її, його, їх; нього, неї, нього, них.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю навчальний переказ з елементами міркування про прочитаний текст

228. Послухай або прочитай у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення» уривок із повісті Н. Бічуї «Шпага Славка Беркути».

- Розгляньте малюнки й обговоріть зміст.
- Перекажи текст, висловлюючи власні судження про поведінку Лілі. Користуйся малюнками та інформацією, поданою в «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення». Запиши переказ.

229. Розгляньте таблицю відмінювання особових займенників та обговоріть її зміст.

Особові займенники								
1-ша особа <i>я, ми</i>			2-га особа <i>ти, ви</i>			3-тя особа <i>він, вона, воно, вони</i>		
	одн.	мн.		одн.	мн.		одн.	мн.
Н. в.	я	ми	Н. в.	ти	ви	Н. в.	він, вона, воно	вони
Р. в.	мене	нас	Р. в.	тебе	вас	Р. в.	його, її	їх
Д. в.	мені	нам	Д. в.	тобі	вам	Д. в.	йому, їй	їм
Зн. в.	мене	нас	Зн. в.	тебе	вас	Зн. в.	його, її	їх
Ор. в.	мною	нами	Ор. в.	тобою	вами	Ор. в.	ним, нею	ними
М. в.	(на) мені	(на) нас	М. в.	(на) тобі	(на) вас	М. в.	(на) ньому (на) ній	(на) них

- Склади по два речення із займенниками 1-ї, 2-ї, 3-ї особи однини та множини в будь-якому відмінку. Запиши.

230. Прочитайте прислів'я. Поясніть одне одному їхній зміст.

З ним каші не звариш. Дивися не на людину, а на її вчинки. Батьківщина — мати, умій за неї постояти. На тобі, небоже, що мені не гоже. Він тобі й зорі з неба зніме. Скажи мені, хто твій друг, і я скажу тобі, хто ти. Як ми до людей, так і люди до нас (*Нар. тв.*).

- Випиши особові займенники. Укажи особу, число й відмінок.

231. Прочитай текст, вибираючи з дужок потрібні слова. Перекажи.

Старий гном підійшов до дівчинки. (Дівчинка, вона) злякалася такого маленького чоловічка.

— **Вибач мені**, — заговорив (гном, він).

(Гном, він) сказав (дівчинці, їй) зірвати золоту квітку папороті. (Золота квітка, вона) розцвітає тільки на Івана Купала. Ніхто (золоту квітку, її) не бачив, крім (нього, гнома) (*За Д. Максимович*).

- Спиши текст, розкриваючи дужки й уникаючи повторів. Яку роль відіграють займенники в тексті?
- Прочитай рубрику «Спілкуймося красиво».

Спілкуймося красиво

В усному й писемному мовленні вживайте вислови: **вибач мені, пробачте мені, даруйте мені, дякую вам, вибачте нам, я перепрошую, болить у мене.**

232. Склади й запиши речення із чотирма висловами з рубрики «Спілкуймося красиво» (на вибір).

Вживання займенників із прийменниками

233. Прочитай вірш.

Картає вчителька Миколу:
— Ти знову запізнився
в школу!

— Будильник в мене є.
Та що я з ним зроблю?
Він дзвонить ще тоді,
коли я міцно сплю.

Тобі не може мати
будильника придбати?

В. Шаройко

- Випиши особові займенники, укажи особу, число й відмінок.

234. Прочитай, розкриваючи дужки.

Спитав у (він, вона, вони); прийшли з (вони, ми, ти);
згадали про (я, ти, він, ми, вони); приготував для (вона,
вони, ми).

- Утвори словосполучення, розкриваючи дужки. Укажи відмінок займенників.
- Зверни увагу, яких форм набувають займенники 3-ї особи після прийменників. Як пишемо займенники з прийменниками? Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

У формах займенників **3-ї** особи (*він, вона, воно, вони*), що вживаємо після прийменників, пишемо букву **н**: *його* — *у нього*, *її* — *у неї*.

Займенники з прийменниками пишемо окремо: *з ними, про них, на ньому (на нім)*.

235. Прочитай текст, добираючи з дужок потрібний іменник або займенник.

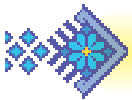
(Насті, їй) було десять років. Зростом (Настя, вона) була невеличка. Справжня красуня, українка. Усе в (Насті, ній) вражало яскравими барвами. На (дівчинці, ній) були синя спідниця, червоний пояс із китицями та вишита сорочка. (Її, Настусине) русяве волосся прикрашене вінком із квітками. (Вони, квітки) — великі та яскраві. У (Насті, неї) на шиї переливалися разкі кольорового намиста (*За В. Катаєвим*).

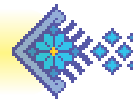
- Розглянь фото. Автор тексту описав зовнішність дівчини Насті. Опис зовнішності людини називаємо **портретом**. Під час художнього опису зовнішності людини потрібно точно передати особливості її вигляду: *зріст, вік, постать, зачіску, риси обличчя, манеру триматися, жести, одяг*.

236. Створи опис зовнішності людини (портрет) свого друга (подруги) або когось із рідних. Використовуй поради щодо створення портрета людини.

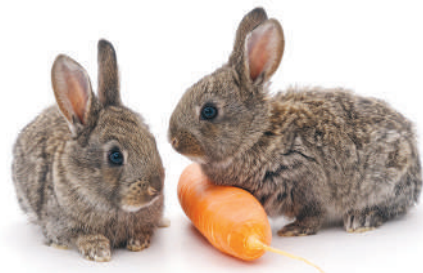

Вживання займенників у власному мовленні

237. Прочитай лічилку.

— Ти — вусатий, я — вухата.
В мене — хата, ти — без хати.
Ми **обоє** куцохвості,
Ти приходь до мене в гості.
Із тобою будем моркву гризти.
Хто ще хоче попоїсти?

За Л. Кулішем-Зіньковим

- Випиши займенники, визнач особу, число та відмінок.
- Прочитай рубрику «Спілкуймося красно» (с. 98).

 Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

*Створюю текст-розповідь
за ілюстраціями й опорними словами*

241. Послухай або прочитай у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення» уривок з оповідання П. Бондарчука «Гірка малина». Перекажи.

- Розглянь малюнки, висловлюючи власні судження про поведінку Юрка. Користуйся опорними словами, поданими в «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення». Запиши створений текст.

Карта пам'яті: від тексту — до мене Займенник

Прочитайте текст.

Я люблю ранок. Мене захоплюють тумани, які тягнуться на левади. А там тисячі маленьких коників! Вони грають на казкових скрипках. Метелики кружляють у дивовижному танку. До них приєднуються маленькі казкові чоловічки в прозорих накидках-павутинках. Їх стає дедалі більше. Разом із ними танцюють казкові феї. І тебе захоплює ця казка...

На небі з'являється вмите сонце. (Сонця, його) промені освітлюють прозорі накидки-павутинки, залишені казовими чоловічками. (Казкові чоловічки, вони) разом із казовими феями повернуться наступного ранку... (За В. Оберемок).

1

- Зміст**
1. Де відбуваються події?
 2. Коли відбуваються події?

2

Випиши займенники

1. 1-ї ОС., одн., Н. В.
2. 1-ї ОС., одн., Зн. В.
3. 2-ї ОС., одн., Р. В.
4. 3-ї ОС., мн., Н. В.
5. 3-ї ОС., мн., Р. В.
6. 3-ї ОС., мн., Зн. В.

3

Пишу я...

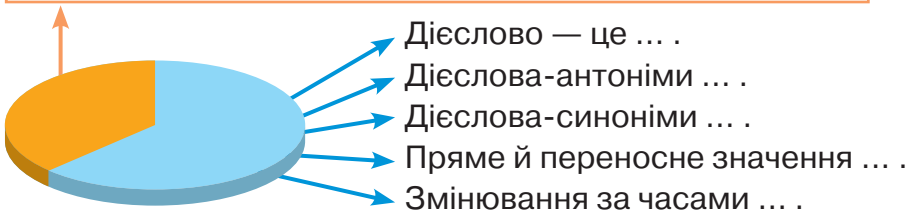
- Спиши другий абзац тексту, уникаючи повторів.

ДІЄСЛОВО

Дієслово як частина мови Повторення вивченого

242. Розгляньте діаграму й обговоріть її зміст. Визначте, що ви вже вивчили із цього розділу, а що будете вивчати. Повторіть вивчене.

Неозначена форма дієслова. Змінювання дієслів за особами й числами. Дієслова на **-ся**

243. Прочитай вірш.

Самі складемо пісеньку
Про бородату кізоньку.
Ішла коза доріжкою,
Притупувала ніжкою.

Скубла коза травиченьку,
Пила коза водиченьку.
А з поля прийшла,
Молочка нам принесла.

Л. Полтава

- Доповни речення дієсловами з вірша.

Коза (що робила?) ... ,

Коза (що зробила?) ... ,

Дієсло́во — це самостійна частина мови, що означає дію предмета й відповідає на питання **що робити?** у початковій формі.

Початкова форма дієслова має назву **неозначена форма дієслова**. Вона є **незмінною**. Дієслова в неозначеній формі означають *дію, процес*, але не вказують на час, особу й число. Наприклад: *писати (що робити?)*, *заспівати (що зробити?)*.

- Прочитай дієслова, випиши ті, які вжиті в неозначеній формі. На які питання вони відповідають?

Читав, читала, читати, читало, прочитати; слухати, прослухати; відповідати, відповідала, відповідав.

244. Прочитай текст.

У мене незвичайний гість — Афиновий Ведмедик. Він ніколи не бачив зими. Я розповів йому про наші зимові розваги: як весело **кататися** з гори на санчатах! Як робити намисто з горобини, як ліпити веселих сніговиків. Ми майстрували годівниці для птахів і сиділи тихо-тихо — чекали на веселих синичок і снігурів. Разом ковзали по замерзлих калюжах, а потім пили чай з афиновим варенням (За А. Волховською).

Афіна — так називають у Карпатах чорницю.
Чорниця — чагарникова рослина, кущ із червонувато-фіолетовими ягодами.

- Випиши з тексту дієслова, які відповідають на подані питання.

Що зробив? — Що робили? — Що робити? —

- Назви дієслова, вжиті в неозначеній формі. Назви частинку, якою вони закінчуються.

У неозначеній формі дієслова закінчуються суфіксом **-ти (-ть)**. Наприклад: **працювати (що робити?)**, **розчистити (що зробити?)**.

У дієсловах неозначеної форми між коренем і суфіксом **-ти** можуть бути суфікси **-а-, -и-, -і-, -ну-, -ува-, -юва-**. Наприклад: *писа^ати*.

- Зверни увагу на виділене в тексті дієслово. Прочитай підкреслену частину слова. В окремих дієсловах неозначеної форми після суфікса **-ти (-ть)** може бути **-ся (-сь)**: **одягатися**, **причесатись**.

245. Прочитай фразеологізми, доповнюючи їх дієсловами з довідки.

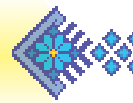
Байдики ... ; п'ятами ... ; воду ... ; як у воду ... ; ніде голці

Довідка. Накивати, бити, дивитися, каламутити, впасти.

- Спиши фразеологізми, доповнюючи їх дієсловами з довідки. Познач суфікси в дієсловах неозначеної форми.

Дієслова-синоніми, дієслова-антоніми Багатозначні дієслова Пряме й переносне значення дієслів

246. Прочитайте текст та обговоріть його зміст.

Весна! Радіє природа. Тільки Морозенко сумує: його влада закінчується. Починається нове життя. Ще спить кущ сон-трави, а підсніжник уже прокинувся, а за ним і пролісок розплющив оченята. Миша вийшла з нірки, понюхала повітря. Холодно, зайшла й закрила мохом двері своєї оселі. Білка згадала про захований з осені горіх. Треба з'їсти, щоб знову не забула. На пагорбі з'явилася лисиця. Нюхнула повітря — зайцем пахне. Але він вирішив накивати п'ятами — зник. Лисиця спіймала облизня! Ліс наповнюється новим життям! Весна! (*М. Братко*).

- Де відбувається подія, описана в тексті? Коли відбувається подія? Про що йдеться в тексті? Про кого авторка розповідає?
- Випиши з тексту дієслова-антоніми парами.
- Добери до дієслів **закрила, сумує** синоніми із запропонованих: *журитися, затулити, затулювати, побиватися, турбуватися, розтулити, тужити*.
- Запиши синонімічні ряди. Яке слово «зайве»? Випиши його, познач префікс, поясни орфограму.
- Прочитай сполучення слів.

Радіє сестра — ... ; сумує брат — ... ; спить бабуся — ... ; прокинулася мама —

- Добери з тексту сполучення слів, у яких дієслова вжиті в переносному значенні. Запиши.
- Випиши речення із фразеологізмами. Який із них відповідає значенню «зазнати невдачі»? Підкресли дієслова, які вжиті в неозначеній формі. Познач суфікси.

— Більшість загальноновживаних дієслів української мови — багатозначні. У «Словнику української мови» зафіксовано тридцять значень дієслова **йти**: «ступати ногами», «рухатися в якомусь напрямку» (про транспорт), «вирушати куди-небудь», «ставати кудись на роботу», «діяти певним чином» та інші.

247. Склади й запиши три речення з дієсловами, які вжито в переносному значенні.

Змінювання дієслів за числами

248. Прочитай дитячу мирилку.

Вишні спілі розвиваються,
Синє озеро розливається,
Ясне сонечко усміхається,
Жито силоньки набирається.

- Добери з вірша дієслова до іменників.
Вишні (*що роблять?*) ... Озеро (*що робить?*) ... Сонечко (*що робить?*) ...
- У якому числі вжито іменник *сонечко*? Прочитай виділене дієслово. Це дієслово означає дію *одного предмета*.
- У якому числі вжито іменник *вишні*? На дію скількох предметів вказує підкреслене дієслово? Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

Дієслова вживаємо в **однині** та **множині**.

Дієслово, яке вказує на **дію одного** предмета, вживаємо в **однині**. Наприклад: учень (*що робив?*) читав; учитель (*що робить?*) навчає.

Дієслово, яке вказує на **дію двох і більше** предметів, вживаємо в **множині**. Наприклад: учениці (що роблять?) читають; учителі (що роблять?) навчають.

249. Прочитай сполучення слів.

Столяр (що робить? одн.) майструє, лікарі лікують, садоводи вирощують, спортсмен пливе, птахи прилетіли, синиця співає, шишкарі зимують, комп'ютер працює.

- Запиши сполучення слів, указавши в дужках питання та число за зразком першого.

250. Прочитай прислів'я та прикмету.

Ноги носять, а руки годують. Сонце гріє, сонце сяє — уся природа воскресає. Ластівки низько літають — дощ обіцяють. Учений іде, а неук слідом спотикається (Нар. тв.).

- Запиши прислів'я, у яких дієслова вжито в однині.

- Запиши прислів'я, у яких дієслова вжито в множині.

251. Прочитай сполучення слів.

Річки розливаються, птахи повертаються, автомобіль мчить, жолуді осипаються, хмарки біжать, сонце гріє.

- Запиши сполучення слів, указавши в дужках питання та число за зразком вправи 249.
- Випиши з тексту вправи 248 дієслова з префіксом **роз-**. Познач префікс, поясни орфограму.

Часи дієслова Змінювання дієслів за часами

252. Розгляньте малюнки.

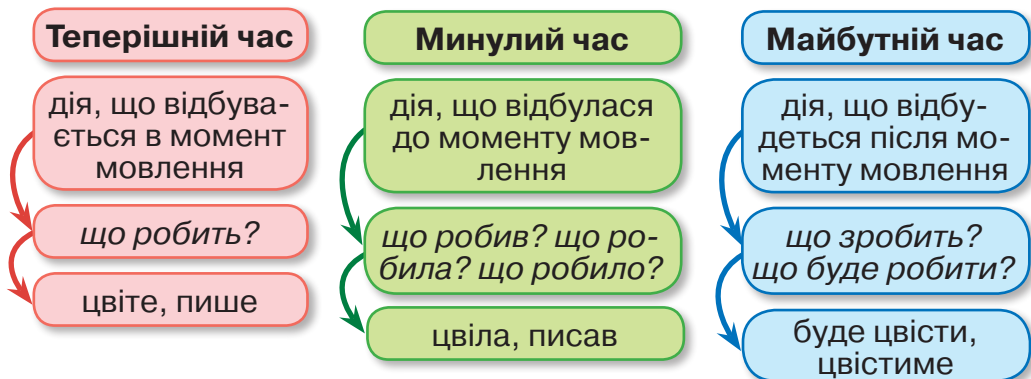

- Склади речення за змістом кожного малюнка, відповідаючи на запитання.

1. Що зробив Микола? 2. Що робить хлопчик? 3. Що він буде робити?

- Розгляньте таблицю «Часи дієслова» та обговоріть її зміст.

Дієслова змінюються за часами. Час дієслова визначаємо за моментом повідомлення про виконання дії. Дієслова мають три форми часу: **теперішній**, **минулий** та **майбутній**.

- Продовж речення.

Дієслова минулого часу вказують, що дія

Дієслова теперішнього часу вказують, що дія

Дієслова майбутнього часу вказують, що дія

253. Прочитай дієслова.

Летить (що робить?), летіти (що робити?), малює (що робить?), летітиме (що робитиме?), гратися (що робити?), гратиметься (що робитиме?), утомився (що зробив?), цвіла (що робила?), сумує (що робить?), буде цвісти (що буде робити?), цвіло (що робило?), читала (що робила?), розділять (що зроблять?).

- Користуючись таблицею «Часи дієслова», випиши дієслова в поданій послідовності.

Неозначена форма: Минулий час: Теперішній час: Майбутній час:

254. Прочитай текст.

На ґанку своєї хатинки сидів Польовичок. Він пив ранковий **трав'яний** напій. Сидіти й дивитися на яскраву природу — це його улюблена робота. Польовичок мружить очі від сонця. Потім піднявся та пішов у поле. Тут він спостерігатиме й оглядатиме свої великі володіння. Польовичок ішов вузькою стежкою і запитував, чи добре ростуть його рослини. Вусаті колоски привітно кивали голівками (За Н. Книшовою).

- Випиши з тексту дієслова за зразком.
Зразок. Сидів — (що робив?) минулий час.
- Випиши підкреслені слова, поділивши їх на склади для переносу. Поясни орфограму.

- Зроби звуко-буквений аналіз виділеного слова.

255. Прочитай дієслова.

Літали, прийшла, прибіг, читали, писати, малюватимуть, прибили, учить, пити, зрозуміти, лікуватимуть, будуть виконувати.

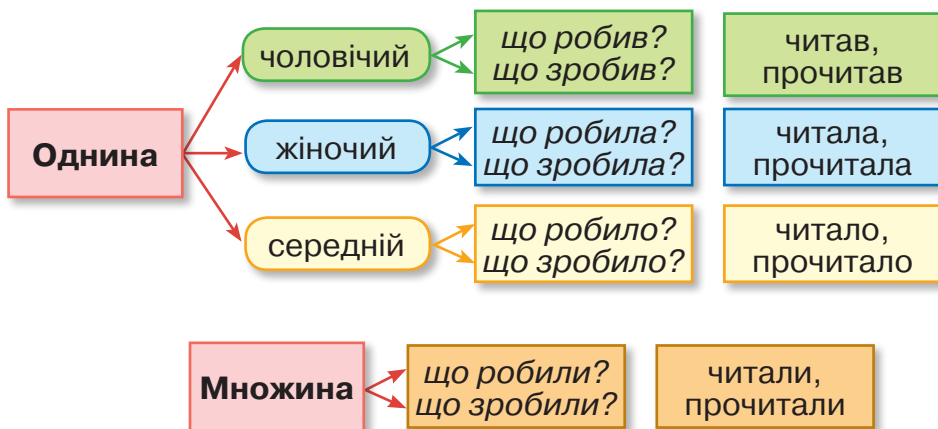
- Запиши дієслова, згрупувавши їх за зразком вправи 253. Користуйся таблицею (с. 106).

Змінювання дієслів минулого часу за числами й родами (в однині)

256. Розгляньте таблиці змінювання дієслів минулого часу за числами й родами (в однині) (с. 108). Обговоріть їхній зміст.

- Порівняйте зміст таблиць. Зробіть висновок, звірте його з поданим нижче правилом.

Дієслова минулого часу змінюються за **числами**: думав — думали, а в однині — за **родами**: думав, думала, думало. Можуть означати завершену дію (придумав) або незавершену (думав).

- Від неозначеної форми дієслів *малювати*, *мити* утвори дієслова минулого часу в однині та множині. Укажи рід в однині. Познач закінчення чоловічого, жіночого й середнього роду. Користуйся таблицею.

257. Прочитайте текст. Перекажіть, використовуючи дієслова.

Увесь день Ніч спить. Надвечір вона прокидається, сідає на ліжку й голосно позіхає. Від цього надворі сутеніє.

Ніч одягає гарну темно-синю сукню із золотими зірочками. На вулицях загораються ліхтарі. Ніч іде містом. Гаснуть світлі прямокутники вікон. Ніч повертається додому. Вона відчиняє двері свого помешкання. Солодко позіхає і засинає.

Світліє небо, сходить сонечко, настає день (За Дз. Матіяш).

- Випиши підкреслені іменники з дієсловами за зразком.
Зразок. Ніч (що робить?) одягає (одн., теп. ч.).
- Запиши виписані іменники з дієсловами у формі минулого часу за зразком.
Зразок. Ніч (що робила?) одягала (одн., ж. р., мин. ч.).

258. Розгляньте малюнок до тексту вправи 257.

- Склади зв'язну розповідь (п'ять речень) за змістом малюнка та вправи 257, використовуючи дієслова в минулому часі. Запиши, підкресли дієслова.

259. Прочитай вірш.

Ось і сонце! Ніч розтала, Вся природа заспівала,
Стоми ніби й не було, Все всміхнулось, розцвіло.
Хмара барвами заграла, *Олександр Олесь*

- Випиши дієслова. Укажи час, число та рід (в однині).

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю докладний навчальний переказ тексту розповідного змісту, використовуючи серію сюжетних малюнків, слова та словосполучення

260. Послухай або прочитай у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення» уривок з оповідання Г. Кирпи «Подруги».

- Розглянь малюнки. Перекажи текст відповідно до змісту кожного малюнка.

- Послухай або прочитай повторно текст. Користуючись малюнками (с. 109), додатковим матеріалом у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення», напиши докладний переказ тексту.

Змінювання дієслів теперішнього часу за особами й числами

261. Розгляньте таблицю змінювання дієслів теперішнього часу в однині та множині за особами. Обговоріть її зміст.

Особа	Однина	Особа	Множина		
1-ша я	що <i>роблю?</i>	пливу, кричу	1-ша ми	що <i>робимо?</i>	пливемо, кричимо
2-га ти	що <i>робиш?</i>	пливеш, кричиш	2-га ви	що <i>робите?</i>	пливете, кричите
3-тя він, вона, воно	що <i>робить?</i>	пливе, кричить	3-тя вони	що <i>роблять?</i>	пливуть, кричать

- Зверни увагу на особові закінчення. Постав дієслово *думати* в усіх особових формах теперішнього часу. Запиши. Познач особові закінчення.

Особу й час дієслова визначаємо за допомогою особових **займенників** (**я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони**), **питання** та **закінчення** дієслова. Наприклад: *займає* — що **він** *робить?* — 3-тя особа однини, теперішній час; *займаєте* — що **ви** *робите?* — 2-га особа множини, теперішній час.

Дієслова теперішнього часу виражають незавершену дію, яка відбувається в момент мовлення. Вони змінюються за особами та числами.

262. Прочитай дієслова.

Класти, говорити, радіти, збудувати.

- Спиши дієслова, постав їх у форму теперішнього часу за зразком.

Зразок. Класти: однина: 1-ша особа — я кладу; 2-га особа — ти кладеш; 3-тя особа — він, вона, воно кладе; множина: 1-ша особа — ми кладемо, 2-га особа — ви кладете, 3-тя особа — вони кладуть.

263. Прочитай вірш.

Біжать, біжать хмариночки
По небу вдалечінь
І кидають від сонечка
Свою легеньку тінь.

А сонечко всміхається,
Цілує гай і сад,
І в листя одягається
Зелений виноград.

О. Журлива

- Випиши дієслова, укажи час, число й особу за зразком попередньої вправи.

264. Прочитай дієслова.

Послухати, гомоніти, устати, спати.

- Запиши дієслова неозначеної форми в теперішньому часі однини та множини. Укажи число й особу за зразком вправи 262. Користуйся таблицею вправи 261.

Змінювання дієслів майбутнього часу за особами й числами

265. Розгляньте таблицю змінювання дієслів майбутнього часу. Обговоріть її зміст.

Особа	Однина	Особа	Множина
1-ша я	відвезу, везтиму, буду везти	1-ша ми	відвеземо, везтимемо, будемо везти
2-га ти	відвезеш, везтимеш, будеш везти	2-га ви	відвезете, везтимете, будете везти
3-тя він, вона, воно	відвезе, везтимо, буде везти	3-тя вони	відвезуть, везтимоуть, будуть везти

- Зверни увагу на особові закінчення та три форми дієслів майбутнього часу, а також на питання, на які вони відповідають.

Однина

- 1-ша особа — **я**: що зроблю? що буду робити? що робитиму?
- 2-га особа — **ти**: що зробиш? що будеш робити? що робитимеш?
- 3-тя особа — **він, вона, воно**: що зробить? що буде робити? що робитиме?

Множина

- 1-ша особа — **ми**: що зробимо? що будемо робити? що робитимемо?
- 2-га особа — **ви**: що зробите? що будете робити? що робитимете?
- 3-тя особа — **вони**: що зроблять? що будуть робити? що робитимуть?

266. Прочитай дієслова.

Літати, писати, працювати.

- Спиши дієслова, постав їх у форму майбутнього часу в однині та множині за зразком. Користуйся таблицею (с. 111).

Зразок.

Однина. 1-ша особа: я прочитаю, читатиму, буду читати; 2-га особа

Множина. 1-ша особа: ми прочитаємо, читатимемо, будемо читати; 2-га особа

267. Прочитай текст.

Скоро весна! Я прийду до лісу й буду спостерігати за змінами природи. Першими зацвітуть братки. Синітиме земля пролісками. З'являться з-під снігу підсніжники. Згодом сон-траву побачу. Затріпочуть ніжні листочки беріз. Набубнявляють тугі дубові пуп'янки. Білка шукатиме заховані горішки. Ліс буде цвісти, щебетатиме, співатиме (*М. Братко*).

- Випиши дієслова майбутнього часу, укажи в дужках число й особу. Користуйся таблицею та наведеними питаннями у вправі 265.

268. Прочитай дієслова.

Сіяти, малювати, робити.

- Спиши дієслова, постав їх у форму майбутнього часу однини та множини за зразком вправи 266. Користуйся таблицею та питаннями вправи 265.

Правопис особових закінчень дієслів теперішнього й майбутнього часу в однині

- 269.** Розгляньте таблицю змінювання дієслів теперішнього й майбутнього часу за особами в однині. Обговоріть зміст.

Особа	Теперішній час	Майбутній час
1-ша я	їду, читаю, бачу	приїду, прочитаю, побачу
2-га ти	їдеш, читаєш, бачиш	приїдеш, прочитаєш, побачиш
3-тя він, вона, воно	їде, читає, бачить	приїде, прочитає, побачить

- Порівняй особові закінчення дієслів теперішнього й майбутнього часу в 1-й особі однини. Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

Дієслова майбутнього часу, які відповідають у **1-й** особі однини на питання **що роблю?**, під час змінювання мають ті ж особові закінчення, як і дієслова теперішнього часу: **(що роблю?) пишу — (що роблю?) напишу; (що роблю?) читаю — (що роблю?) прочитаю.**

- Постав дієслова *думати, летіти* у форму теперішнього й майбутнього часу 1-ї, 2-ї, 3-ї особи однини. Запиши, користуючись таблицею.

270. Прочитай незакінчені речення.

Зараз я **(що роблю?)** Після уроків я **(що буду робити?)** , У бібліотеці я **(що роблю?)** На заняттях із танців я **(що робитиму?)** Увечері я **(що робитиму?)**

- Доповни речення дієсловами. Укажи в дужках час, познач закінчення.

271. Прочитай вірш.

Лугом поміж квітами я іду,
Пісеньку-весняночку я веду.
Склала я цю пісеньку голосну
Про гаряче сонечко, про весну.
Батьківщино сонячна, рідний край!
Тут топчу я стежечку з краю в край...

Л. Компанієць

- Доповни речення дієсловами з вірша. Укажи в дужках час. Від цих дієслів утвори й запиши три форми дієслів майбутнього часу.

(...) я (що роблю?) ... ,

(майбутній) я (що зроблю?, що буду робити?, що робитиму?) ... ,

272. Розглянь малюнок до вправи 271. Склади зв'язне висловлення про весну, використовуючи дієслова теперішнього й майбутнього часу: *люблю, чекатиму, допомагатиму, прилетять, бачиш, приїду, допомагаю, гулятиму* та інші.

Правопис особових закінчень дієслів теперішнього й майбутнього часу в множині

273. Розгляньте таблицю змінювання дієслів теперішнього й майбутнього часу за особами в множині. Обговоріть її зміст.

Особа	Час	Множина	
1-ша МИ	теп.	пишемо, сіємо	мовчимо, стоїмо
	майб.	напишемо, засіємо	промовчимо, вистоїмо
2-га ВИ	теп.	пишете, сієте	мовчите, стоїте
	майб.	напишете, засієте	промовчите, вистоїте
3-тя ВОНИ	теп.	пишуть, сіють	мовчать, стоять
	майб.	напишуть, засіють	промовчать, вистоятъ

- Порівняй особові закінчення дієслів теперішнього й майбутнього часу в множині. Зверни увагу на виділені букви в дієсловах 1-ї та 2-ї особи. Зроби висновок, звір його з поданим нижче правилом.

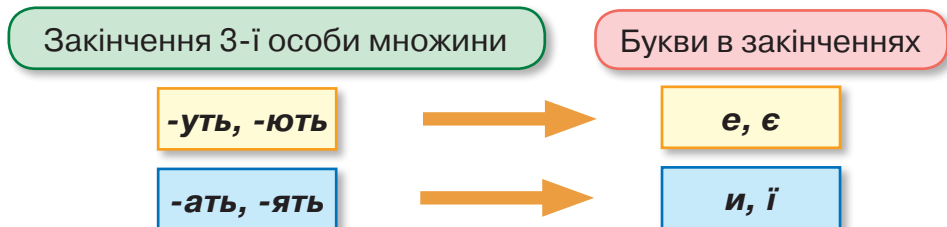
В особових закінченнях дієслів теперішнього й майбутнього часу пишемо букви **е, є** або **и, ї**. Їхнє написання перевіряємо за закінченнями 3-ї особи множини.

Букви **е, є** пишемо, якщо в 3-й особі множини дієслова мають закінчення **-уть, -ють**. Букви **и, ї** пишемо, якщо в 3-й особі множини дієслова мають закінчення **-ать, -ять**.

274. Прочитай дієслова, уставляючи пропущені букви.

Сид..мо — посид**ять**; пиш..те — напиш**уть**; чу..те — почув**ють**; бач..те — побач**ать**; говор..мо — поговор**ять**; воз..мо — воз**ять**; прос..мо — попрос**ять**; трима..мо — дотрим**ають**.

- Спиши дієслова, уставляючи пропущені букви. Користуйся таблицею вправі 273 та поданою опорною схемою.

275. Прочитай прислів'я, уставляючи пропущені букви.

Посі..ш вчинок — виросте звичка. Кожна робота легка, коли охоче її роб..ш. Коли здобуд..ш освіту, то побач..ш більше світу. З розумним поговори, то й розуму набер..шся, а з дурнем — і свій загуб..ш (*Нар. тв.*).

- Спиши прислів'я, уставляючи пропущені букви. Користуйся опорною схемою вправі 274. Поясни написання букв **е, є, и**.

276. Прочитай прислів'я, з'єднавши їхні частини.

Що посієш ,	лінивого не навчиш .
Сонного не розбудиш ,	так і маєш .
Як дбаєш ,	те й пожнеш .

- Спиши прислів'я, з'єднавши їхні частини. Визнач час, число й особу дієслів. Постав виділені дієслова в 3-тю особу множини.

277. Прочитай веснянку. Який настрої вона створює?

— Ой чому ти, жайворононьку,
Рано з вирію вилітав?
Ще по горах сніженьки лежать,
По долині криженьки стоять...
— А я тії сніженьки
Крильцями **розмету**,
А я тії криженьки
Ніжками потопчу!

- Випиши з тексту веснянки дієслова.
Минулий час, однина, чоловічий рід —
Теперішній час, 3-тя особа, множина —
Майбутній час, 1-ша особа, однина —
- Поясни орфограму у виділеному слові.

278. Прочитай прислів'я, розкриваючи дужки.

Як сіно (косити), то дощів не (просити). Гарного коня (хвалити), гарну людину (шанувати). Кого (поважати), того й (величати). Шануй старших — молодші тебе самі (пошанувати) (*Нар. тв.*).

- Спиши прислів'я, розкриваючи дужки.
- Прочитай дієслова: *кóс..те, прóс..те, хвáл..те, шанú..те, поважá..те, величá..те, пошанóву..те.*
- Спиши їх, уставляючи пропущені букви **е, и, є**. Обґрунтуй свій вибір.

279. Прочитай текст.

На тому боці річки зеленіє соковита трава, цвітуть квіти. Грають поміж ними барвисті метелики. Білі метелики сидять на білих бриликах ромашок, сині — синіють на оксамитових віночках волошок. Жовті метелики жовтіють на золотистих китицях щедринцю (*За Д. Чередниченком*).

- Випиши дієслова, укажи час та особу. Постав ці дієслова в 2-й і 3-й особі однини та в 1-й і 2-й особі множини. Познач закінчення.

280. Розглянь репродукцію картини К. Білокур. Склади зв'язне висловлення за змістом, добираючи до іменників *маки, мальви, кульбаба, барвінок, листя* дієслова теперішнього, минулого й майбутнього часу.

- Знайди цікаву інформацію про українську художницю К. Білокур.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю навчальний навчальний переказ з елементами міркування про прочитаний текст, використовуючи серію малюнків

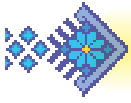

281. Послухай або прочитай у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення» вірш В. Дворецької «Скоринка хліба у трамваї під ногами...». Відтвори події, зображені у вірші.

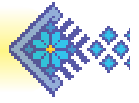
- Розглянь малюнки. Перекажи текст відповідно до змісту.

- Склади й запиши навчальний переказ з елементами міркування про прочитане.

Побудова речень із дієсловами теперішнього й майбутнього часу

282. Прочитай вірш, розкриваючи дужки.

Навесні в гайок піду, Разом з нею (порадіти),
Першу квіточку (знайти), І вона всміхнеться
Біля квіточки (помріяти), До мого серця.

П. Король

- Спиши вірш, розкриваючи дужки. Укажи час та особу змінених дієслів і підкресленого слова.
- Зроби аналіз підкресленого дієслова як частини мови за поданою послідовністю.
 1. Аналізоване слово.
 2. Частина мови.
 3. На яке питання відповідає?
 4. Початкова форма (що робити? що зробити?).
 5. Час (теперішній, минулий, майбутній).
 6. Число (однина, множина).
 7. Особа (1-ша, 2-га, 3-тя), визначаємо в дієсловах теперішнього та майбутнього часу.
 8. Рід (для дієслів минулого часу).
 9. Яким є членом речення (головним чи другорядним)?

283. Прочитай дієслова.

1. Любити, приходити, мріяти, боротися.
2. Котити, верещати, клеїти, летіти, ставити.
3. Ревіти, одягати, радіти, читати, лити.

- Спиши спочатку той рядок, у якому в особових закінченнях усіх дієслів пишемо букви **е, є**, а потім той, у якому в усіх особових закінченнях пишемо букви **и, ї**.

284. Розглянь фото.

- Склади кілька речень за одним із вибраних фото. Використовуй у своєму висловленні дієслова теперішнього, минулого й майбутнього часу. Запиши.

285. Прочитай уривок із вірша.

Була весна весела, щедра, мила,
Промінням грала, сипала квітки,
Вона летіла хутко, мов стокрила,
За нею вслід співучії пташки!

Все ожило, усе загомонило —
Зелений шум, веселая луна!
Співало все, сміялось і бриніло (...).

Леся Українка

- Випиши дієслова, укажи час, число та рід. Постав ці дієслова в 2-й та 3-й особі однини й у 1-й та 2-й особі множини майбутнього часу. Користуйся таблицею вправи 273. Познач закінчення.

Дієслова на **-ся**

286. Прочитай вірш.

Дерево трудиться назеленітися.

Квіточка трудиться начервонітися.

Бджілка трудиться налітатися.

Метеличок трудиться нагойдатися.

Травичка — води напитися.

Росинка — на білий світ надивитися.

Г. Кирпа

- Випиши дієслова на **-ся**. Доведи, що вони означають дію, спрямовану на оповідача (тобто на себе).
- Познач будову виділених слів.

Дієслова на **-ся** виражають дію, спрямовану на самого виконавця (на самого себе). Наприклад: **миюся** (мию себе); **розчісуюся** (розчісую себе).

287. Прочитай дієслова.

Вітаю (кого?) ... ; вітаюся (з ким?) ... ; умиваю (кого?) ... ;
умиваюся (як?) ... ; одягаю (що?) ... ; одягаюся (як?) ... ;
зустрічаю (кого?) ... ; зустрічаюся (з ким?)

- Утвори та запиши словосполучення, у яких дієслова означають дію, спрямовану на себе.
- Запиши підкреслені дієслова у формі 2-ї та 3-ї особи однини теперішнього часу. Зістав їхню вимову та правопис. Звір свій висновок із колонками слів.

ВИМОВЛЯЄМО

[уми^ева́йе^иц':а]
[од'ага́йе^иц':а]

ПИШЕМО

умиваєшся
одягаєшся

ВИМОВЛЯЄМО

[уми^ева́йе^иц':а]
[од'ага́йе^иц':а]

ПИШЕМО

умивається
одягається

- Зроби звуко-буквені схеми дієслів *купаєшся*, *купається*. Запиши.

288. Прочитай вірш, дотримуючись правильної вимови дієслів на **-ся**.

Закон письма і вимови вивчай:
написано **-шся**,
а ти [с':а] вимовляй.
Раненько прокидаєшся,
зарядкою займаєшся,
водою обливаєшся,
швиденько одягаєшся,
в дорозі не спиняєшся.
Так, друже мій, ніколи
не **спізнишся** до школи.

Д. Білоус

- Спиши перше та друге речення вірша. Підкресли дієслова, вимова й написання яких не збігаються.

289. Спиши останнє речення вірша з вправи 288. Запиши виділене дієслово у формі 3-ї особи однини теперішнього часу. Зроби звуко-буквену схему обох дієслів.

290. Прочитай прислів'я, дотримуючись правильної вимови дієслів на **-ся**.

З книжкою [подрúжи^ес':а] — розуму [набе^ирéc':а]. Сила перед розумом [поступáйе^иц':а]. Грамоти [вчíц':а] — завжди [знадобíц':а]. З книжки розуму [набира́йе^ис':а], а в ній все [зали^еша́йе^иц':а] (*Нар. тв.*).

- Спиши прислів'я, замінюючи подані схеми словами.

Спілкуймося красно

Часто люди помилково кажуть: «Я вибачаюся...» Це дієслово означає дію, спрямовану на себе. Отже, слово *вибачаюсь* означає «сам собі вибачаю». Тож вживаймо правильні вислови: *вибачте (вибач) мені, пробачте мені, перепрошую*.

- Склади й запиши одне речення з поданими правильними формулами вибачення.

291. Прочитай текст.

Виросте Тарасик, піде у світ і почне писати золотим пером пісні-вірші про давню та славу Україну. Напише картини, що звеличуватимуть її красу.

Нелегким буде його шлях, водитиме його доля і в холодний Петербург, і в Аральську пустелю, та він не покине свого золотого пера. Поет прославить своїми віршами давню та славу Україну... (За Л. Храпливою).

- Розкажи, що ти знаєш про Т. Шевченка.

Т. Шевченко. Місячна ніч на Кос-Аралі

- Спиши перший абзац тексту. Підкресли дієслова, укажи час, особу та рід.
- Розглянь репродукцію картини Т. Шевченка «Місячна ніч на Кос-Аралі». Склади кілька речень за змістом картини, використовуючи дієслова *пливе, світить, відблискує, лягла, світиться, милуєшся, затигнуло* та інші.

292. Пригадай, які вірші Т. Шевченка ти знаєш. Запиши з пам'яті чотири рядки. Підкресли дієслова.

Карта пам'яті: від тексту — до мене

Дієслово

Прочитайте текст.

Я спостерігав за казковим цвітом іван-чаю. Ці квіти на узліссі горять, палають! Дивишся та милуєшся найцікавішою рослиною тайги. Іван-чай росте великими купинами. Як припуститься перший морозець, усі крайні рослини нахилять свої голівки до середини купини й затулять собою інших. Захищати — їхній обов'язок. Померзнуть крайні, а середні, як тільки сонечко підніметься, пишатимуться так, ніби ніякого морозу й не було... (За В. Дубовкою).

1

- Зміст**
1. Де відбуваються події?
 2. Коли відбуваються події?

2

- Випиши дієслова**
1. 2-ї ос., одн., теп. ч. (два слова);
 2. 3-ї ос., мн., майб. ч. (два слова);
 3. ч. р., одн., мин. ч. (одне слово).

3

- Випиши дієслово, вжите в неозначеній формі.

4

- Випиши дієслова, які відповідають схемам: [п'ідн'іме^иц':а], [милуйе^ис':а].

ПРИСЛІВНИК

Прислівник як частина мови

293. Прочитай слова.

(що?) Добро, (який?) добрий, (... ?) добре;
(що?) низина, (який?) низький, (... ?) унизу;
(що?) ранок, (який?) ранній, (... ?) уранці;
(що?) далечінь, (який?) далекий, (... ?) здалеку.

- Визнач частини мови, які ти знаєш. Постав питання до підкреслених слів.

Прислівник — незмінна частина мови, яка виражає **ознаку іншої ознаки, стан предмета**, пояснює **де, коли** відбувається дія, **куди** вона спрямована. Прислівник відповідає на питання: **де? куди? звідки?**: *унизу, додому, здалеку* (місце дії); **як?**: *добре, щасливо* (спосіб дії); **коли?**: *сьогодні, щодня, удень* (час дії).

У реченні прислівники найчастіше поєднані з дієсловами й відіграють роль другорядних членів.

- Спиши підкреслені прислівники, укажи в дужках питання.

294. Прочитай сполучення дієслів із прислівниками.

Світить (як?) яскраво, ... ; світить (де?) високо, ; ходить (як?) тихо, ... ; співає (як?) весело, ... ; прокинувся (коли?) сьогодні, ... ; дізналися (коли?) тепер,

- Спиши сполучення дієслів із прислівниками, додай до них ще один прислівник.

295. Прочитай прислів'я.

Хто рано (коли?) підводиться, за тим діло водиться. Зі всіма добрий — собі лихий. Добре жити скрізь, а вдома найкраще. Рання пташка росу п'є, пізня — сльози лле (Нар. тв.).

- Визнач, чи в кожному прислів'ї є прислівники. Випиши такі прислів'я за зразком першого.
- Випиши **споріднені** прислівники та прикметники за зразком. Познач у прикметниках закінчення.
Зразок. (який?) добр ий — (як?) добре.
- Чим відрізняються прикметники та прислівники?

Зверни увагу! Прислівники утворюємо від прикметників за допомогою суфіксів **-е, -о**.

296. Прочитай дієслова та питання в дужках.

Працює (як?) ... ; говорить (як?) ... ; біжить (куди?) ... ; розцвіли (коли?) ... ; пожовтіло (коли?)

- Утвори та спиши сполучення дієслів із прислівниками. Склади речення з двома словосполученнями. Запиши.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю текст-розповідь з елементами міркування,
використовуючи серію малюнків

297. Послухай або прочитай у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення» уривок із вірша К. Дишкант «Природі другом будь».

- До чого нас закликає поетеса? Як, на твою думку, варто оберігати природу?

- Розгляньте й обговоріть малюнки.
- Склади текст-розповідь з елементами міркування про те, як варто оберігати природу. Скористайся додатковими матеріалами в «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення».

298. Прочитай вірш. Вивчи його напам'ять.

На запитання *як? коли?*
Готова всім відповісти.
Сади цвітуть *коли?* Навесні.
Улітку трав поля шовкові,
А восени врожай збирають,
Узимку снігу всі чекають.
Прислівників багато має мова —
Усі яскраві, всі чудові!

Л. Лужецька

узимку

- Випиши підкреслені дієслова з прислівниками, які з ними пов'язані.

Працюй так: від дієслова постав питання до прислівника: цвітуть (*коли?*) навесні (прислівник *навесні* пояснює, коли відбувається дія).

299. Прочитай дієслова та пов'язані з ними прислівники.

Збирають (*коли?*) **восени**; збирати (*коли?*) восени; збирала (*коли?*) восени; збирав (*коли?*) восени; збиратимуть (*коли?*) восени; збирали (*коли?*) восени.

- Визнач час, число та рід (де можливо) дієслів. Поясни, чи змінювалося дієслово в кожному прикладі. Що ти можеш сказати про прислівник? Зроби висновок, звір його з поданим правилом (с. 126).

Прислівники **не змінюються**, тому вони **не мають закінчення**. У них усе слово — основа. Після кореня позначаємо суфікс. Їх може бути кілька. Наприклад: весело, завжди, угорі, довгенько.

- Познач будову виділеного прислівника.

300. Прочитай прислів'я. Поясни, що воно означає.
Усюди добре, а вдома найкраще.

- Поясни, чим цікаве це прислів'я. Обґрунтуй свою відповідь.

301. Прочитай текст.

Як тільки сонце лягало спати, Їжак обережно вилазив на сосну й ретельно протирав зорі. «Якщо я не протиратиму зорі щовечора, вони виглядатимуть тьмяно й непривабливо», — думав він.

Він брав ганчірку, віник і тихо йшов до сосни. Там Їжак видряпувався високо-високо на сосну. Ганчірку клав справа, віник — зліва та брався до роботи (*За С. Козловим, переклад Г. Осадко*).

- Випиши з тексту, який позначено зеленою рисою, дієслова та залежні від них прислівники за зразком. Познач будову підкреслених прислівників.

Зразок. Вилазив (як?) обережно.

щовечора, щоранку, щогодини

- Спиши прислівники, написані прописним шрифтом. Запам'ятай їхній правопис. Склади й запиши речення з кожним із них.

302. Спиши останній абзац тексту вправі 301. Підкресли прислівники.

- Розглянь малюнок до тексту вправі 301. Склади кілька речень про Їжака, використовуючи прислівники: *увечері, спозаранку, щодня, акуратно, бережно, вверх* та інші. Запиши.

Прислівники, протилежні за значенням

303. Прочитай жарт.

Восени і взимку, навесні і влітку дуже поважають черевки щітку (*І. Січовик*).

- Спиши речення, підкресли прислівники. Які з них протилежні за значенням?
- Підкресли головні й другорядні члени речення. Визнач, на яке питання вони відповідають, якою частиною мови виражені.

Прислівники бувають протилежні за значенням. Їх називаємо **антонімами**. Наприклад: *ВИСОКО* — *НИЗЬКО*; *ДАЛЕКО* — *БЛИЗЬКО*.

304. Прочитай групи прислівників.

1. Багато, дорого, рано, коротше, менше, весело, далеко, темно, глибше.

2. Мілкіше, мало, довше, дешево, пізно, більше, світло, сумно, близько.

- Добери до прислівників першої групи антоніми, які запропоновані в другій групі. Запиши парами.

305. Прочитай прислів'я. Поясни, що вони означають.

Дим видно вдень, а вогонь — **уночі**. Сказати легко, та зробити важко. Говори мало, слухай багато, а думай ще більше. **Узимку** світає пізно, темніє рано. Гарно щебече, та погано слухає. Часом густо, а часом і пусто (*Нар. тв.*).

- Спиши прислів'я, підкресли прислівники з протилежним значенням. Познач будову виділених прислівників.

ввечері — увечері; вдень — удень

- Спиши прислівники, написані прописним шрифтом. Запам'ятай їхній правопис.

306. Прочитай загадку.

(як?) Тепло стало надворі.
Синьо-синьо угорі.
Високо літають журавлі.
Ніжно проліски цвітуть.

Бджілки весело гудуть.
Бо яскрава й запашна
В гості йде до нас

- Спиши речення, у яких є прислівники. Укажи в дужках питання за зразком першого. Добери до підкреслених прислівників антоніми, запиши парами.

Прислівники, близькі за значенням

307. Прочитай групи прислівників.

1. Дійсно, жадібно, показово, помірно, ніжно, стрімко, скоро, марно.
2. Даремно, безумовно, ненаситно, тихо, лагідно, незабаром, зразково, швидко.

- Добери до прислівників першої групи слова, подібні за значенням, які запропоновані в другій групі. Запиши парами.

Прислівники бувають подібні за значенням. Їх називаємо **синонімами**. Наприклад: *гарно, чудово; стрімко, швидко*.

308. Прочитай фразеологізми.

Бабця надвоє ворожила; летіти стрілою; не з маком; як грім з ясного неба; просто неба опинитися; світ за очі; хоч трава не росте; хоч мак сій; хоч греблю гати; яблуку ніде впасти.

Довідка. Несподівано, дуже швидко, невідомо, тяжко, надворі, дуже багато, байдуже, далеко, людно, дуже тихо.

- Добери до фразеологізмів відповідні прислівники-синоніми з довідки. Запиши за зразком.

Зразок. Бабця надвоє ворожила — невідомо.

недалеко, ненароком, невдало

- Запиши прислівники, написані прописним шрифтом. Зверни увагу: **не** з прислівниками переважно **пишемо разом**, якщо до них можна дібрати синоніми. Наприклад: *недалеко* — *близько*, *недобре* — *погано*.

309. Прочитай текст.

У закутку саду, там, де сиро та вогко, самотньо мешкав стоножич Томас. Жуки, черв'яки, слимаки й інша дрібнота дуже поважали його. Томас легко й граційно переставляв свої дев'яносто шість ніг. Чотири ноги він, на жаль, загубив, невідомо де.

Томас (не)дрібнотів, (не)виступав, (не)марширував, (не)плазував. Він **тихо** котився на оксамитових коліщатках. Щоразу неочікувано навідувався у вогкі закутки саду й незалежно оглядав знайомі місця (*За Дж. Крюсом*).

- Поясни правопис **не** з дієсловами. Випиши перше речення другого абзацу, розкриваючи дужки. Випиши речення, у якому є **не** з прислівником. Поясни правопис **не** з прислівниками.
- Випиши з тексту речення, у яких є прислівники-синоніми. Постав до них питання.

310. Розглянь малюнок до тексту вправи 309. Склади кілька речень за змістом малюнка, використовуючи прислівники: *раптово*, *весело*, *високо*, *далеко* та інші.

311. Прочитайте одне одному виразно вірш. Вивчіть його напам'ять, розкажіть одне одному.

Хвалилась липа липі в понеділок:
— Я зроду ще такою не була!

Не день у мене, а свята неділя:
Сьогодні я нарешті розцвіла.

Г. Кирпа

- Визнач, який це текст — художній, діловий чи науково-популярний.
- Запиши вірш із пам'яті, підкресли прислівники. Добери до виділеного прислівника антонім.

312. Прочитай текст.

Дівчинка з морем були друзями. Улітку дівчинка приїжджала з великого міста, а восени поверталася додому.

Так було щороку. Уранці дівчинка прибігала привітатися з морем. Море здалеку пізнавало її червону сукню. Дівчинка весело забігала в море, низько схиляла голову до води.

Увечері дівчинка приходила на морський берег і тихо спостерігала за хвилями... (*За З. Мензатюк*).

- Про кого йдеться в тексті? Дай ім'я дівчинці. Прочитай текст, уникаючи повторів.
- Випиши з тексту дієслова та залежні від них прислівники за зразком.

Зразок. Приїжджала (*коли?*) улітку;

313. Прочитай прикмети.

Узимку ліс без вітру шумить — буде хуртовина. Якщо в січні мокро, то влітку холодно. Сніг тане раптово, вода збігає швидко — буде мокре літо. Грак прилетів — скоро сніг зійде. Соковито пахне м'ята — невдовзі буде дощ. Білка мостить гніздо вгорі — узимку буде тепло, унизу — буде холодно (*Нар. тв.*).

- Випиши.
 1. Три прислівники, які відповідають на питання *коли?*
 2. Три прислівники, які відповідають на питання *як?*
 3. Два прислівники, які відповідають на питання *де?*

314. Випиши з вправи 313 два прислівники-синоніми; дві пари прислівників-антонімів.

Поширення речень прислівниками

315. Прочитай правила ввічливого спілкування, уставляючи пропущені прислівники. Звертай увагу на колір.

Перебуваючи в оточенні малознайомих людей, завжди:

... й ... вітайся та усміхайся

... та ... слухай співрозмовника

... й ... стався до людей

говори ... й ...

запитуй ... й ...

тактовно, приязно

доброзичливо, щиро

уважно, вдумливо

спокійно, делікатно

небагато, виразно

- Запиши правила ввічливого спілкування. Чи дотримуєшся ти їх?

316. Прочитай текст, самостійно добираючи прислівники відповідно до питань і змісту.

Над Києвом стояла чудова весняна ніч. Повний місяць (як?) ... дивився в синій, гладенький, як дзеркало, Дніпро. На небі було (як?) ... й (як?) На заході небо блищало (як?) ... дуже пізнім рум'яним вечором. Було ясно, як (коли?) Раптом (де?) ... з'явилася велика чорна хмара. Вона (як?) ... пливла мимо яскравого місяця (*За І. Не-чуєм-Левицьким*).

- Доведи, що дібрані прислівники уточнюють і розширюють інформацію.
- Спиши текст вправи, добираючи прислівники відповідно до питань і змісту.
- Прочитай інформацію Медіагіда. Розглянь репродукцію картини (с. 132). Опиши її словами з тексту вправи, використовуючи прислівники (*усно*).

— Архип Куїнджі — усесвітньо відомий український художник-пейзажист. Він народився в сім'ї грекашевця. Дитинство та юність провів у рідному місті Маріуполі. Усі його відомі полотна присвячені природі України, її красі та чарівності.

А. Куїнджі. Захід сонця над Дніпром

317. Прочитай рубрику «Спілкуймося красно».

Спілкуймося красно

Потрібно розрізнати вживання прислівників **правильно** й **вірно**. Щось виконати, сказати, учинити можна *правильно*. Це слово вживаємо в значенні «правдивий, справедливий, істинний»: *Вправа виконана правильно*. Слово *вірно* означає «віддано, незрадливо»: *Обов'язок кожного захисника — вірно служити Батьківщині*.

- Склади й запиши два речення з прислівниками *правильно* й *вірно*.

посередині, поспіхом, поруч

- Прочитай прислівники, написані прописним шрифтом. Запам'ятай правопис. Склади й запиши речення з одним прислівником.

318. Прочитай прислівники.

Тихо, зліва, учора, удень, посередині, непомітно, спокійно, знизу, високо, здалеку, зблизька, уночі, сумно, весело.

- Спиши прислівники, згрупувавши їх за питаннями: *як? де? коли? звідки?*
- Склади й запиши два речення з двома прислівниками (*на вибір*).

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю Створюю афішу

319. Послухай або прочитай у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення» народну веснянку.

 ● Про яку пору року йдеться в пісні? Які веснянки ви знаєте?

320. Послухай або прочитай у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення», як учні й учениці 4-А класу готуються до свята «А вже весна, а вже красна!».

Афіша — це коротке повідомлення про подію. Термін «афіша» походить із французької мови, що означає «оголошення».

Зміст афіші має бути коротким і точним, а саме: назва події, хто виступає, де, дата та час, вхід (безкоштовний або ціна квитка). Разом із тим афіша має бути яскравою та привабливою. Найбільш популярними є театральні афіші. Їх прикрашають малюнками, різними предметами чи картинками з вистави.

- Розгляньте афішу, яку підготували учні й учениці 4-А класу. Розкажіть, як ви готуетесь до цього свята.
- Створи афішу за зразком запропонованої. Скористайся допоміжними матеріалами, які є в «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення».

Карта пам'яті: від тексту — до мене Прислівник

321. Прочитайте текст.

Їжак давно хотів навчитися грати на скрипці.

Сьогодні зранку він устав, солодко потягнувся та поволі пішов до сосни. Швидко настругав соснових дощечок, добре висушив їх і почав майструвати скрипку. Скрипка вийшла легенька й співуча. Їжак сів на пеньок, потягнув смичком згори донизу. Скрипка глухо, негучно загуділа. «Так, мабуть, гудуть бджоли після полудня. Нехай гудуть, нехай яскраво світить сонце, нехай уранці та ввечері бігають мурашки, нехай довго...» — подумав Їжак, але думку перебив комар.

— Ви граєте трохи фальшиво, — увічливо пропищав він. — Четверте «у» треба взяти тонше та вище.

— Ні, ні! Пограйте ще трішки! Дуже мило! Я шовечора буду приходити й слухати Вас! — захоплено сказала одна мурашка.

Їжак поклонився, подякував і поніс свою скрипку додому (За С. Козловим, переклад Г. Осадко).

● Прочитайте частину тексту, позначену зеленою рисою, в особах. Дотримуйтеся відповідної інтонації.

● Випиши з тексту.

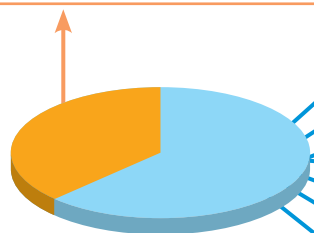
1. Чотири прислівники, які відповідають на питання *коли*?
2. Прислівник, який відповідає на питання *куди*?
3. Чотири прислівники, які відповідають на питання *як*?
4. Прислівники-синоніми.
5. Дві пари прислівників-антонімів.
6. Прислівники з префіксами **що-**, **до-**.
7. Прислівник із **не-**.
8. Речення, у якому найбільше прислівників.

РЕЧЕННЯ

Речення за метою висловлювання Повторення вивченого

322. Розгляньте діаграму й обговоріть її зміст. Визначте, що ви вже вивчили із цього розділу, а що будете вивчати. Повторіть вивчене.

Однорідні члени речення

Речення за метою висловлювання є
Речення за інтонацією є
Окличні речення вимовляємо з
Спонукальні речення містять наказ,
Звертання — це
Головні члени речення — це
Граматична основа речення — це

323. Прочитайте текст. Перекажіть його одне одному.

Лелеки — дивовижні птахи. Вони великі, красиві й дуже приязні до людей. Восени лелеки відлітають. Навесні, навпаки, лелеки прилітають! Де ж були ці чудові птахи? Прочитай та розкажи про них.

Зимують лелеки в Африці. Там, біля теплих водойм, вони безтурботно проводять усю зиму. Гнізд не мостять і пташенят не виводять. Але в нас настає весна — і все змінюється... (З інтернету).

- Випиши з тексту речення: два розповідні; розповідне окличне; питальне; спонукальне неокличне.
- Продовж підкреслене речення, використовуючи слова з довідки. Утвори текст-розповідь, використовуючи різні за метою висловлювання речення з власних і запропонованих слів.

Довідка. Збираються, у, зграї, вожак, облітають, піднімаються, підкріпитися, радісно, курличуть, чекають,

вітають, спішать, мріють, прощаються, озера, до, рідного, гнізда, турбуються, далека, дорога, треба, відпочити, про, рідне.

324. Прочитай інформацію Медіагіда. Що нового ти дізнався (дізналася) про журавлів? Розкажи про цих величних птахів цікаві історії, вірші, оповідання чи казки, які тобі відомі, використовуючи всі види речень (*усно*).

— *13 вересня* — Міжнародний день журавля. Сімейство журавлів — одне з найдавніших на Землі. Імовірно, ці птахи з'явилися на Землі майже 60 мільйонів років тому. У Японії існує прикмета: той, хто зробить 1000 паперових журавлів, гарантує собі міцне здоров'я. В Україні журавель є символом вірності.

325. Прочитай вірш.

- Журавлики-журавлі, де літали ви, малі, де бували? (...)
- Ми у теплі краї, у казкові гаї мандрували! (...)
- Розкажіть, журавлі, як на дальній землі зимували. (...)
- Ми в казкових гаях все по рідних краях сумували. (...)

П. Воронько

- Спиши вірш, указуючи в дужках вид речення.

Головні та другорядні члени речення

326. Прочитай вірш.

Прийшла весна зеленокоса.
Сади розквітли і гаї.

Гойдає вітер срібні роси.
Співають дзвінко солов'ї.

Г. Шевчук

- Установи зв'язок між головними та другорядними членами двох останніх речень за зразком.

Зразок. (що?) весна \longleftrightarrow (що зробила?) прийшла
↓
(яка?) зеленокоса

- Укажи другорядні члени речення, які стосуються підмета, а які — присудка.

327. Прочитай текст.

Золоте українське сонечко світило в'есело над селом.
Хатки ніби потопали в білому вишневому цвіту.

Зеленіли розлогі поля. Луки вкрилися різнокольоровим килимом. Біля річки хлопчаки заводили свої забави (За Л. Храпливою).

- Спиши перший абзац, підкресли граматичні основи речень.
- Установи зв'язок головних і другорядних членів речень другого абзацу за зразком попередньої вправи.

328. Розглянь схеми речень.

1. _____ ... _____ 2. ... _____ _____
3. _____ _____ .

- Склади й запиши речення за поданими схемами.

329. Прочитай прислів'я.

Праця людину прикрашає. Бджола летить на всякий цвіт. Добра праця ніколи не пропадає (Нар. тв.).

- Установи зв'язок головних і другорядних членів речень за зразком вправи 326.

330. Прочитай уривок із вірша.

Тече вода з-під явора
Яром на долину.

Пишається над водою
Червона калина.

Т. Шевченко

- Розглянь схему речення. Спиши речення, якого вона стосується.
_____ над
- Спиши перше речення, підкресли головні члени.

331. Прочитай текст, уставляючи з довідки головні члени речень.

Ріс у парку старий _____. _____ його вирости. _____ вони в путь. Війнув легенький _____ .

кі _____ високо-високо. Де приземляться маленькі _____? _____ старий Кульбабко. А _____ в маленьку тріщину. Спатиме _____ до весни. А весною... (За Г. Лебедєвою).

Довідка. Кульбабко, дітки, зібралися, хвилюється, вітерець, піднялося, насіннячко, парашутики, насіння, впало, воно.

- Спиши текст, уставляючи пропущені головні члени речень. Підкресли їх.

332. Розглянь схеми речень.

1. _____ ... _____ .
2. _____ _____ до ... _____ .
3. ... _____ ... _____ .

- Прочитай довідку.

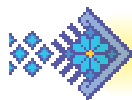
Довідка. Дзвінкоголоса, настала, весна, квітуча. Домівок, до рідних, птахи, повернулися. Лунають, веселі, навколо, пісні.

- Створи речення до запропонованих схем зі слів із довідки. Запиши, підкресли головні члени речень.

333. Прочитай останнє речення вправі 331.

- Створи три речення, які будуть продовженням запропонованого. Підкресли головні члени речень.

Зв'язок слів у реченні. Поширення речень словами та словосполученнями

334. Прочитай слова.

Мовчки, книжка, все, розказати. Дає, книжка, розум, крила. Книжка, одна, тисячі, навчає, людей. Книжка, цікавий, приносить, радість.

- Склади із запропонованих слів прислів'я про книжку. Зміни, де треба, форми слів. Запиши.
- Підкресли граматичні основи побудованих речень.
- Досліди слова, які ти змінював (змінювала). Яка частина слів змінилася?

Прилетить веселик
 Зі своїм ключем.
 Заспані дві жабки
 Випливли зі дна.
 Радо плещуть в лапки:
 «Що, уже весна?»

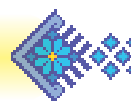

Л. Куліш-Зінків

- Спиши вірш. Підкресли в перших трьох реченнях головні члени. Поясни правопис виділеного слова. Познач префікс у підкресленому слові.

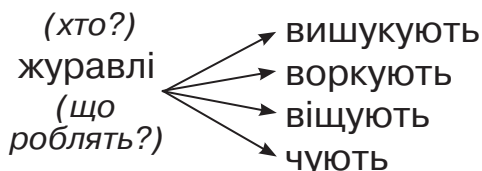

Однорідні члени речення. Головні та другорядні однорідні члени речення

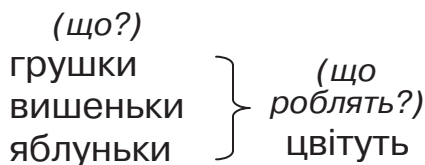

338. Прочитайте уривки з віршів. Розгляньте схеми зв'язку головних членів речень.

1. Ходять довгі журавлі,
 Щось вишукують в землі,
 Щось воркують, щось
 віщують,
 Вже весну, здається, чують.
Олександр Олесь

2. Цвітуть грушки, і вишеньки,
 І яблуньки рясні...
О. Журлива

- Пригадайте, як називаємо члени речення, що стосуються одного й того ж слова та відповідають на одне й те ж питання.

Члени речення, що стосуються одного й того ж слова та відповідають на одне й те ж питання, називаємо **однорідними**.

Однорідними можуть бути підмети, присудки та другорядні члени речення.

- Скільки однорідних присудків у першому реченні? Скільки однорідних підметів у другому?

- Спиши речення з однорідними присудками.
- Спиши речення з однорідними підметами.

339. Прочитай уривок із вірша.

Груші, персики, горіхи
Ранньою весною зацвіли...

М. Стецько

- Визнач однорідні члени речення. Доповни схему словами.
(що?) ... , (що?) ... , (що?) ... (що зробили?)

340. Прочитай текст.

День був сонячним, пишним і гарячим. Сонце заливало золотим маревом леваду, садок, верби, городи. Дзвінкі голоси птахів, бджілок та інших комашок веселили серце й душу. Гаряче повітря вливало в тіло силу, здоров'я та радість (*За І. Нечуєм-Левицьким*).

- Установи в першому й другому реченнях зв'язок однорідних членів за зразком попередньої вправи.

341. Спиши два останні речення вправи 340. Підкресли головні члени речення. Укажи, які члени речень є однорідними (*усно*).

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю листівку до Дня матері

342. Послухай або прочитай у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення» вірш О. Дерманського «Мамо, добре, що ти є...».

- З якими почуттями варто читати вірш про маму? Яке порівняння використано у вірші? Які вірші про маму ти знаєш?
- Створи вітальну листівку до Дня матері.

Інтонація та розділові знаки при однорідних членах речення, їхнє поєднання

343. Прочитай уривок із вірша.

Пожовкли дерева, і трави, і квіти.

Приходить найкраща пора у моєму житті...

Д. Шинкарук

- Установи зв'язок однорідних членів першого речення за зразком вправи 338. Як з'єднуються однорідні підмети?

Однорідні члени речення можуть з'єднуватися за допомогою інтонації та слів **і (та), й, а, але, проте** та інших. Це *сполучники*.

Перед сполучниками **і, й**, що з'єднують два однорідні члени речення, кому не ставимо. Якщо ж ці сполучники повторюються, то кому потрібно ставити. Перед сполучниками **а, але, проте** кому ставимо завжди.

344. Прочитай текст.

Засяяло весняне сонце. Його теплі та ласкаві промінці зігріли землю. На клумбі розквітли червоні й білі, жовті й багряні тюльпани. Чорнобривці, нагідки та мальви ще не розцвіли. Цвіте малий, проте густий кущик конвалії (*М. Братко*).

- Випиши з тексту речення з однорідними членами в запропонованій послідовності.
 1. Однорідні члени, що з'єднані сполучником **й**.
 2. Однорідні члени, що з'єднані сполучником **та**.
 3. Однорідні члени, що з'єднані сполучником **проте**.
- Поясни розділові знаки при однорідних членах речення.

Якщо однорідні члени речення з'єднані сполучниками **і, й, та** (у значенні **і**), то їх читають з інтонацією перелічування. Якщо однорідні члени речення з'єднані сполучниками **а, але, проте, зате**, то їх читають з інтонацією протиставлення.

- З якою інтонацією треба читати підкреслене речення? Прочитай його правильно.

345. Розглянь схеми речень.

1. _____ , _____ і _____ _____
2. _____ _____ , _____ ... та

- Склади й запиши речення за поданими схемами.

346. Прочитай уривок із вірша.

Радіють мама, тато, бабуня і дідусь.
Вони у кошичку до церкви
Яскраву писанку і крашанку несуть.

К. Нестеренко

- Установи зв'язок однорідних членів першого речення за зразком вправи 338. Як з'єднуються однорідні підмети в першому реченні? З якою інтонацією їх треба читати?

347. Прочитай уривки з віршів.

①. Встала весна, чорну
землю

Сонну розбудила,
уквітчала її рястом,
барвінком укрила.

Т. Шевченко

②. Вітер з гаєм розмовляє,
Шепче з осокою.

Т. Шевченко

- Створи схему одного речення (*на вибір*).

348. Прочитай загадку.

Ростуть ягоди дрібненькі,
Смугасті, кисленькі,
У колючки вбралися,
Кущиком назвалися.

- Зроби схему речення за зразком вправи 338. До підкресленого підмета вкажи однорідні присудки, які відповідають на питання *що роблять? що зробили?* Доведи, що залежні слова від одно-

рідних присудків відповідають на питання *у що? чим?* Доведи або спростуй твердження: «У цьому реченні є ще однорідні члени».

349. Розгляньте схему. Порадьтеся, якого речення загадки вона стосується.

_____ (*що зробили?*) _____ (*що?*) ...
_____ (*як?*) ...

Лампочка вгорі висіла,
Виросла і пожовтіла.

Діти лампочку зірвали,
З апетитом скуштували.

- Створи схему до іншого речення загадки.

350. Прочитай уривок із вірша.

Надійшла весна прекрасна, наче дівчина в вінку.
многоцвітна, тепла, ясна, *І. Франко*

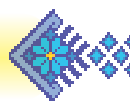
- Доповни схему однорідними другорядними членами.

(*що?*) весна (*що зробила?*) надійшла

↓
(*яка?*) ... , ... , ... ,

Складання речень, різних за структурою та метою висловлювання

351. Прочитай слова.

1. Удома, посадила, і, поливала, зерно, ячмінне, жінка.
2. Квітка, з, виросла, нього, чудова, велика.
3. У, жила, квітці, маленька, Дюймовочка, гарненька.

- Склади речення з поданих слів, щоб вони відповідали наведеному нижче схемам. Підкресли однорідні члени речення.

1. ... _____ і _____

2. З ... _____

3. У ... _____ ,

352. Прочитай текст.

Ми вирушили на екскурсію до лісу. Сьогодні був **чудовий** день! **Діти** зупинилися на галявині. На ній цвіли **квіти**.

Кружляли у веселому танку **комашки**. **Дівчатка** замилювалися жовтими кульбабками. А **хлопців** зацікавив басовитий джміль. Він літав і гудів над квітками (За Є. Ясельною).

- Спиши текст, замінюючи виділені слова однорідними членами речення з довідки. Познач однорідні присудки в підкресленому реченні.

Довідка. Теплий і сонячний; хлопці й дівчата; ромашки, кульбабки та дзвіночки; бджілки, джмелі, метелики; Оля й Мирослава; Бориса та Миколу.

- 353.** Прочитай «розгублені» слова у вірші. Упорядкуй, дотримуючись рими.

Простудилася ясне,
Громом кашляє вона.
Прийде сонечко прожене
І простуду весна.
П. Король

- Спиши впорядкований текст. Підкресли граматичні основи першого речення.

- 354.** Установи зв'язок однорідних членів другого речення вправи 353.

 Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю
Створюю запрошення, оголошення, фотоколаж

- 355.** Послухай або прочитай у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення» уривок із вірша Н. Красоткіної «Четвертий клас ми закінчили...».

- Послухай або прочитай у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення», як учні й учениці 4-А класу готуються до свята «Останній дзвоник у початкових класах».
- Чи готуєтеся ви до такого свята? Розкажіть про ваші бажання.
- Створи фотоколаж про навчання в 1–4 класах; підготуй запрошення для гостей свята; створи оголошення про цю подію. Дотримуйся вимог щодо створення таких текстів.

Карта пам'яті: від тексту — до мене

Речення

Прочитайте текст.

Заклопотана їжачиха залишила хатні справи. Вона ледве встигла схопити за вухо сина. **Він знову хотів дременути в ліс!** Поглянь-те, який занеханий! Де ж це він так забруднився?

У малюка голочки позлипалися. Мордочку ледь видно. Їжачиха набрала води, дістала шматок сунічного мила. Вона обережно терла спину та лапи. Малюк сопів і затулявся від густої піни. Він мовчав.

Мама вимила мордочку, спину та лапи. Любо глянути! (За Л. Мовчун).

1

- Випиши**
1. Розповідне окличне речення, у якому підмет виражений займенником;
 2. питальне речення;
 3. спонукальне окличне;
 4. речення, яке складається тільки з головних членів;
 5. речення, у якому два присудки поєднані сполучником *і*;
 6. речення, у якому є три однорідні другорядні члени.

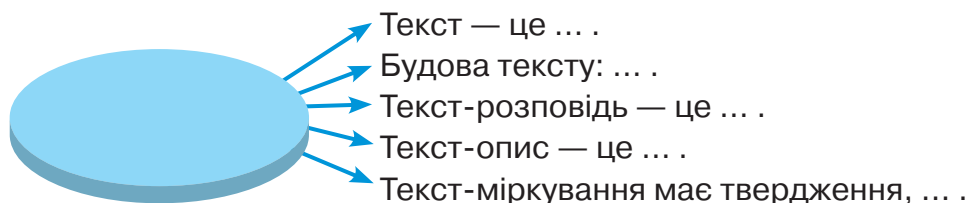
2

- Перероби виділене розповідне окличне речення на питальне. Запиши.

ТЕКСТ

Текст та його ознаки Повторення вивченого

356. Розгляньте діаграму. Зробіть висновок щодо змісту цього розділу. Повторіть вивчене.

357. Прочитайте текст.

Арніка

У горах Карпатах високо на полонині росла маленька арніка.

Вона мала міцне кореневище, високе й пряме стебло. Квітка пишалася видовженими листками. На високому, опушеному короткими волосками стеблі гойдалися яскраво-жовті квіти. Кожна квітка мала приємний запах.

Маленька біла ромашка, що росла поруч, милувалася арнікою і хотіла бути подібною до неї.

— Я вважаю, що не варто сумувати, — розраджував великий лопух маленьку ромашку. — По-перше, ти, так само як і вона, корисна лікарська рослина. По-друге, її квіти, так само як і твої, скоро зірвуть, висушать, і ви обидві принесете користь людям. Отже, ви обидві — цінні лікарські рослини! (М. Братко).

- Доповни незакінчені речення, вибравши правильну відповідь.
 1. Заголовок тексту (відповідає, не відповідає) темі тексту.
 2. Текст має (3, 4, 5) абзаців.

3. Зачин тексту позначений (червоною, блакитною, зеленою) рискою.
4. Основну частину подано (розповідним, описовим) текстом.
5. Останній абзац — це (текст-розповідь, текст-міркування).
6. Підкреслене речення — це (доказ, теза, висновок).

- Спиши з тексту-міркування речення-докази та висновок. Зверни увагу на розділові знаки.
- Розглянь малюнок арніки (с. 147). Створи текст-опис, використовуючи слова та словосполучення з тексту. Дотримуйся такої послідовності: кореневище, стебло, листя, квіти. Почни так:

Арніка росте високо в Карпатських горах. У неї

358. Розглянь малюнки лікарської ромашки. Її ще називають *рум'янком*.

- Створи текст-опис лікарської ромашки. Скористайся описом арніки, який подано у вправі 357.

Поділ тексту на частини План тексту

359. Прочитайте речення. Подумайте, чи можна прочитане назвати текстом. Чому? Чи так вирощують сад?

Ціле літо Михайло доглядав свої яблуньки. Старанно обкопував, підв'язував, носив воду аж із потічка. Коли зривалася буря, він переживав, щоб вітер не поламав його саджанців!

Домівка Михайла знаходилася під самим лісом.

Він мріяв, що цієї весни сад зацвіте.

Напровесні хлопчик посадив на крутосхилі яблуневий сад. Нелегке то діло — садити тоненькі щепи в горах!

Узимку потрібно турбуватися, щоб зайці не погризли молоде солодке гілля. Треба обв'язати молоді яблуньки.

- Прочитай план тексту.
 1. Домівка Михайла.
 2. Сад на крутосхилі.
 3. Догляд саджанців улітку.
 4. Зимові турботи.
 5. Мрії працюючого Михайла.
- Упорядкуй текст відповідно до плану, перекажи. Саме такий текст написала З. Мензатюк.
- Дай письмові відповіді на 4, 5 і 6 пункти плану.

- Спиши перше речення впорядкованого тексту, познач підмет і присудок.
- Спиши останнє речення впорядкованого тексту, познач підмети та присудки.

360. Прочитай план тексту.

1. Андрій — старший брат Сергія.
2. Брати готуються до зустрічі пернатих друзів.
3. Шпаки прилетіли.

- Розглянь фото. Прочитай початок тексту.

У Сергія є старший брат Андрій. Про нього кажуть, що він має золоті руки. Брати вирішили ...

- Прочитай слова з довідки.

Довідка. Дощечки, акуратно, виміряли, разом, зробили, завзято, працювали, готувалися, птахів, зустрічі, прив'язали, береза, нарешті, прилетіли, галасливі, поселилися, радісні, пісні, принесли, весну, наші, друзі, добра справа, молодці.

- Склади й запиши текст-розповідь, користуючись планом, початком тексту та словами з довідки.

361. Спиши з тексту вправи 359 відповіді на 1, 2 і 3 пункти плану.

364. Прочитай текст.

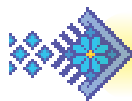
Уранці Еліза прокинулася. Сонце було вже високо. До сонця простягали свої віти великі дерева. Сонцю раділи веселі пташки. Еліза чула, як десь дзюркотить вода. Еліза прийшла до великого озера. До озера стікалися великі й малі струмочки. Струмочки несли чисту й прозору воду. Еліза замилувалася чудовою природою (За Г. К. Андерсеном).

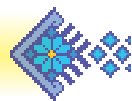
- Спиши перше, друге та третє речення, поставивши дієслова в майбутньому часі.

365. Спиши з вправи 364 три останні речення. Підкресли головні члени речення.

Текст-розповідь. Художній та науково-популярний тексти-описи. Тема і мета

366. Прочитай текст.

Стомлене сонце повільно зачиняє за собою золоту браму.

Ластів'ята повертаються до свого гнізда. Вони сідають на вишневу гілку.

Прилітає мама-ластівка. Вона віддає поживу одному, потім іншому. Раптом старше кинулося назустріч матері. Воно з'їло не свою порцію.

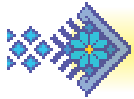
Удруге й утретє ластівка віддає поживу меншому, щоб провчити нетерплячого (За І. Скляданним).

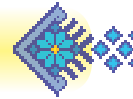
- Про кого розповідається в тексті? Який це текст: розповідь, опис чи міркування? Обґрунтуй свій вибір. Визнач тему тексту-розповіді та його мету.

369. Запишіть художній текст-опис зозулі, використовуючи слова та сполучення слів із вправи 368.

Текст-міркування: твердження, докази та висновки. Тема і мета

370. Прочитай текст.

Яка чудова в бабусиному саду яблуня!
Бабуся каже, що таких яблук ніде немає.

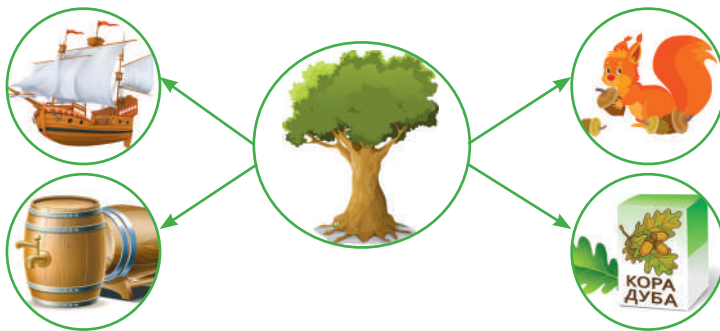

Я погоджуюся з нею. Дійсно, яблука в бабусиному саду чудові. По-перше, вони всю зиму лежать, наче щойно з гілки. І жодного червивого не буває. По-друге, вони великі, наліті, відкусиш — сік так і чвиркає. І яблуня наче казкова. Але в казки я давно не вірю (*За С. Дерманським*).

- Визнач, скільки абзаців у тексті. Яку думку стверджує автор у частині тексту, позначеній блакитною рисою? Які докази він наводить у частині тексту, яку позначено зеленою рисою?
- Як називаємо текст, який доводить, переконує, пояснює?
- Якої частини тексту-міркування не вистачає? Створи цю частину, запиши.

371. Розгляньте й обговоріть малюнки.

- Прочитай речення.
Дуб — незвичайне дерево. Він живе дві тисячі років!
- Склади текст-міркування, твердженням якого є прочитані речення. Використай подані малюнки для формулювання доказів, а також слова та сполучення слів: *я вважаю, на мою думку, по-перше, по-друге, я підтримую, дійсно* та ін.

Слова *отже, таким чином, безумовно, адже* використай у висновках тексту.

372. Розглянь малюнки.

- Прочитай підкреслене речення, яке є твердженням тексту-міркування.

Кожна пора року прекрасна по-своєму.
Дійсно, так. Але я найбільше люблю

- Склади текст-міркування, початком якого є запропоноване твердження, використавши *доведення (докази)*. Використовуй слова, подані у вправі 371. Запиши.

Текст-есе

373. Прочитайте текст. Обміняйтеся думками про тему та мету тексту.

Джерело співало чистою гірською водою. Вона була така прозора, що на дні виднівся зелений мох.

Багато хто думає, що про воду нічого нового ми вже дізнатися не можемо. Але це не так! Вода — одна з таємничих речовин. Учені відкривають нові цікаві факти про неї. Наприклад, такий: розрізняють 1300 видів води! Грунтова, льодовикова, дощова... Або ще такий факт: Земля покрита на 70 % водою, але тільки 3 % — це прісна вода. На один шматок хліба потрібно 44 л води, а на одне яблуко — 70 л!

Я вважаю, що воду треба берегти. Адже вода — це джерело життя всього живого на нашій планеті. І не тільки... (З інтернету).

- У якій частині тексту наведено наукові докази та факти про властивості води?

- У якій частині тексту описано красу гірського джерела? Чи наявні в тексті судження та висновки?
- Продовж речення: *текст-есе* — це невеликий твір, у якому автор (авторка) описує власні враження про предмети, явища, розповідає про них, наводить ...
- Які ти знаєш цікаві факти про воду? Напиши.

374. Прочитай початок тексту-есе.

Під зоряним небом я спостерігав красу піщаних дюн. Місячне сяйво фарбувало чистий пісок різними блискітками. Він, наче жива істота, ворухився, плив і співав.

Я зрозумів, що пісок — це не просто корисна копалина. Він буває ...

- Розглянь малюнок і прочитай інформацію про пісок.

Колір: жовтий, білий, чорний, сірий, червоний, зелений.

Види: морський, річковий, штучний.

Використання: для виготовлення будівельних розчинів і матеріалів, скла, наждаку й очисних фільтрів для води, автомобільних і залізничних доріг; у керамічній та скляній промисловості.

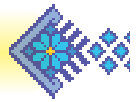
- Створи текст-есе, використовуючи поданий початок, власні знання про пісок і прочитані відомості. Дотримуйся відповідної структури тексту-есе.

375. Прочитай наукові факти про вербу.

Верба — давня рослина. Цікаво, що верба — це не тільки дерево, а й кущ. Налічують 550 видів верби. Одні з них використовують у ландшафтному дизайні, усім відома плачуча верба, другі — у промисловості, а треті — у медицині.

- Створи текст-есе про вербу, використовуючи наукові факти про це дерево.

376. Прочитайте оголошення. Обговоріть його структуру.

ОГОЛОШЕННЯ

26 лютого 2022 року о 12-й годині в зоопарку міста Харкова за адресою: вулиця Сумська, 35, відбудеться свято «У гості до Карлуші», якому виповнилося 15 років. Вхід вільний. Усі охочі привітати ворона Карлушу з днем народження можуть принести подарунки: булочки, горіхи та сухофрукти.

Адміністрація зоопарку

- Пригадай, що тобі відомо про оголошення.
- Вибери правильну відповідь.
Оголошення — це художній, діловий чи розповідний текст?
- Склади текст оголошення, у якому повідом про свято останнього дзвоника, яке відбудеться у твоїй школі 27 травня.

377. Прочитайте та порівняйте тексти.

①. Ворон має масу майже 1,5 кг. Гніздо будує на висоті від 4 до 25 м від землі. Птахи живуть парами. У кладці — від трьох до семи яєць. У квітні вилуплюються пташенята, а в травні вони вже можуть літати. Максимальна тривалість життя ворона — приблизно 75 років (З «Енциклопедії символів» Дж. Купера).

②. Оперення ворона однотонне, чорне, із синювато-зеленим відблиском. Хвіст довгий, клиноподібної форми. Лапи чорні, укріті пір'ям, з міцними гострими кігтями. Має потужний чорний дзьоб. У ворона гострий зір і відмінний слух (З книжки «Пташиний світ України»).

- Який із текстів-описів є науково-популярним? Спиши художній текст-опис ворона, підкресли слова, характерні для художнього тексту-опису.

378. Створи опис синички, користуючись довідковою літературою чи інтернетом.

Повторення вивченого. Слово. Будова слова. Речення

Прочитайте текст.

Уздовж тротуару розрослися прекрасні каштани. Спочатку з'явилися листки, укріті сизим пухом, а потім проклонулися зелені свічечки. Вони росли й білили. Подивіться, яке яскраве зелене листя, які білосніжні, квітучі свічки! Хіба можна пройти мимо такої краси? Усю весну молоді й старі милувалися раннім цвітом каштанів.

Сонячний промінь обіжить навколо свічки — обігріє, весняний дощ умиє кожний листочок, а вітер висушить блакитним рушником. Каштани нагадують казкові новорічні ялинки, прикріплені до голубої небесної люстри. Люди спостерігають, захоплюються, милуються чарівними деревами. І ніхто не звертає уваги на малесенького, тонесенького кленчука. Тут, де ніде голці впасти, його посадили в ряду з красенями каштанами (За М. Магєрою).

1

Випиши

1. Антоніми, які є в одному реченні.
2. Синоніми, які є в одному реченні.
3. Слова, вжиті в переносному значенні; фразеологізм.

Зміст

1. Коли відбуваються події?
2. Які дерева описані?

3

Будова слова

1. Випиши слова з префіксами **роз-, пре-, при-**.
2. Випиши слова з апострофом після префікса.
3. Випиши слова зі збігом приголосних на межі префікса та кореня.
4. Випиши слова зі збігом приголосних на межі кореня та суфікса.
5. Випиши слова із суфіксами **-есеньк-, -ечк-, -очок**.

4

Випиши речення

1. Одне розповідне неокличне речення.
2. Одне спонукальне окличне.
3. Одне питальне речення.
4. Речення з однорідними підметами.
5. Речення з однорідними присудками.

Карта пам'яті: від тексту — до мене

158

Прочитайте текст.

У тому темному лісі не живуть ні звірі, ні птахи, ні метелики, ні комахи. Ніхто не живе, бо він холодний. У ньому виють не вовки, а Дикі Вітри. Вони виють щоранку, щодня та щоночі. Двадцять чотири години на добу! Вітри сідають на дебели гілляки старезних сосон, звіщують довгі ноги й так відпочивають. Інакше не вміють. Тоді неймовірно тишею вражає ліс. Чути, як дихає сосна, як тремтить осика, як шелестить трава. Та одного дня зранку, о 10-й годині, тут з'явилася Біла Панночка. Вона ступала так легенько, наче боялася на когось наступити. Здивовані Вітри раптом замовкли... (За Г. Кирпою).

Частини мови

1

Зміст

1. Де відбуваються події?
2. Чому ліс був холодний?
3. Хто з'явився в лісі?

2

Випиши прикметник

1. Прикметник у початковій формі.
2. Прикметник ж. р., Ор. в.

3

Випиши іменник

1. Два іменники ж. р., одн., Н. в.
2. Два іменники ч. р., мн., Н. в.
3. Іменник ж. р., одн., Ор. в.

5

Випиши дієслово

1. Неозначеної форми.
2. Два дієслова ж. р.
3. Два дієслова теп. ч., 3-ї ос. мн.
4. Дієслово теп. ч., 3-ї ос. одн.

4

Випиши числівник, який відповідає на питання о котрій?

- Випиши числівник, який відповідає на питання о котрій?

6

- Випиши два прикметники, які відповідають на питання коли?

7

Випиши займенник

1. Займенник 3-ї ос. одн.
2. Займенник 3-ї ос. мн.

ЗМІСТ

МОВА І МОВЛЕННЯ. Українська абетка: звуки та букви	5
СЛОВО. ЗНАЧЕННЯ СЛОВА	16
ІМЕННИК	34
ПРИКМЕТНИК	63
ЧИСЛІВНИК	82
ЗАЙМЕННИК	87
ДІЄСЛОВО	101
ПРИСЛІВНИК	123
РЕЧЕННЯ	135
ТЕКСТ	147
Текст та його ознаки. Повторення вивченого	147
Поділ тексту на частини. План тексту	148
Засоби зв'язку речень у тексті	150
Текст-розповідь. Художній та науково-популярний тексти-описи. Тема і мета	151
Текст-міркування: твердження, докази та висновки. Тема і мета	153
Текст-есе	154
Художній, науково-популярний та діловий тексти	156

Навчальне видання

ЗАХАРІЙЧУК Мар'яна Дмитрівна

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

**Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)**

ЧАСТИНА 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

*Для оформлення підручника використано матеріали, що знаходяться
у вільному доступі в мережі «Інтернет».*

Художники Н. Андрейченко, В. Дунаєва

*Редактор С. Бабич
Художній редактор Н. Антоненко
Технічний редактор Л. Ткаченко
Комп'ютерна верстка О. Руденко
Коректори І. Барвінок, Т. Мельничук*

Формат 70×100/16.
Ум. друк. арк. 12,96. Обл.-вид. арк. 15,32.
Тираж 39 609 пр.

Видавництво «Грамота»
вул. Паньківська, 25, оф. 15, м. Київ, 01033,
E-mail: info@gramota.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 341 від 21.02.2001 р.

Віддруковано в ТОВ «КОНВІ ПРІНТ». 03680, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12.
Свідоцтво ДК № 6115 від 29.03.2018 р.

ДІЄСЛОВО

Початкова форма дієслова має назву **неозначена форма дієслова**. Неозначена форма дієслова є **незмінною**. Дієслова в неозначеній формі означають *дію, процес*, але не вказують на *час, особу й число* та відповідають на питання **що робити? що зробити?**

Схема розбору дієслова як частини мови

1. Аналізоване слово. 2. Частина мови. 3. На яке питання відповідає? 4. Початкова форма (що робити? що зробити?). 5. Час (теперішній, минулий, майбутній). 6. Число (однина, множина). 7. Особа (1-ша, 2-га, 3-тя), визначаємо в дієсловах теперішнього й майбутнього часу. 8. Рід (для дієслів минулого часу). 9. Яким є членом речення (головним чи другорядним)?

ЧИСЛІВНИК — самостійна частина мови, яка позначає кількість предметів або їхній порядок під час лічби й відповідає на питання **скільки? котрий? котра? котре?** Наприклад: *скільки?* — вісім; *котрий?* — восьмий; *котра?* — восьма; *котре?* — восьме.

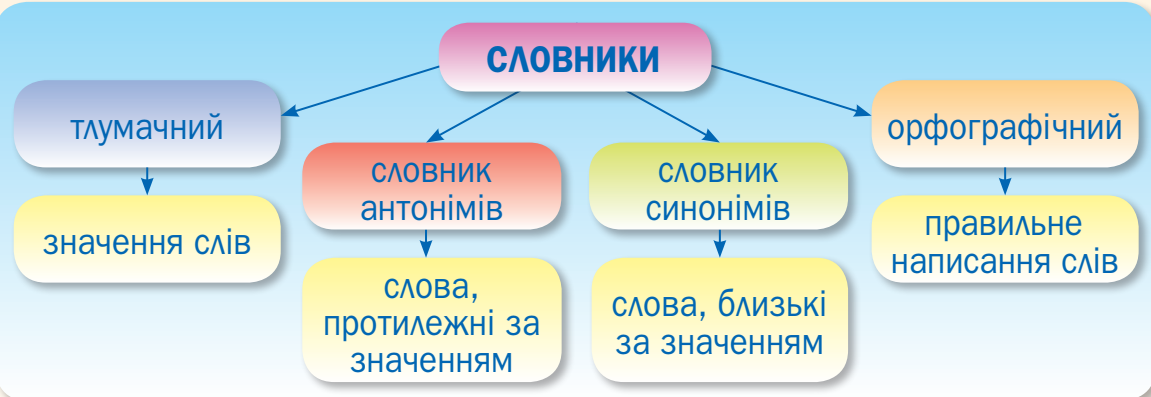
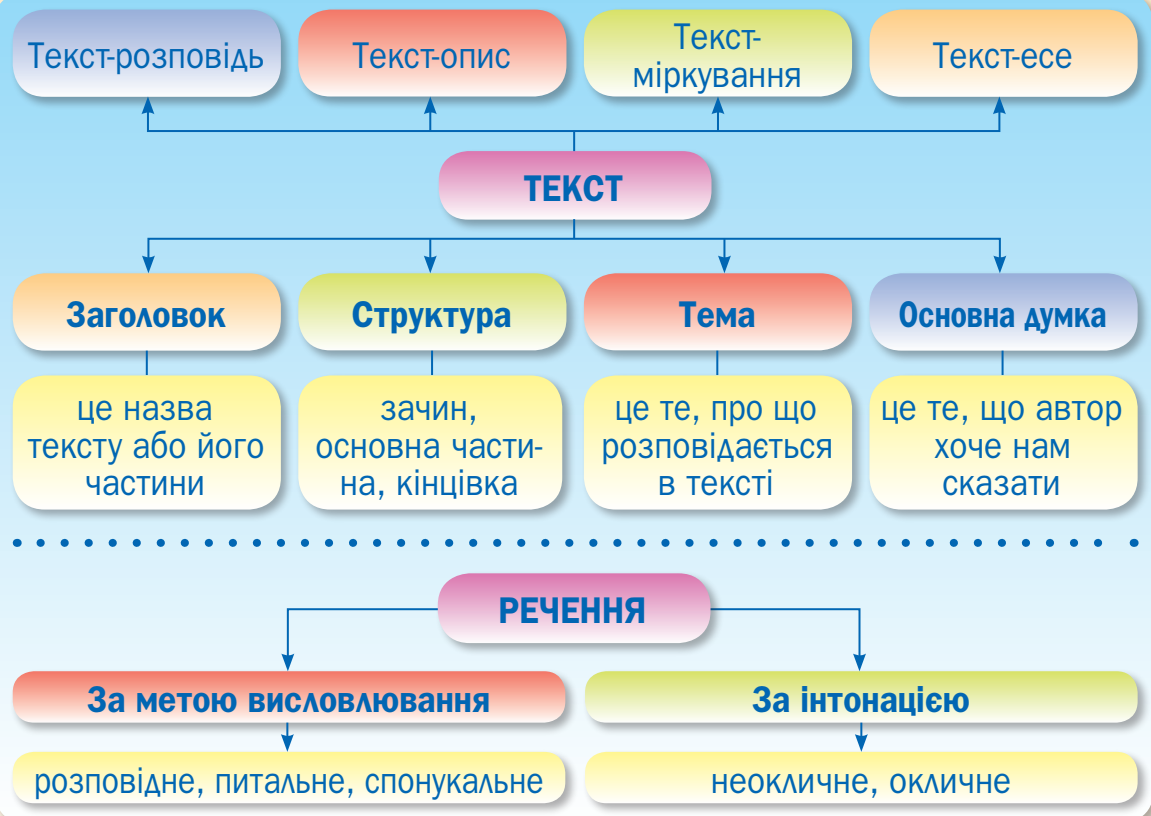
У числівниках від одинадцяти до дев'ятнадцяти наголошуємо склад **-на**: *одинадцять, чотирнадцять...*

ЗАЙМЕННИК — самостійна частина мови, яка вказує на предмети, їхні ознаки, кількість, але не називає їх. Наприклад: іменники *учень, учениця, вікно, учні* можна замінити займенниками **він, вона, воно, вони**; прикметники *солодкий, солодка, солодке, солодкі* — займенниками **такий, така, таке, такі**; числівники *чотири, шість* — займенниками **стільки, скільки**.

Займенники відповідають на ті ж питання, що й частини мови, замість яких їх вживають.

ПРИСЛІВНИК — незмінна частина мови, яка виражає ознаку іншої ознаки, стан предмета, пояснює **де, коли** відбувається дія, **куди** вона спрямована. Прислівник відповідає на питання: **де? куди? звідки?** *унизу, додому, здалеку* (місце дії); **як?** *добре, щасливо* (спосіб дії); **коли?** *сьогодні, щодня, удень* (час дії).

У реченні прислівники найчастіше поєднані з дієсловами й відіграють роль другорядних членів.

Слова, вимову й написання яких треба запам'ятати

● абрикós, адрéса, айстра, автомобіль, агроном, акваріум, апельсін, апетит, асфальт; ● банкір, бензін, бетон, бібліотека; ● велосипед, верблюд, вогнище, вокзал; ● горизонт, гриміти, грім; ● депутат, дециметр, директор; ● електрика; ● кипіти, кишєня, колектів, комбайн, комбайнер, комп'ютер, коридор, космонавт, криниця, кукурудза; ● метал, минулий; ● очерет; ● пиріг, президент, пшениця; ● радіо; ● сантиметр, секунда, спасібі; ● тривога; ● фермер; ● хвилина; ● черемха, черешня

ISBN 978-966-349-856-0

